

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ભારત સંઘ અને અન્ય

વિ.

મેજર એસ.પી. શર્મા અને અન્ય

(સિવિલ અપીલ નં.૨૯૫૧-૨૯૫૭/૨૦૦૧)

માર્ચ ૬, ૨૦૧૪

[ડૉ. બી.એસ. ચૌહાણ, ન્યાયાધીશ; જે. ચેલમેશ્વર અને એમ.વાય.

ઈકબાલ, ન્યાયમૂર્તિઓ]

વહીવટી કાયદો:

ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર- ન્યાયિક સમીક્ષા - સશસ્ત્ર દળોના
કર્મચારીઓની સેવા સમાપ્તિની વ્યાપ્તિ - ઠરાવવામાં આવ્યું: સેનાના

કર્મચારીઓ વિરુદ્ધ ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના અમલમાં પસાર કરાયેલ સેવા સમાપ્તિનો હુકમ ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન છે – પરંતુ ન્યાયિક સમીક્ષા કરતાં વખતે, સર્વોચ્ચ અદાલત રેકૉર્ડ પર રહેલી સામગ્રીના આધારે પોતાનો સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ તેના સ્થાને મૂકી શકતી નથી – જ્યારે રાષ્ટ્રપતિ, પોતાની સંવિધાનિક સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, એવા સૈન્ય અધિકારીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરે છે કે જેઓની સેવા અવધિ રાષ્ટ્રપતિની રાજીખુશી હોય અને આવી સેવા સમાપ્તિ રેકૉર્ડ પર રહેલી સામગ્રી પર આધારિત હોય, ત્યારે અદાલતે ન્યાયિક સમીક્ષાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સંવિધાનિક સત્તાના અમલમાં વપરાયેલા આવી રાજીખુશીમાં હસ્તક્ષેપ કરવા બાબતમાં સંયમ રાખવો જોઈએ – કેસના સમગ્ર તથ્યોનું વિશ્લેષણ, અદાલતમાં રજૂ કરાયેલ સામગ્રી તથા મામલાની સર્વાંગી વિચારણાથી જણાવ્યું કે સામાવાળાઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવા માટે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા વપરાયેલી રાજીખુશીની સત્તા કોઈ ગેરકાયદેસરતા, પક્ષપાત અથવા દુર્ભાવનાથી ગ્રસ્ત નહોતી અને કોઈ અન્ય અસંગત આધાર પર આધારિત પણ નહોતી, તેથી તે માત્ર છદ્મ આવરણ હતું એવા આધાર પર તેને પડકારી શકાતી નથી – દુર્ભાવનાનો આક્ષેપ કરનાર સામાવાળા-અધિકારીઓ પર પુરાવાનો ભાર હતો – સેવા સમાપ્તિનો હુકમ આધારવિહોણો હતો અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ હતો એવું ઠરાવવા માટે કોઈ વિશ્વસનીય પુરાવો નહોતો – ભારતનું સંવિધાન, ૧૯૫૦ – ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર.

ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦:

અનુ. ૩૧૧ – સશસ્ત્ર દળોના કર્મચારીઓ પર એપ્લીકેબિલિટી નિર્ધારિત કરાયું: લાગુ પડતી નથી – તેથી, હુકમ દંડરૂપે આપવામાં આવ્યો હતો કે કેમ તે બાબતે કોઈ તપાસ, જે અનુ. ૩૧૧ની એપ્લીકેબિલિટી માટે અનિવાર્ય પૂર્વશરત હતી, જરૂરી નહોતી.

કલમ ૩૧૦(૧)– ના વ્યાપ અંગે – એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે: કોઈપણ અધિનિયમની કોઈ જોગવાઈ કલમ ૩૧૦ની જોગવાઈને મર્યાદિત કરી શકતી નથી.

સેના અધિનિયમ, ૧૯૫૦:

ધારા ૧૮ અને ૧૯ – ઠેરવવામાં આવેલ: આર્મી અધિનિયમ કોઈ પણ રીતે અનુચ્છેદ ૩૦૯ માં સમાવિષ્ટ બંધારણીય જોગવાઈઓને અતિરેક કરી શકતું નથી અથવા તેનાથી ઊંચું રહી શકતું નથી અને પરિણામે આર્મી અધિનિયમની કોઈ જોગવાઈ અનુચ્છેદ ૩૧૦ માં પ્રતિષ્ઠિત ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંતને મર્યાદિત કરી શકે નહીં – ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ – અનુચ્છેદો ૩૦૯, ૩૧૦ ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર સિદ્ધાંત.

ધારા ૧૮ – જ્યાં સેનાના અધિકારીઓને સુરક્ષા હેતુઓસર સેવામાં ચાલુ રાખવું વ્યવહારુ ન હોય અને વિશ્વાસનો અભાવ તથા સુરક્ષાના મુદ્દા અંગે સંભાવિત જોખમ હોય, ત્યારે આવા અધિકારીઓને ડોક્ટ્રાઈન ઓફ

પ્લેઝરના સિદ્ધાંત હેઠળ સેવામાંથી દૂર કરી શકાય - ધારા ૧૮ રાષ્ટ્રપતિને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સંવિધાનિક સત્તા સાથે સુસંગત છે અને રાષ્ટ્રપતિને તેમના ધ્યાન પર લાવવામાં આવેલા આધારે તેની સેવા સમાપ્ત કરવાની સત્તા આપે છે - આવા કેસોમાં સેનાના અધિકારીઓને સાંભળવાની તકનો દાવો કરવાનો હક નથી - ભારતનું સંવિધાન, ૧૯૫૦ - કલમો ૩૦૯, ૩૧૦ - ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝર - કુદરતી ન્યાયનો સિદ્ધાંત.

નિર્ણિત બાબતનો પ્રતિબંધ:

તથ્યની શોધના આધારે વિવાદિત મુદ્દાઓને ફરી એક નવા તબક્કાની વાદપ્રક્રિયા દ્વારા પુનઃ ખોલવા બાબત - નિર્ધારિત કર્યું: પુનઃતપાસથી બહાર આવેલ તથ્યની શોધ તે જ કાર્યવાહીમાંથી પુનર્વિચાર માટેનો આધાર બની શકે, પરંતુ તે જ આધાર પર નવી વાદપ્રક્રિયાનો તબક્કો શરૂ કરીને મુદ્દાને ફરીથી ખોલી શકાતો નથી - નવી રિટ અરજી અથવા લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ, જે રિટ અરજીની અનુસૂતિમાં હોય, તે અગાઉની વાદપ્રક્રિયામાં સેવા સમાપ્તિના હુકમને યથાવત્ રાખતા તે જ વડી અદાલતના ચુકાદાને રદ કરવા માટે સમાનાંતર રીતે દાખલ કરી શકાતી નથી - વાદપ્રક્રિયાની અંતિમતા નો સિદ્ધાંત જાહેર નીતિના દૃઢ અને સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત પર આધારિત છે. પક્ષકારોને અદાલતના અંતિમ બનેલા ચુકાદાઓને ફરીથી ખોલવાની પરવાનગી આપી શકાતી નથી,

કારણ કે તે માત્ર અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ જ ગણાશે નહીં, પરંતુ ન્યાયના વહીવટ પર દૂરગામી પ્રતિકૂળ અસર પણ કરશે. તે ઉપરાંત, તે સ્ટોરે ડિસાયસિસના સિદ્ધાંતને પણ નિષ્પ્રભ બનાવશે, જેમાંથી અત્યંત બલવાન પરિસ્થિતિઓ સિવાય વિમુખ થઈ શકાતું નથી – અદાલતના, અને વિશેષ કરીને દેશની સર્વોચ્ચ અદાલતના, ચુકાદાઓને સહેલાઈથી અસ્થિર કરી શકાતા નથી અને કરવાં પણ નહીં – જાહેર નીતિના સિદ્ધાંતો – સ્ટોરે ડિસાયસિસનો સિદ્ધાંત. પૂર્વનિર્ણય:

બંધનકારક અસર અંગે – નિર્ધારિત કરાયું: સર્વોચ્ચ અદાલતે જાહેર કરેલો કાયદો, દેશનો કાયદો હોવાને કારણે, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૧ ને ધ્યાનમાં લેતા ભારતની તમામ અદાલતો/ન્યાયાધિકરણો અને સત્તાધિકારીઓ પર બંધનકારક છે – સ્ટોરે ડિસાયસિસનો સિદ્ધાંત ન્યાયિક નિર્ણયોમાં નિશ્ચિતતા અને સંગતતા પ્રોત્સાહિત કરે છે અને ન્યાયિક વહીવટની પદ્ધતિ પ્રત્યે જનતાનો વિશ્વાસ મજબૂત કરે છે – ન્યાયિક શિસ્ત અને મર્યાદા માંગે છે કે દેશની સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા કાયદાને અમલમાં મુકવો જ જોઈએ – બંધારણ હેઠળ ખાતરી આપવામાં આવેલ મૂળભૂત અધિકારોના ઉદ્ધંધનથી રક્ષણ આપવું જરૂરી છે, પરંતુ તે જ સમયે અદાલતનું કર્તવ્ય છે કે અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયો વારંવાર ઉથલાવી ન દેવામાં આવે, ખાસ કરીને જ્યારે તેમને આડકતરી રીતે પડકારવામાં આવે, કારણ કે તે આ અદાલતની ન્યાયિક પુનર્વિજ્ઞાની સત્તાને સમાવતા બંધારણના મૂળભૂત

માળખાને સીધી અસર કરતું હતું – કાયદાનો મુદ્દો પછીથી નામંજૂર કરી શકાય, પરંતુ હકીકતનો પ્રશ્ન અથવા, જેમ કે હાલના કેસમાં, સેવાની સમાપ્તિ સંબંધિત વિવાદ, પક્ષકારો વચ્ચેના પરસ્પર કાર્યવાહીમાં સર્વોચ્ચ અદાલત સુધી વર્ષ ૧૯૮૦માં અંતિમ રીતે નિશ્ચિત થઈ ગયો હોય પછી, ફરીથી ખોલી શકાય નહીં. ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ – અનુચ્છેદ ૧૪૧.

૧૯૮૦માં, સામાવાળાઓ જાસૂસીના ષડયંત્રમાં સંકળાયેલા હોવાનું જણાયું હતું અને સૈન્ય અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ ઉપયોગમાં લેવાય તેવી સત્તાઓ અંતર્ગત નિહિત ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંતનો આશ્રય લઈ તેમને સેવામાંથી બરતરફ કરવામાં આવ્યા હતા. આ બરતરફીની સામે વડી અદાલત તથા સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પડકાર ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તેમાં સફળતા મળી નહોતી. આ દરમિયાન, એક સુધારાપત્ર જારી કરવામાં આવ્યું અને બરતરફીના આદેશોને સેવાની સમાપ્તિના આદેશો તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા. આ પ્રતિસ્થાપિત સમાપ્તિ હુકમને અનુસરે, ગ્રેયુઈટીની રકમમાંથી ૫% કપાત કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો, જેની નવી રીતે જાણ કરવામાં આવી. પરિણામે, પડકારનો એક નવો આધાર ઊભો થયો. વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે, સમાપ્તિના હુકમમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનો ઇનકાર કરતાં, સેવોત્તર લાભોને લગતી અપીલ મંજૂર કરી અને એવો ઠરાવ કર્યો કે પ્રસ્તાવિત ૫% કપાત અધિનિયમ/નિયમો અનુસાર નહોતી. વિભાગીય

ખંડપીઠના ચુકાદા પર આધાર રાખીને, દાવો કરાયેલા સમાન સેવોત્તર લાભોના વિસ્તરણ માટે અન્ય અધિકારીઓ દ્વારા અનેક લેટર્સ પેટન્ટ અપીલો દાખલ કરવામાં આવી અને સમાન રાહત માગવામાં આવી. જ્યારે આ અપીલો સુનાવણી માટે સમક્ષ આવી, ત્યારે મામલાની સુનાવણી કરતી વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંતની એપ્લીકેબિલિટી અને ક્લેષભાવના ના આધારે રિટ અરજીઓની જાળવાપાત્રતા વિષયક દૃષ્ટિકોણથી અસહમત રહી. પરિણામે, આ કાનૂની પ્રશ્ન વિશાળ ખંડપીઠને સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યો. પૂર્ણ ખંડપીઠે ઠરાવ્યું કે સૈન્ય અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંતનો આશ્રય લેતા આપવામાં આવેલ હુકમ, જો તેને ક્લેષભાવના ના આધાર પર પડકારવામાં આવે, તો તે ન્યાયિક પુનઃસમીક્ષા હેઠળ આવે છે. વધુમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે ક્લેષભાવનાનો આક્ષેપ કરનાર અરજદાર/વ્યક્તિ પર પુરાવાનો ભાર રહે છે અને અદાલતને હસ્તક્ષેપ ન્યાયસંગત ઠરાવવા માટે નોંધપોથી પર સામગ્રી મૂકવાની જવાબદારી પણ તેની જ રહે છે. આથી વ્યથિત થઈ, ભારત સંઘે સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશન દાખલ કરી, જે નામંજૂર કરવામાં આવી.

સંદર્ભના ઉત્તર પછી, બાકી રહેલી અપીલોનો નિર્ણય કરવા માટે હાઈકોર્ટે હાથ ધર્યો. પૂર્ણ ખંડપીઠ દ્વારા અપાયેલા ઉત્તરનાં પરિણામે, જેમના અરજીઓ અગાઉ આ અદાલત સુધીમાં ૧૯૮૦માં જ નામંજૂર કરવામાં આવી

હતી તે અધિકારીઓ દ્વારા નવી અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી. કેટલાક રિટ અરજદારોએ, જેમની અરજીઓ એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા નામંજૂર કરવામાં આવી હતી, વિલંબ માફી માટેની અરજીઓ સાથે એલ.પી.એ.ઓ. દાખલ કર્યા. અંતિમ લાભોમાં ૫% ની કપાત નકારવાનો પ્રસ્તાવ ધરાવતા વાદવિવાદના બીજા ચક્રમાં આપવામાં આવેલા તે ચુકાદાઓ વિરુદ્ધ પણ અપીલો દાખલ કરવામાં આવી.

ત્યારબાદ નવી રીતે દાખલ કરવામાં આવેલી બે રિટ અરજીઓ, એટલે કે, મેજર એસ.જે. અને એચ.એલ.એસ.ના કેસોમાં, અલગથી સાંભળવામાં આવી અને તેમાં નિર્ણિત બાબતનો પ્રતિબંધ તથા રચનાત્મક નિર્ણિત બાબતના પ્રતિબંધના સિદ્ધાંતનો વિચાર કરવામાં આવ્યો. ઉક્ત રિટ અરજીઓ કાયદાથી અવરોધિત હોવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું. વિલંબ માફી માટેની અરજીઓ સાથે દાખલ થયેલી એલ.પી.એ.ઓ. અને અંતિમ લાભોમાં ૫% ની મર્યાદાકીય કપાતનો પ્રસ્તાવ ધરાવતા ચુકાદા વિરુદ્ધની અરજીઓ પણ બીજી વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા સાંભળવામાં આવી. લગભગ ૩ વર્ષ પછી વિભાગીય ખંડપીઠે અપીલો મંજૂર કરી. તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે રિટ અરજદારો તથા અન્ય અધિકારીઓ, જે અન્ય એલ.પી.એ.ઓ.માં અપીલકર્તાઓ હતા, તેમના વિરુદ્ધ શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી દૂષિત હતી, કારણ કે પડકારવામાં આવેલા સમાપ્તિના આદેશોને આધાર આપે એવું કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ ન હતી અને તે આદેશો છઠ્ઠરૂપે પસાર કરવામાં આવ્યા હતા; તેથી તેઓ ન્યાયિક

પુનર્વિલોકનને આધીન હતા. અનુસંધાને, તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦ના ચુકાદા દ્વારા સમાપ્તિનો હુકમ રદ કર્યા પછી અનુસંગિક લાભોની રાહત આપવામાં આવી. તે બે અધિકારીઓ, એટલે કે, એસ.જે. અને એચ.એલ.એસ., જેમની રિટ અરજીઓ રચનાત્મક નિર્ણિત બાબતનો પ્રતિબંધના આધાર પર નામંજૂર કરવામાં આવી હતી, તેમણે સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓ દાખલ કરી, પરંતુ અંતે રચનાત્મક નિર્ણિત બાબતનો પ્રતિબંધના સિદ્ધાંતો લાગુ કરીને તે નામંજૂર કરવામાં આવી.

આ અપીલોમાં ઉદ્ભવેલા પ્રશ્નો આ હતા: શું આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ સાથે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૦નું વાચન કરતાં, સામાવાળા-અધિકારી વિરુદ્ધ કોઈ તાત્વિક પુરાવા ન હોવા છતાં તેમજ આ અધિકારીઓ સંબંધિત પ્રાસંગિક નોંધપોથીઓ/ફાઈલો રજૂ ન કરવાના સંદર્ભમાં, ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના પ્રયોગથી સમાપ્તિનો હુકમ ગેરકાયદેસર અને અવિધિમાન્ય બને છે કે નહીં; શું સમાપ્તિનો હુકમ મનમાનો, ચંચળ, અયોગ્ય અને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૬, ૧૮ અને ૨૧નો ભંગ કરનાર છે કે નહીં; શું ફર્સ્ટ અપીલકર્તા દ્વારા તાત્વિક પુરાવાના અભાવે પારિત કરાયેલ સમાપ્તિનો હુકમ અને ફર્સ્ટ અપીલકર્તા દ્વારા સત્તાનો અયોગ્ય પ્રયોગ, સામાવાળા અધિકારીઓ સામે કરવામાં આવેલ છેતરપિંડી સમાન બને છે અને કાનૂની દ્વેષભાવ તથા કાનૂની દુર્ભાવનાને કારણે કાયદાની દૃષ્ટિએ દૂષિત બને છે કે નહીં; શું અગાઉની રિટ અરજીઓના નામંજૂરીના હુકમ અને તે જ બાબતની

આ અદાલત દ્વારા પુષ્ટિ થવાથી "વિલીનતાનો સિદ્ધાંત" લાગુ પડે છે અને વર્તમાન અપીલો વિરુદ્ધ પૂર્વનિર્ણિતતા તરીકે કાર્ય કરે છે કે નહીં।

અપીલોનો નિકાલ કરતાં, અદાલતે

ઠરાવ્યું: ૧. સ્વીકાર્ય રીતે, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૧ ની જોગવાઈઓ સશસ્ત્ર દળોના કર્મચારીઓ/અધિકારીઓના કેસમાં આહ્વાન કરી શકાતી નથી. અનુચ્છેદ ૩૧૧ નાગરિક કર્મચારીઓ/અધિકારીઓની સેવા-ન્યાયશાસ્ત્રના ક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત છે. કારણ કે સશસ્ત્ર દળોના કર્મચારીઓના કેસમાં અનુચ્છેદ ૩૧૧ હેઠળનું સંરક્ષણ દાવો કરી શકાય તેમ નથી, તેથી હુકમ દંડ સ્વરૂપે છે કે નહીં તેની તપાસ, જે અનુચ્છેદ ૩૧૧ ની લાગુ પડતાની આવશ્યક પૂર્વશરત છે, જરૂરી બનતી નથી. આ અદાલતે જે કાનૂની મુદ્દાનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે, તે એ હકીકતના સંદર્ભમાં છે કે અનુચ્છેદ ૩૧૦ ની ભાષામાં સમાયેલ કોઈપણ બાબત અથવા સંવિધાનની અન્ય જોગવાઈઓના બળે, અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળની સંવિધાનિક સત્તાને માત્ર સાદી સેવા સમાપ્તિના કેસો સુધી મર્યાદિત ગણાવી શકાય કે કેમ. [પરા ૨૨] [૩૫૮-સી-ઈ]

૨. તમામ સામગ્રીના પરિચય અને સૂક્ષ્મ તપાસ પરથી જણાયું કે હાઈકોર્ટે નોંધ પર ગંભીર ભૂલ કરી છે અને નિષ્કર્ષો નોંધવામાં મનનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નહોતો. નોંધ પરથી સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે સામાવાળાઓ વિરુદ્ધની તપાસ આર્મી હેડક્વાર્ટર્સના મિલિટરી

ઇન્ટેલિજન્સના ડિરેક્ટરે શરૂ કરી હતી. નોંધપોથી ચીફ ઓફ ધ આર્મી સ્ટાફ પાસેથી રક્ષા મંત્રાલય સુધી ગઈ હતી અને તેમાં રાજ્યની સુરક્ષાના હિતમાં સામાવાળાઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાની દૃઢ ભલામણ કરવામાં આવી હતી, કારણ કે આ અધિકારીઓ જાસૂસીના કેસોમાં સંકળાયેલા હતા તે દર્શાવતી કેટલીક સામગ્રી ઉપલબ્ધ હતી. તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાની ભલામણ રક્ષા મંત્રાલય સુધી પહોંચ્યા બાદ અંતે પ્રધાનમંત્રીએ મંજૂર કરી હતી, જે તે સમયે ભારતના રક્ષા પ્રધાન પણ હતા. ત્યારબાદ આ નોંધપોથી ભારતના રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી હતી અને તેમણે પોતાના બંધારણીય અધિકારનો ઉપયોગ કરીને આ અધિકારીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરી હતી. અનુસંગી નોંધપોથીમાંથી વધુમાં જાણવા મળ્યું કે અધિકારીઓના કબૂલાતી નિવેદનો પણ નોંધવામાં આવ્યા હતા અને આ અધિકારીઓ જાસૂસી પ્રવૃત્તિઓમાં સંકળાયેલા હતા તથા પાકિસ્તાની ઘૂસણખોરો સાથે માહિતી વહેંચતા હતા તે બાબતે મજબૂત પ્રથમદ્રષ્ટ્યાનો કેસ જોવા મળ્યો હતો. [ફકરા ૪૮, ૪૯] [૩૭૧-એ-ઈ]

૩. લિંક ફાઇલમાં સમાવિષ્ટ સામગ્રીનું મૂલ્યાંકન કર્યા બાદ

અને સંરક્ષણ મંત્રાલય તથા પ્રધાનમંત્રીના સ્તર સુધીના સૂચનો અને ભલામણો દર્શાવતી નોંધણીઓના આધારે, એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય તેમ નથી કે સેવાઓ સમાપ્ત કરવાની પડકારિત આજ્ઞા નોંધપોથીમાં ઉપલબ્ધ કોઈપણ સામગ્રી વિના આપવામાં આવેલ. આ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે

‘ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝર’ના પ્રયોગમાં સૈનિક કર્મચારીઓ વિરુદ્ધ પસાર કરવામાં આવેલ સેવા સમાપ્તિનો હુકમ ન્યાયિક પુનર્વિલોકનના અધીન છે, પરંતુ ન્યાયિક પુનર્વિલોકનનો ઉપયોગ કરતી વખતે, આ અદાલત નોંધપોથીમાં ઉપલબ્ધ સામગ્રીના આધારે પોતાનો જ નિષ્કર્ષ પ્રતિસ્થાપિત કરી શકતી નથી. ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી અદાલતને કેટલીક મર્યાદાઓ હોય છે, ખાસ કરીને આ સ્વરૂપના કેસોમાં. રાષ્ટ્રની સલામતી અને સુરક્ષા સર્વોપરી છે. જ્યારે રાષ્ટ્રપતિ પોતાની સંવિધાનિક સત્તાનો ઉપયોગ કરીને તેવા સેના અધિકારીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરે છે કે જેમનો સેવાકાળ રાષ્ટ્રપતિની રાજીનુશી સુધી મર્યાદિત છે. અને આવી સેવા સમાપ્તિ નોંધપોથીમાં ઉપલબ્ધ સામગ્રી પર આધારિત હોય, ત્યારે આ અદાલતે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સંવિધાનિક સત્તાના પ્રયોગરૂપ એવી રાજીનુશીમાં હસ્તક્ષેપ કરવામાં સંયમ રાખવો જોઈએ. સંવિધાનિક વ્યવસ્થામાં, જ્યારે પદ રાષ્ટ્રપતિની રાજીનુશી સુધી ધારણ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેનો અર્થ એ થાય છે કે અધિકારીને તે સત્તાધિકારી દ્વારા, જેની રાજીનુશી સુધી તે પદ ધારણ કરે છે, કોઈ કારણ દર્શાવ્યા વિના દૂર કરી શકાય છે.

સત્તાધિકારી ઉપર હટાવવાની કાયવાહી માટે કોઈ કારણ સોંપવાની કે કોઈ આધાર પ્રકાશિત કરવાની ફરજ નથી. તેથી, આ એવો કેસ નથી કે જેમાં આ અધિકારીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવા અંગેના નિર્ણયો અધિકારીઓ

વિરુદ્ધ કોઈ સામગ્રી વિના 'ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર' હેઠળ લેવામાં આવ્યા હોય. લિંક ફાઈલના અવલોકન પરથી વધુમાં એવું બહાર આવ્યું કે વિગતવાર તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી અને નોંધાયેલ તમામ પુરાવાઓનું ગુપ્તચર વિભાગ દ્વારા પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું, અને અંતે સત્તાધિકારી આ નિષ્કર્ષે પહોંચ્યો કે રાજ્યના હિત અને સુરક્ષાના હેતુસર આ અધિકારીઓને સેવામાં ચથાવત રાખવું અનુકૂળ નહોતું. આધારની પૂરતીતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાય તેમ નથી, ખાસ કરીને એવા કેસમાં જેમાં સેવાસમાપ્તિનો હુકમ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર સિદ્ધાંત હેઠળ જારી કરવામાં આવ્યો હોય. [પરિચ્છેદો ૫૦ થી ૫૨) [૩૭૧-એફ-એચ; ૩૭૨-એ-એફ]

રાજસ્થાન રાજ્ય તથા અન્ય વિ. ભારત સંઘ તથા અન્ય. ૧૯૭૭
(૩) એસ.સી.સી. ૫૯૨: ૧૯૭૮ (૧) એસ.સી.આર. ૧ - પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૪. કલમ ૩૦૯ યોગ્ય વિધાનમંડળને સંઘ અથવા રાજ્યના કારોબાર સાથે સંબંધિત જાહેર સેવાઓ અને પદોમાં નિયુક્ત કરાયેલા વ્યક્તિઓની ભરતી અને સેવાની શરતોનું નિયમન કરવાની સત્તા આપે છે. પરંતુ કલમ ૩૦૯ સંવિધાનની જોગવાઈઓને આધીન છે. તેથી, સેવાની શરતો સંબંધિત બનાવવામાં આવેલા નિયમો અને વિનિયમો સંવિધાનની કલમો ૩૧૦ અને ૩૧૧ને આધીન છે. કલમ ૩૦૯ની જોગવાઈ સંઘના કારોબાર સાથે સંબંધિત

સેવાઓ અને પદોના મામલે રાષ્ટ્રપતિને તથા રાજ્યના કારોબાર સાથે સંબંધિત સેવાઓ અને પદોના મામલે રાજ્યપાલને નિયુક્ત વ્યક્તિઓની ભરતી અને સેવાની શરતોનું નિયમન કરતા નિયમો બનાવવાની સત્તા આપે છે. સેવાની શરતો આવા નિયમો અનુસાર નિયમિત કરવામાં આવશે. કલમ ૩૧૦માં જોગવાઈ છે કે પ્રત્યેક વ્યક્તિ, જે રક્ષા સેવાનો સભ્ય હોય અથવા સંઘની નાગરિક સેવા અથવા અખિલ ભારતીય સેવાનો સભ્ય હોય, અથવા કોઈ નાગરિક અથવા રક્ષા દળમાં હોય, તેવું પદ રાષ્ટ્રપતિની પ્રસન્નતા સુધી ધારણ કરશે. તે જ રીતે, પ્રત્યેક વ્યક્તિ જે રાજ્યની નાગરિક સેવાઓનો સભ્ય હોય અથવા રાજ્ય હેઠળ કોઈ નાગરિક પદ ધારણ કરતો હોય, તે રાજ્યપાલની પ્રસન્નતા સુધી પદ પર રહેશે. કલમ ૩૧૦ના પ્રારંભિક શબ્દો "આ સંવિધાનમાં સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરેલી હોય તે સિવાય" એ વાત સ્પષ્ટ કરે છે કે, સંવિધાનમાં સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરેલી હોય તે સિવાય, સરકારી સેવક રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલની પ્રસન્નતા સુધી પદ ધારણ કરે છે. [ફકરા ૫૫, ૫૬] [૩૭૬-સી-એચ; ૩૭૭-એ]

૫. બંધારણની કલમ ૩૧૦(૧) હેઠળ રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યના રાજ્યપાલને પ્રાપ્ત ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના સત્તાના પ્રયોગ પર કલમ ૩૧૧ ના ઉપખંડ (૧) અને (૨) મર્યાદાઓ લાદે છે. કલમ ૩૧૧ સ્પષ્ટ કરે છે કે સંઘ અથવા રાજ્યની નાગરિક સેવાઓનો કોઈ સભ્ય હોય અથવા સંઘ અથવા રાજ્ય હેઠળ નાગરિક પદ ધારણ કરતો કોઈપણ વ્યક્તિને, જેના દ્વારા તેની

નિમણૂક કરવામાં આવી હતી તેનાથી નીચી સત્તાવાળા પ્રાધિકરણ દ્વારા સેવામાંથી દૂર કરવામાં આવશે નહીં અથવા બરતરફ કરવામાં આવશે નહીં. વધુમાં, કલમ ૩૧૧ ના ઉપખંડ (૨) મુજબ, સંઘ અથવા રાજ્યની નાગરિક સેવાઓના સભ્યોને તેમના સામે આક્ષેપિત આરોપોના સંદર્ભમાં યોગ્ય રીતે સાંભળવાની વાજબી તક આપ્યા બાદ જ તેવી હટાવટ, બરતરફી અથવા પદમાં અવરોધન કરવામાં આવશે. જોકે, કલમ ૩૧૧(૨) ના પરંતુકથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, જ્યાં રાજ્યની સુરક્ષાના હિતમાં આવી તપાસ યોજવી યોગ્ય નથી એવી રાષ્ટ્રપતિ અથવા, પરિસ્થિતિ મુજબ, રાજ્યપાલની સંતોષપ્રાપ્તિ થયેલી હોય, ત્યાં આ ઉપખંડ લાગુ પડશે નહીં. કલમ ૩૧૦(૧) માં આવતો “બંધારણમાં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય” એવો પ્રયોગ એવો અર્થ દર્શાવે છે કે આ કલમ માત્ર બંધારણમાં સ્પષ્ટપણે કરવામાં આવેલી જોગવાઈને આધીન છે. કોઈપણ કાયદાકીય જોગવાઈ બંધારણની કલમ ૩૧૦ ની જોગવાઈઓને સીમિત કરી શકતી નથી. [પરા ૫૭, ૫૮] [૩૭૭-બી-એફ]

૬. કલમો, અર્થાત્ ૧૮ અને ૧૯, એકબીજાથી ભિન્ન છે અને બે જુદા જુદા તબક્કાઓમાં લાગુ પડે છે. કલમ ૧૮, ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ કરતાં રાષ્ટ્રપતિની સંપૂર્ણ વિવેકાધીન સત્તા વિષે કહે છે. સેનાધિનિયમમાં કોઈ જોગવાઈ એવી નથી કે જે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦(૧) માં સમાયેલ સત્તાને સંકુચિત કરે, નિયંત્રિત કરે અથવા મર્યાદિત

કરે. અનુચ્છેદ ૩૦૯ વિધાનમંડળ અથવા કાર્યપાલિકાને સેવા શરતો અંગે કોઈપણ કાયદો, નિયમ અથવા વિનિયમ બનાવવાની સત્તા આપે છે, પરંતુ તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળ માન્ય અગ્રતા ધરાવતી સત્તાને અસર કરતી નથી. સેનાધિનિયમ કોઈ રીતે અનુચ્છેદ ૩૦૯ માં સમાયેલ બંધારણીય જોગવાઈઓને અતિક્રમિત કરી શકતું નથી અથવા તેનાથી ઊંચું સ્થાન ધરાવી શકતું નથી અને પરિણામે સેનાધિનિયમની કોઈ જોગવાઈ બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦ માં રહેલી ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર મુદતને સંકુચિત કરી શકતી નથી. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે અનુચ્છેદ ૩૦૯ ને અનુચ્છેદો ૩૧૦ અને ૩૧૧ ના આધીન વાંચવાનો છે અને અનુચ્છેદ ૩૧૦ ને અનુચ્છેદ ૩૧૧ ના આધીન વાંચવાનો છે. હકીકતમાં, ‘ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર’ એક બંધારણીય આવશ્યકતા છે, કારણ કે જે સેવકોની પદ પર સતત હાજરી રાજ્યહિતને હાનિકારક હોય, તેમને પદચ્યૂત કરવામાં, જો અદાલતના સંતોષાર્થે કોઈ ગુનો સાબિત કરવાની જરૂરિયાત ઊભી થાય, તો એવી અડચણો ઊભી થાય કે જે જાહેર સેવા પ્રણાલીના કાર્યમાં ગંભીર વિઘ્ન પેદા કરે. કાનૂની સિદ્ધાંત અંગે કોઈ વિવાદ નથી કે ગેરકાનૂનીતા, અતાર્કિકતા અને પ્રક્રિયાત્મક પાલનનો અભાવ એવા આધાર છે કે જેના પર ન્યાયિક પુનર્વિલોકન માન્ય છે. પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનનો વ્યાપ કેટલો છે. [ફકરા ૫૯, ૬૧ અને ૬૨] (૩૭૮-એ-એફ; ૩૮૦-બી-ડી]

ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય તથા અન્ય વિ. બાબુ રામ ઉપાધ્યાય (૧૯૬૧) ૨ એસસીઆર ૬૭૯; મોતી રામ ડેકા (૧૯૬૪) ૫ એસસીઆર ૬૮૩; બી.પી. સિંઘલ વિ. યુ.ઓ.આઈ., (૨૦૧૦) ૬ એસસીસી ૩૩૧ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૭. નિર્વિવાદ રીતે, સંરક્ષણ દળના કર્મચારી તે વર્ગમાં આવે છે જ્યાં રાષ્ટ્રપતિને તેમની સેવા બંધ કરવાની સંપૂર્ણ પ્રસન્નતા-આધારિત સત્તા છે. વધુમાં, સુરક્ષાના પ્રશ્ન સુધી જોવામાં આવે તો, અનુચ્છેદ ૩૧૧ હેઠળ નાગરિક સેવકોને ઉપલબ્ધ સંરક્ષણ સંરક્ષણ દળના કર્મચારીઓને ઉપલબ્ધ નથી, કારણ કે ન્યાયિક સમીક્ષા અત્યંત મર્યાદિત છે. જ્યાં સુરક્ષા હેતુઓસર સેનાના અધિકારીઓને સેવામાં ચાલુ રાખવું વ્યવહારુ ન હોય અને વિશ્વાસભંગ થયો હોય તથા સુરક્ષાના પ્રશ્નને સંભવિત જોખમ હોય, ત્યાં આવા અધિકારીઓને પ્રસન્નતા સિદ્ધાંત હેઠળ દૂર કરી શકાય છે. વાસ્તવમાં, આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ રાષ્ટ્રપતિને અપાયેલ બંધારણીય સત્તાઓ સાથે સુસંગત છે, જે રાષ્ટ્રપતિને તેમના ધ્યાન પર લાવવામાં આવેલી સામગ્રીના આધારે સેવા સમાપ્ત કરવાની સત્તા આપે છે. આવા કેસોમાં સેનાના અધિકારીઓને સાંભળવાની તકનો દાવો કરવાનો હક મળતો નથી. કોઈ અધિકારીને ચાલુ રાખવું રાજ્યના હિત અને સુરક્ષામાં નથી એવું રાષ્ટ્રપતિ સંતોષ પામે ત્યારે તપાસના કોઈપણ તબક્કે પ્રસન્નતા સિદ્ધાંતનો આશ્રય લઈ શકે છે. તેથી, સામાવાળાઓએ જે રીતે

દલીલ કરી છે તે મુજબ આ કોઈ ઢાંકપિછોડો નથી. [પરા ૬૪] [૩૮૩-એફ-એચ; ૩૮૪-એ-બી]

૮. ભારતીય સેનાના અન્ય કાયમી કમિશનડ અધિકારીઓ સાથે સામાવાળાઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી, કારણ કે તેઓ જાસૂસી પ્રવૃત્તિઓમાં સંડોવાયેલા હોવાની શંકાસ્પદ સ્થિતિમાં હોવાનું જણાયું હતું. સમાપ્તિના હુકમથી વ્યથિત થઈને, બેને બાદ કરતાં સામાવાળાઓએ વડી અદાલત સમક્ષ રિટ અરજીઓ દાખલ કરી. આ સામાવાળાઓ

ઉક્ત સેવાસમાપ્તિના હુકમને ગેરકાયદેસર અને દુરાશયપૂર્ણ હોવાનું જણાવી પડકારવામાં આવ્યો હતો. હાઈકોર્ટે તા. ૨૧.૪.૧૯૮૦ના હુકમ દ્વારા રિટ અરજીઓ ફગાવી દીધી હતી અને એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો કે સેવાસમાપ્તિ ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર સિદ્ધાંતના આધારે કરવામાં આવી હતી. ભારત સંઘે આ અરજીઓનો સતત વિરોધ કર્યો છે અને આ અદાલતે અપીલકર્તાઓની આ દલીલમાં તત્ત્વ જોવા મળ્યું છે કે હાઈકોર્ટે તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦નો ચુકાદો આપતી વખતે આ મહત્વપૂર્ણ

અંતિમતાના કાનૂની પાસા સાથે રેસ જુડિકાટના સિદ્ધાંતનો સંયોગ છે. આ પાસાને અવગણવામાં આવી શકતો નથી અને હાલના કેસમાં તથ્યનો મુદ્દો ફરીથી ખોલી શકાય તેમ નથી, જેમ કે વાદગ્રસ્ત ચુકાદા હેઠળ એવું કેટલાક દસ્તાવેજી સામગ્રી પર આધાર રાખીને કરવામાં આવ્યું છે, જેને હાઈકોર્ટે અદાલતો સમક્ષ કપટપૂર્વક દબાવી રાખવામાં આવી હોવાનું વર્ણવ્યું હતું.

છેતરપિંડી કોઈ શાબ્દિક અલંકાર કે આભૂષણ નથી અને પછીથી શોધાઈ હોવાનું કહેવાતી કેટલીક આક્ષેપિત સામગ્રીના આધારે માત્ર અનુમાનથી તેના અસ્તિત્વને માન્ય ધારી શકાય નહીં. પુનઃતપાસથી બહાર આવેલ તથ્યની શોધ એ જ કાર્યવાહી માં પુનર્વિચારનો આધાર બની શકી હોત, પરંતુ તે જ બાબતને તાજા વાદ્યક દ્વારા મુદ્દાને ફરી ખોલવાના આધાર તરીકે બનાવવામાં આવી શકતી નથી. નવી રિટ અરજી અથવા લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ, જે રિટ અરજીની જ અનુસૂતિમાં હોય, તે અગાઉના વાદ્યકમાં બરતરફીના હુકમને માન્ય રાખતા એ જ વડી અદાલતના ચુકાદાને રદ કરવા માટે પરોક્ષ રીતે દાખલ કરી શકાય નહીં. હાઈકોર્ટે રેસ જુડિકાટાના સિદ્ધાંતો અને અંતિમતાના સિદ્ધાંતના આધારે નવા વાદ્યકની વ્યાપ્તિ કાયદેસર રીતે નિર્ધારિત ન કરીને સ્પષ્ટ ભૂલ કરી છે. છેતરપિંડી સ્થાપિત કરવા માટે ઉપલબ્ધ સામગ્રી એવી હોવી જોઈએ કે જેના આધારે આ નિષ્કર્ષે પહોંચવામાં આવે કે સામગ્રી રજૂ કરવામાં થયેલી નિષ્ફળતા ઇરાદાપૂર્વક હતી અથવા દબાવી રાખવામાં આવી હતી અથવા અન્ય રીતે ન્યાયભંગ થયો હતો. આ પણ, જો કાયદેસર રીતે માન્ય હોય તો, માત્ર ઉક્ત કાર્યવાહી માં જ પ્રયત્નરૂપે ઉઠાવી શકાય અને પ્રથમ વાદ્યકમાં વિષયનો અંતિમ નિર્ણય થયા પછી ઉઠાવવામાં આવેલા પરોક્ષ પડકારમાં નહીં. જે ચુકાદો ૧૯૮૦માં અંતિમ બની ગયો હતો તેમાં સામાવાળા ‘એસપીએસ’ દ્વારા દાખલ કરાયેલી રિટ અરજી પણ સમાવેશ પામતી હતી. એકવાર આ અદાલતે તા. ૧.૯.૧૯૮૦ના ચુકાદા દ્વારા ઉક્ત વિવાદને અંતિમ મંજૂરીની મુદ્રા આપી

દીધી પછી, એ જ સામાવાળાઓ દ્વારા, જેમાં ‘એસપીએસ’નો પણ સમાવેશ થાય છે, બીજી રિટ અરજીમાં શરૂ કરાયેલ બીજું વાદચ્છ અસંગત હતું. [પર ૬૫, ૬૭) [૩૮૪-ડી-ઈ; ૩૮૫-એફ-એચ; ૩૮૬-એ-એફ]

૯. સમાન કાર્યવાહીમાં અંતિમ લાભોમાં ૫% કપાતના બહાને કરવામાં આવેલી સેવામુક્તિ સંબંધિત એકસમાન પડકારની મૂળ ઉત્પત્તિ જ, વિલીનીકરણના સિદ્ધાંતના લાગુ પડવાથી પણ પરે જઈને, માન્ય નહોતી. તેથી, અંતિમતાનો આ પાસો પરોક્ષ પડકાર દ્વારા ખલેલ પામે તે મંજૂર કરી શકાય નહીં. વિવાદવિચારણાની અંતિમતાનો સિદ્ધાંત જાહેર નીતિના દૃઢ અને સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત પર આધારિત છે. આવા સિદ્ધાંતના અભાવે, કાયદાના રંગ અને બહાને ભારે દમનનું પરિણામ આવી શકે, કારણ કે વિવાદવિચારણાનો અંત જ રહેશે નહીં. આવી અરાજકતા અટકાવવા માટે રેસ-જ્યુડિકેટાનો સિદ્ધાંત વિકસાવવામાં આવ્યો છે. કાનૂનના શાસનથી સંચાલિત દેશમાં ચુકાદાની અંતિમતા સંપૂર્ણપણે અનિવાર્ય છે અને ચુકાદાની અંતિમતાને અત્યંત પવિત્રતા અપાય છે; પક્ષકારોને અદાલતના પૂર્ણ થયેલા ચુકાદાઓ ફરીથી ખોલવાની મંજૂરી આપી શકાતી નથી, કારણ કે એવું કરવું માત્ર અદાલતી પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ સમાન જ નહીં બને, પરંતુ ન્યાયપ્રશાસન પર દૂરગામી પ્રતિકૂલ અસર પણ પેદા કરશે. તે સ્ટેરે ડિસીસિસના સિદ્ધાંતને પણ નિષ્ફળ બનાવશે, જે પૂર્વનિર્ણયનો સુસ્થાપિત અને મૂલ્યવાન સિદ્ધાંત છે અને પ્રબળ પરિસ્થિતિઓ સિવાય જેમાંથી વિમુખ થવું શક્ય નથી. અદાલતના

ચુકાદાઓ અને વિશેષ કરીને દેશની સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓને હળવાશથી અસ્થિર કરી શકાય નહીં અને કરવું પણ નહીં જોઈએ. [પરિચ્છેદો ૬૮, ૭૫, ૭૬] [૩૮૬-જી; ૩૮૮-ઈ-એચ; ૩૮૯-એ]

નરેશ શ્રીધર મિરજકર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય એક

એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૧: ૧૯૬૬ એસ.સી.આર. ૭૪૪; મહમ્મદ અસલમ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એ.આઈ.આર. ૧૯૯૬ એસ.સી. ૧૬૧૧: ૧૯૯૬ (૩) એસ.સી.આર. ૭૮૨; બાબુ સિંહ બેન્સ વગેરે વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વગેરે, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૭ એસ.સી. ૧૧૬: ૧૯૯૬ (૬) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૧૨૦; ખોડે ડિસ્ટિલરીઝ લિમિટેડ અને અન્ય એક વિ. ધ રજિસ્ટ્રાર જનરલ, સર્વોચ્ચ અદાલત ઓફ ઇન્ડિયા, (૧૯૯૬) ૩ એસ.સી.સી. ૧૧૪: ૧૯૯૫ (૬) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૧૯૦; એમ. નાગભૂષણા વિ. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૧ એસ.સી. ૧૧૧૩: ૨૦૧૧ (૨) એસ.સી.આર. ૪૩૫ – આધારરૂપ માનવામાં આવ્યું.

૧૦. પૂર્વનિર્ણય કાયદાને અનુમાનપાત્ર રાખે છે અને કાયદો

આ અદાલત દ્વારા જાહેર કરવામાં આવેલ, જે દેશનો કાયદો છે, તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૧ના દૃષ્ટિએ ભારતમાં આવેલી તમામ અદાલતો/અધિકરણો

અને સત્તાધિકારીઓ પર બંધનકારક છે. ન્યાયતંત્ર "ત્યારે જ કાર્ય કરે છે જ્યારે કોઈને અંતિમ શબ્દ કહેવાની મંજૂરી આપવામાં આવે"

અને આ રીતે ઉચ્ચારાયેલ અંતિમ શબ્દ સ્વીકારવામાં આવે છે અને તેને ધાર્મિક નિષ્ઠાથી અનુસરવામાં આવે છે. સ્ટારે ડિસીસિસનો સિદ્ધાંત ન્યાયિક નિર્ણયોમાં નિશ્ચિતતા અને સાતત્યને પ્રોત્સાહન આપે છે અને તે કાનૂનના વિકાસમાં સહાય કરે છે. વ્યક્તિએ જો કાનૂની કાર્યવાહીનો માર્ગ પસંદ કરે તો તેના પરિણામો શું થશે તે અંગે માર્ગદર્શન આપવાથી ઉપરાંત, આ સિદ્ધાંત ન્યાયિક વહીવટની પદ્ધતિ પ્રત્યે લોકોમાં વિશ્વાસ પણ જન્માવે છે. અન્યથા પણ અનિશ્ચિતતા અને ગૂંચવણ ટાળવા માટે તે એક અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. ન્યાયિક ઔચિત્ય અને શિસ્તએ માંગ કરે છે કે દેશની સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલ કાનૂનને અમલમાં મૂકવામાં આવે.

[પરા ૭૭) [૩૮૯-અ-ડિ]

૧૧. સંવિધાન હેઠળ ખાતરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારોના ભંગથી રક્ષણ આપવું જરૂરી છે, પરંતુ તે જ સમયે અદાલતનું કર્તવ્ય એ પણ છે કે અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયોને વારંવાર પલટવામાં ન આવે, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે તેમને પરોક્ષ રીતે પડકારવામાં આવે, કારણ કે તે આ અદાલતની ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાને સમાવતી સંવિધાનની મૂળભૂત રચનાને સીધી અસર કરતું હતું. નિશ્ચિતપણે, આ અદાલતને કોઈ ભૂલ સુધારવાની અથવા પોતાના

નિર્ણયનું પુનર્વિલોકન કરવાની વ્યાપક સત્તા છે, પરંતુ તે અંતિમતાના સિદ્ધાંતના મૂલ્યે કરી શકાય તેમ નથી. કાયદાનો કોઈ મુદ્દો પછીથી અમાન્ય ઠરાવી શકાય, પરંતુ હકીકતનો પ્રશ્ન અથવા, જેમ કે હાલના કેસમાં, સેવાઓની સમાપ્તિ અંગેનો વિવાદ, એકવાર પક્ષકારો વચ્ચેની કાર્યવાહીમાંથી આ અદાલત સુધી સન ૧૯૮૦માં જ અંતિમ રીતે નિશ્ચિત થઈ ગયો હોય, ત્યારે ફરીથી ખોલી શકાય તેમ નથી. [પરિચ્છેદ ૮૪)
[૩૯૩-બી-ડી]

રૂપા અશોક હુર્લા વિ. અશોક હુર્લા અને અન્ય એક. એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૧૭૭૧: ૨૦૦૨ (૨) એસ.સી.આર. ૧૦૦૬; મગનલાલ છગનલાલ (પી) લિ.

વિ. ગ્રેટર બોમ્બેની મહાનગરપાલિકા એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એસ.સી. ૨૦૦૯: ૧૯૭૫ (૧) એસ.સી.આર. ૧; અંબિકા પ્રસાદ મિશ્રા વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ એસ.સી. ૧૭૬૨: ૧૯૮૦ (૩) એસ.સી.આર. ૧૧૫૯ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૧૨. મૂળ હુકમમાં રહેલો ‘બરતરફી’ શબ્દ, હુકમ જારી કરતી વખતે થયેલી ભૂલને માન્યતા આપવા માટે પરિશોધનપત્ર જારી કરીને ‘સેવા સમાપ્તિ’ શબ્દથી બદલી મૂકવામાં આવ્યો હતો. હકીકતમાં, સક્ષમ સત્તાધિકારીએ માત્ર સેવા સમાપ્ત કરવાનો જ નિર્ણય લીધો હતો, અને તેથી પરિશોધનપત્ર જારી કરવું જરૂરી ગણાયું હતું. તેમ છતાં, ‘બરતરફી’ શબ્દને ‘સેવા સમાપ્તિ’ શબ્દથી

બદલવામાં આવ્યો હોવા માત્રથી પ્રતિસાદીઓના પક્ષમાં તુલા ઝુકતી નથી. વધુમાં, પ્રસ્તાવિત ૫% કપાત પાછી ખેંચવામાં આવી હતી, અને તેથી તે મુદ્દો જીવંત રહ્યો નહોતો. કેસના સમગ્ર તથ્યો તથા અદાલતમાં રજૂ થયેલી સામગ્રીનું વિશ્લેષણ કરતાં અને સમગ્ર બાબતનો સર્વાંગી વિચાર કર્યા પછી, પ્રતિસાદીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવા બાબતે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાયેલી ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝર સત્તા કોઈ ગેરકાયદેસરતા, પક્ષપાત કે દ્વેષભાવથી દૂષિત નહોતી અને ન તો તે અન્ય કોઈ બાહ્ય કારણ પર આધારિત હતી; તેથી તે માત્ર આ આધારે પડકારવામાં આવી શકતી નથી કે તે છદ્મવેશ છે. દ્વેષભાવનો આક્ષેપ કરનાર પ્રતિસાદી-અધિકારીઓ પર પુરાવાનો ભાર હતો. સેવા સમાપ્તિનો હુકમ આધારવિહોણો અથવા દ્વેષભાવપૂર્ણ છે એવું ઠરાવવા માટે કોઈ વિશ્વસનીય પુરાવો ન હતો. [પરા ૮૫, ૮૬] [૩૯૩-ડી-એચ; ૩૯૪-એ]

મથુરા પ્રસાદ બાજુ જયસવાલ અને અન્ય વિ. દોસીબાઈ એન.બી. જીજીભોય (૧૯૭૦) ૧ એસ.સી.સી. ૬૧૩ : ૧૯૭૦ (૩) એસ.સી.આર. ૮૩૦ - લાગુ પડતો નથી એવું ઠરાવાયું

ભારત સંઘ તથા અન્ય વિ. રણબીર સિંહ રાઠૌર તથા અન્ય

(૨૦૦૬) ૧૧ એસ.સી.સી. ૬૯૬: ૨૦૦૬ (૩) એસ.સી.આર. ૧૯૩; યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એસ.પી. શર્મા (૨૦૧૩) ૧૦ એસ.સી.સી. ૧૫૦; મોતી રામ ડેકા વિ. નોર્થ ઇસ્ટ ફ્રન્ટિયર રેલ્વેઝ (૧૯૬૪) ૫ એસ.સી.આર.

૬૮૩; રામ સરુપ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫
એસ.સી. ૨૪૭: ૧૯૬૪ (૫) એસ.સી.આર. ૮૩૧; ચીફ ઓફ આર્મી સ્ટાફ
વિ. મેજર ધરમ પાલ કુકેટી (૧૯૮૫) ૨ એસ.સી.સી. ૪૧૨: ૧૯૮૫ (૩)
એસ.સી.આર. ૪૧૫; ગોપાલ કૃષ્ણાજી કેટકર વિ. મહોમેડ હાજી લતીફ એન્ડ
અર્સ. ૧૯૬૮ (૩) એસ.સી.આર. ૮૬૨; ઘાઈઓ મોલ એન્ડ સન્સ વિ. સ્ટેટ
ઓફ દિલ્હી એન્ડ અર્સ. ૧૯૫૯ એસ.સી.આર. ૧૪૨૪; આઈ.આર. કોએલ્હો
વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. ૧: ૨૦૦૭ (૧)
એસ.સી.આર. ૭૦૬; રવિ યશવંત ભોઈર વિ. ડિસ્ટ્રિક્ટ કલેક્ટર, રાયગડ એન્ડ
અર્સ. (૨૦૧૨) ૪ એસ.સી.સી. ૪૦૭: ૨૦૧૨ (૩) એસ.સી.આર. ૭૭૫;
એસ.આર. બોમ્મઈ એન્ડ

અન્ય વિ. ભારત સંઘ તથા અન્ય, (૧૯૯૪) ૩ એસ.સી.સી. ૧: ૧૯૯૪ (૨)

એસસીઆર ૬૪૪; મથુરા પ્રસાદ બાજુ જૈસવાલ વિ. દોસીબાઈ એન.બી.
જીજીભોય (૧૯૭૦) ૧ એસસીસી ૬૧૩: ૧૯૭૦ (૩) એસ. સી. આર. ૮૩૦;
સર્વોચ્ચ અદાલત કર્મચારીઓ કલ્યાણ સંઘ વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય
(૧૯૮૯) ૪ એસસીસી ૧૮૭: ૧૯૮૯ (૩) એસ. સી. આર. ૪૮૮; ઇઝાબેલા
જોનસન (શ્રીમતી) વિ. એમ.એ. સુસાઈ (મૃત) તેમના કાનૂની વારસદારો દ્વારા
(૧૯૯૧) ૧ એસસીસી ૪૮૪: ૧૯૯૦ (૨) સપ્લ. એસ. સી. આર. ૨૧૩;
કિશન લાલ વિ. જે એન્ડ કે રાજ્ય (૧૯૯૪) ૪ એસસીસી ૪૨૨: ૧૯૯૪ (૨)
એસ. સી. આર. ૧૪૯; જય લક્ષ્મી સોલ્ટ વર્ક્સ (પી) લિમિટેડ વિ. ગુજરાત

રાજ્ય (૧૯૯૪) ૪ એસસીસી ૧; વી. રાજેશ્વરી (શ્રીમતી) વિ. ટી. સી.
સરવણબાવા (૨૦૦૪) ૧ એસસીસી ૫૫૧:

૨૦૦૩ (૬) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૯૨૭; મેનકા ગાંધી વિ. યુનિયન ઓફ
ઇન્ડિયા અને અન્ય એક (૧૯૭૮) ૧ એસ.સી.સી. ૨૪૮: ૧૯૭૮ (૨)
એસ.સી.આર. ૬૨૧; યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. રણબીર
સિંહ રાઠોર અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૧૧ એસ.સી.સી. ૬૯૬: ૨૦૦૬
(૩) એસ.સી.આર. ૧૯૩ – નો સંદર્ભ લેવાયો.

ચુકાદા સંદર્ભ:

૨૦૦૬ (૩) એસ.સી.આર. ૧૯૩ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પેરા
૧૬

(૨૦૧૩) ૧૦ એસ.સી.સી. ૧૫૦ નો પેરા ૧૯ માં ઉલ્લેખ કરવામાં
આવ્યો છે

(૨૦૧૦) ૬ કલમ ૩૩૧ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પેરા ૨૦

ઉલ્લેખ કર્યો છે પેરા ૨૦

(૧૯૬૪) ૫ એસ.સી.આર. ૬૮૩

૧૯૬૪ (૫) એસ.સી.આર. ૯૩૧ નો પરા ૨૦ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

ઉલ્લેખિત પરિચ્છેદ ૨૩

૧૯૮૫ (૩) એસસીઆર ૪૧૫

૧૯૬૮ (૩) એસ.સી.આર. ૮૬૨ નો સંદર્ભ લેવાયો પેરા ૨૮

સંદર્ભિત પેરા ૨૮માં

૧૯૫૯ એસ.સી.આર. ૧૪૨૪

૨૦૦૭ (૧) એસ.સી.આર. ૭૦૬ નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે પરા ૨૯

(૨૦૧૦) ૬ એસ.સી.સી. ૩૩૧ પર આધાર રાખવામાં આવ્યું પરા ૩૦, ૬૦

સંદર્ભિત પેરા ૩૧

૨૦૧૨ (૩) એસ.સી.આર. ૭૭૫

ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પરિચ્છેદ ૩૨

૧૯૯૪ (૨) એસસીઆર ૬૪૪

૧૯૭૦ (૩) એસ.સી.આર. ૮૩૦ નો પરિચ્છેદ ૩૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

૧૯૮૯ (૩) એસ.સી.આર. ૪૮૮ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો પરા ૩૫

૧૯૯૦ (૨) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૨૧૩ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પેરા ૩૫

૧૯૯૪ (૨) એસ.સી.આર. ૧૪૯ નો ઉલ્લેખ કર્યો છે ફકરો ૩૫

(૧૯૯૪) ૪ એસ.સી.સી. ૧ નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૩૭

૨૦૦૩ (૬) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૯૨૭ નો પેરા ૩૮ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

૧૯૭૮ (૨) એસ.સી.આર. ૬૨૧ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પેરા ૩૮

૧૯૭૮ (૧) એસ.સી.આર. ૧ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો પેરા ૫૩

(૧૯૬૧) ૨ એસસીઆર ૬૭૯ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૫૯

(૧૯૬૪) ૫ એસસીઆર ૬૮૩ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૫૯

૧૯૬૬ એસસીઆર ૭૪૪ પર આધાર રાખવામાં આવ્યું પરિચ્છેદ ૬૦

૧૯૯૬ (૩) એસ.સી.આર. ૭૮૨ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૭૧

૧૯૯૬ (૬) સપ્લી. એસ.સી.આર. ૧૨૦ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો પેરા ૭૨

૧૯૯૫ (૬) સપ્લ્. એસ.સી.આર. ૧૯૦ પર પરિચ્છેદ ૭૩ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો છે

૨૦૧૧ (૨) એસસીઆર૪૩૫ પેરા ૭૪ પર અવલંબિત

૨૦૦૨ (૨) એસ.સી.આર. ૧૦૦૬ પર અવલંબન રાખવામાં આવ્યું છે, પરિચ્છેદ ૭૮

૧૯૭૫ (૧) એસસીઆર ૧ પર આધાર રાખવામાં આવ્યું છે પરિચ્છેદ ૭૯

૧૯૮૦ (૩) એસ.સી.આર. ૧૧૫૯ પર આધાર રાખવામાં આવ્યું પેરા ૮૦

૧૯૭૦ (૩) એસ.સી.આર. ૮૩૦ પેરા ૮૨ માં લાગુ પડતું નથી એમ ઠરાવવામાં આવ્યું

૨૦૦૬ (૩) એસ.સી.આર. ૧૯૩ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પરિચ્છેદ ૮૩

દીવાની અપીલી અધિકારક્ષેત્ર : સિવિલ અપીલ નં. ૨૯૫૧-૨૯૫૭ સન ૨૦૦૧.

નવી દિલ્હી સ્થિત દિલ્હી વડી અદાલતના એલ.પી.એ. નં. ૪/૮૭, ૪૩/૮૭, ૧૩૯/૮૭, ૧૪૮/૮૭, ૨૧/૮૮, ૭૭/૯૩ અને ૮૬/૯૪ માં તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦ના ચુકાદા અને હુકમમાંથી.

પરાસ કુહાડ, એ.એસ.જી., પી.પી. રાવ, કિરણ સુરી, એ.કે. પાંડા, જીતિન ચતુર્વેદી, આર. બાલાસુબ્રમણિયમ, અભિનવ મુખર્જી, બી.વી. બૈરમ દાસ (એ.સી.), અમૃતા સાંઘી, અદિતિ, નર હરિ સિંહ, વિકાસ મહેતા, મેજર કે. રમેશ, અર્ચના રમેશ, ડૉ. કૈલાશ ચંદ, અક્ષત કુલશ્રેષ્ઠ, સ્વરેન્દુ ચેટર્જી, સુરજિત ભાદુરી, કામેશ્વર ગુમ્બર, કોશિમા અરોરા, કિરણ માથુર, ડૉ. કૈલાશ ચંદ, દીપક ભટ્ટાચાર્ય, એસ. શેખર, હરમન ગુલિયાની, ડૉ. વિપિન ગુપ્તા, રિતિકા ગાંભીર, એ.જે. અમિથ, હાજર રહેલ પક્ષકારો માટે.

૧ અદાલતનો ચુકાદો એમ.વાય. એકબાલ, ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો. ૧. આ અપીલો દિલ્હી હાઈકોર્ટે એલ.પી.એ. નં. ૪, ૪૩, ૧૩૯, ૧૪૮ માં ૧૯૮૭, ૨૧ માં ૧૯૮૮, ૭૭ માં ૧૯૯૩ અને ૮૬ માં ૧૯૯૪ માં તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦ના રોજ આપેલ સામાન્ય ચુકાદા અને હુકમ વિરુદ્ધ દાખલ કરવામાં આવી છે. ઉક્ત ચુકાદા દ્વારા, હાઈકોર્ટે સામાવાળાઓ દ્વારા પ્રસ્તુત અપીલો મંજૂર કરી અને તેમના સેવાનિર્વાહ સમાપ્તિનાં આદેશો જ નહીં પરંતુ કેપ્ટન અશોક કુમાર રાણા અને કેપ્ટન આર.એસ. રાઠોર વિરુદ્ધ ચલાવવામાં આવેલી જનરલ કોર્ટ માર્શલ (આગળ 'જી.સી.એમ.' તરીકે ઉલ્લેખિત) ની કાર્યવાહી પણ રદ કરી.

૨. મુદ્દાની કાર્યવાહી આગળ વધારતા પહેલાં, કેસની તથ્યાત્મક પૃષ્ઠભૂમિ અને સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ પર પ્રકાશ પાડવો યોગ્ય રહેશે.

ફેબ્રુઆરી ૧૯૭૧ માં, ગનર સર્વન દાસને પાકિસ્તાન ગુમચર તંત્ર દ્વારા પોતાના પક્ષે કામે લગાડવામાં આવ્યો હતો. ૧૯૭૨ માં કેપ્ટન ઘાલવટ અને ગનર સર્વન દાસે આંતરરાષ્ટ્રીય સરહદ પાર કરી હતી. ૧૯૭૩ માં કેપ્ટન ઘાલવટ અને ગનર સર્વન દાસની સખીના (એમ.પી.) ખાતે નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. ૧૯૭૪ માં ગનર આયા સિંહને ગનર સર્વન દાસે પાક ગુમચર તંત્ર માટે પોતાના પક્ષે કામે લગાડ્યો હતો. ત્યારબાદ કેપ્ટન નાગિયલને આયા સિંહે પાક ગુમચર તંત્ર માટે પોતાના પક્ષે કામે લગાડ્યો હતો. ૧૯૭૫ માં પ્રથમ વખત જાસૂસીના ગેરકાયદેસર જાળ અંગે ધ્યાન ગયું. આયા સિંહ અને સર્વન દાસની ધરપકડ કરવામાં આવી. ૧૯૭૬-૭૭ માં તપાસના અનુસંધાનમાં વધુ ત્રણ જવાનોની ધરપકડ કરવામાં આવી. તેમણે સર્વન દાસની સંડોવણીની પુષ્ટિ કરી. સર્વન દાસ અને આયા સિંહે વધુ પૂછપરછ દરમિયાન કેપ્ટન ઘાલવટ અને કેપ્ટન નાગિયલના નામ જાહેર કર્યા. ૧૯૭૬-૭૭ માં કેપ્ટન ઘાલવટ અને કેપ્ટન નાગિયલનો જી.સી.એમ. દ્વારા કેસ ચલાવવામાં આવ્યો અને તેઓ દોષિત ઠર્યા. ઘાલવટને કેશિયર કરવામાં આવ્યો અને તેને ૧૪ વર્ષની સખત કેદની સજા ફટકારવામાં આવી. નાગિયલને ૭ વર્ષની સખત કેદની સજા ફટકારવામાં આવી અને તેને પણ કેશિયર કરવામાં આવ્યો. વધુમાં, ૧૨ જવાનો સામે કેસ ચલાવવામાં આવ્યો અને તેમને જુદી જુદી

અવધિની સખત કેદની સજા ફટકારવામાં આવી તથા સેવામાંથી બરતરફ કરવામાં આવ્યા. કેસ ચલાવવામાં આવેલા ૧૨ જવાનોમાં આચા સિંહ અને સર્વન દાસ પણ સામેલ હતા અને તેઓ દોષિત ઠર્યા હતા. બાદમાં ૧૯૭૮ માં જાણવા મળ્યું કે આચા સિંહ કથિત ધમકી અને દબાણ હેઠળ જાસૂસીની પ્રવૃત્તિઓ સંબંધિત કેટલીક સંબંધિત માહિતી ગુપ્ત રાખી રહ્યો હતો. આચા સિંહની પત્નીની હત્યા કરવામાં આવી હોવાનું દાવો કરવામાં આવ્યો. પરિસ્થિતિઓના આઘાત હેઠળ વિશ્વબ્ધ થઈ તેણે વધુ ખુલાસા કર્યા જેમાં તેણે કેપ્ટન રાઠોર અને કેપ્ટન એ.કે. રાણાના નામ લીધા; અને એ પણ જાહેર કર્યું કે તેને ધમકીઓ મળી રહી હતી કે જો તે કંઈપણ જાહેર કરશે તો તેની પત્નીની હત્યા કરવામાં આવશે. અનુરૂપ રીતે, ૧૯૭૮ માં કેપ્ટન રાઠોર અને કેપ્ટન એ.કે. રાણાની પૂછપરછ કરવામાં આવી. તેના પરિણામે, સેનાના ૪૨ કર્મચારીઓ એટલે કે ૧૯ અધિકારીઓ, ૪ કનિષ્ઠ કમિશનડ અધિકારીઓ (જેસીઓ) અને અન્ય ૧૯ રેન્કના (ઓઆર) વ્યક્તિઓની ધરપકડ કરવામાં આવી.

૧૯ અધિકારીઓમાંથી ૩ અધિકારીઓનો જી.સી.એમ. દ્વારા વિચારણા કરવામાં આવ્યો, જેમાંથી બે દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યા, એટલે કે, કેપ્ટન રણબીર સિંહ રાઠોર અને કેપ્ટન એ.કે. રાણા, અને એકને નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો. કેપ્ટન રણબીર સિંહ રાઠોર અને કેપ્ટન એ.કે. રાણાને પ્રત્યેકને ૧૪ વર્ષની કઠોર કેદની સજા ફટકારવામાં આવી અને તેમને

સેવામાંથી બરતરફ કરવામાં આવ્યા. ૧૩ અધિકારીઓ વિરુદ્ધ શિસ્તભંગ સંબંધિત કાર્યવાહી આરંભવામાં આવી. તેમ છતાં, તેમનો વિચારણા ન કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો અને આર્મી અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૧૮ (ટૂંકમાં "આર્મી અધિનિયમ") હેઠળ તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરતો વહીવટી હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો.

૩. વર્તમાન અપીલો ૧૯૮૦માં ઘણાં પહેલાં પસાર કરાયેલા તે હુકમમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, જેના દ્વારા અહીંના સામાવાળાઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી; આ કામગીરી ભારતના બંધારણ, ૧૯૫૦ (આગળ 'બંધારણ' તરીકે ઉલ્લેખિત) ના અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળ અવતરિત ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝરનો આશ્રય લઈને તથા સેના અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ ઉપયોગમાં લેવાય તેવી સત્તાઓ સાથે કરવામાં આવી હતી. પ્રારંભે, ૧૧.૧.૧૯૮૦ના રોજ બરતરફીના આદેશો કરવામાં આવ્યા હતા, જેને નવ રિટ અરજીઓમાં પડકારવામાં આવ્યા હતા, અને તે અરજીઓ દિલ્લી હાઇકોર્ટે ૨૧.૪.૧૯૮૦ના રોજ ફગાવી દીધી હતી. આ રિટ અરજીઓ સામે દાખલ કરાયેલ સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓ આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ૧.૯.૧૯૮૦ના રોજ ફગાવી દીધી હતી.

૪. દરમિયાન, એક સુધારાપત્ર જારી કરવામાં આવ્યું, જેના પરિણામે બરતરફીના આદેશોને સેવામાંથી સમાપ્તિના આદેશો તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા. પ્રતિસ્થાપિત સમાપ્તિના હુકમના આધારે, ગ્રેયુઈટીની રકમમાંથી ૫% કપાત કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો, જેનો નવી રીતે સંદેશ આપવામાં

આવ્યો. આ આદેશોએ દિલ્લી વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ સમક્ષ પડકારવાનો નવો આધાર ઊભો કર્યો. વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે અરજી ફગાવી દીધી. તે જ સમયે, એક કેપ્ટન આર.એસ. રાઠોરે આ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ રિટ અરજી ક્રમાંક ૧૫૭૭/૧૯૮૫ દાખલ કરી હતી, જે અગાઉથી નિર્ધારિત થયેલા મુદ્દાઓને ફરીથી ખોલવાનો ઇનકાર કરીને ફગાવી દેવામાં આવી.

૫. માનનીય એકલ ન્યાયાધીશના તા. ૨૨.૩.૧૯૮૫ના હુકમ વિરુદ્ધ અનેક લેટર્સ પેટન્ટ અપીલો દાખલ કરવામાં આવી હતી. તેમાંથી એક અપીલ, જે એલ.પી.એ. નં. ૧૧૬ ઓફ ૧૯૮૫ હતી અને જે એન.ડી. શર્મા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી, તેનો નિર્ણય તા. ૧૯.૮.૧૯૮૬ના ચુકાદા દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝર સિદ્ધાંતની લાગુ પડતાને મંજૂરી આપીને સેવા સમાપ્તિના હુકમને યથાવત્ રાખવામાં આવ્યો હતો. તેમ છતાં, તે જ સમયે, સેનાધિનિયમ અને નિયમો હેઠળની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને નિવૃત્તિતર લાભોના પ્રશ્ને અપીલ આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને એવું નોંધાયું હતું કે સૂચિત ૫% કાપની મર્યાદા તે માટે લાગુ પડતા અધિનિયમ/નિયમો અનુસાર નહોતી.

૬. અન્ય અધિકારીઓ દ્વારા નિવૃત્તિતર લાભોનો વિસ્તાર કરનાર ડિવિઝન બેંચના ચુકાદા પર આધાર રાખીને અનેક એલ.પી.એ. દાખલ

કરવામાં આવી હતી, અને સમાન રાહત માટે દલીલ ઉઠાવવામાં આવી હતી.

૭. જ્યારે આ અપીલો સુનાવણી માટે આવી, ત્યારે મામલાની સુનાવણી કરતી દિલ્લી વડી અદાલતની ખંડપીઠે, તા. ૧૫.૫.૧૯૯૧ ના હુકમ દ્વારા, ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝર સિદ્ધાંતની એપ્લીકેબિલિટી અને દુર્ભાવના ના આધારે રિટ અરજીઓની ગ્રાહ્યતા અંગેના પ્રશ્ન પર વ્યક્ત થયેલ મત સાથે અસહમતિ દર્શાવી. પરિણામે, આ કાનૂની પ્રશ્નનો નિર્ણય વિશાળ પીઠ દ્વારા કરવામાં આવે તે માટે તે સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યો.

૮. આ સંદર્ભનો જવાબ આપવા માટે આમ સ્થાયેલ પૂર્ણ પીઠે ઠરાવ્યું કે આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંતનો અવલંબ લેતો હુકમ, જો તે દુર્ભાવનાના આધારે પડકારવામાં આવે, તો ન્યાયિક પુનર્વિલોકનના આધીન છે. એવું પણ ઠરાવાયું કે દુર્ભાવનાનો આક્ષેપ કરનાર અરજદાર/વ્યક્તિ પર તેનો ભાર રહે છે અને અદાલતના હસ્તક્ષેપને યોગ્ય ઠેરવવા માટે અદાલતને સંતોષ થાય તે માટે નોંધ પર સામગ્રી રજૂ કરવી આવશ્યક છે. તેથી વ્યથિત થઈને, ભારત સંઘે સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશન દાખલ કરી, જે નામંજૂર કરવામાં આવી.

૯. એવું પ્રગટ થાય છે કે સંદર્ભના જવાબ પછી, બાકી રહેલી અપીલોનો નિર્ણય કરવા માટે હાઈકોર્ટે તેમને હાથ ધર્યાં. પૂર્ણ પીઠ દ્વારા આપવામાં આવેલા જવાબના પરિણામે, જેમ અધિકારીઓની અરજીઓ

અગાઉ, ઉપરોક્ત રીતે ઉલ્લેખિત પ્રમાણે, આ અદાલત સુધી ૧૯૮૦ માં ફગાવી દેવામાં આવી હતી, તેઓએ નવી અરજીઓ દાખલ કરી. કેટલાક રિટ અરજદારો, જેઓની અરજીઓ વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે ફગાવી દીધી હતી, તેમણે વિલંબ માફ કરવાની અરજીઓ સાથે લેટર્સ પેટન્ટ અપીલો દાખલ કરી. ઉપરોક્ત રીતે ઉલ્લેખિત અંતિમ લાભોના ૫% ના ઈનકારનો પ્રસ્તાવ કરતી વાદવિવાદની બીજી ફરતમાં આપવામાં આવેલા તે ચુકાદાઓ વિરુદ્ધ પણ અપીલો દાખલ કરવામાં આવી. આ પ્રકારની અરજીઓની શ્રેણીઓનું વર્ણન, મામલો સાંભળતી વિભાગીય પીઠે, તેના તા. ૨.૫.૧૯૯૫ ના હુકમમાં, નીચે મુજબ કર્યું હતું :—"એલ.પી.એ. ૭૭/૯૩ અને સી.એમ. ૮૨૩/૯૫

આ કેસોના સમૂહમાં, અમને જણાય છે કે ઓછામાં ઓછી બે એલ.પી.એ. એવી છે, જે રિટ અરજીઓ ફગાવવાના ચુકાદાઓ સામે દાખલ થયેલી છે, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે વિશિષ્ટ મુદ્દાની રિટ અધિકારક્ષેત્રમાં તપાસ કરી શકાતી નથી. વિદ્વાન

તે બે કેસોમાં અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વકીલોએ આ મુદ્દો અદાલત દ્વારા વિચારણા હેઠળ લઈ શકાય છે એવું દલીલ કરવા માટે પૂર્ણ પીઠના ચુકાદા અને સર્વોચ્ચ અદાલતના તાજેતરના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો છે. તેઓએ અમને સામાવાળાઓ પાસેથી કેટલાક નિશ્ચિત અભિલેખો મંગાવવાના પણ જણાવ્યું છે અને તે અભિલેખોના સંદર્ભમાં

સામાવાળાઓ વિશેષાધિકારનો દાવો કરી રહ્યા છે, અને તે નિર્ણય લેવાનો મુદ્દો છે.

અન્ય એક કેસોના સમૂહમાં, તે આધાર પર નવી રિટ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી છે કે, છતાં કે તે

પૂર્વવર્તી રિટ અરજીઓના નામંજૂર થવાને અથવા એસ.એલ.પી.ઓના નામંજૂર થવાને છતાં, નવી રિટ અરજીઓ દાખલ રાખી શકાય તેવી છે, કારણ કે માત્ર હવે જ સંપૂર્ણ ખંડપીઠ અને સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો નિર્ણય કર્યો છે કે વિશિષ્ટ મુદ્દાની તપાસ વડી અદાલત દ્વારા કરી શકાય છે. તે કેસોના સમૂહમાં રેસ જુડિકાટાનો પ્રશ્ન વિચારણા માટે ઊભો થાય છે.

અન્ય એક એવો કેસસમૂહ પણ છે, જેમાં માનનીય એકલ ન્યાયાધીશો દ્વારા એ આધાર પર રિટ અરજીઓ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી કે અદાલત આ મુદ્દાની તપાસમાં જઈ શકતી નથી, અને તે અંગે ૯ વર્ષથી વધુ વિલંબ સાથે વિલંબ માફી માટેની અરજી જોડીને એલ.પી.એ. રજૂ કરવામાં આવી હતી.

હજુ એક અન્ય પ્રકરણસમૂહ એવો છે જેમાં પેન્શનમાંથી ૫% કાપ મૂકતા સરકાર દ્વારા પારિત થયેલાં કેટલાક અનુવર્તી આદેશો સામે રિટ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને જણાવેલ આદેશોને પડકારતી તે રિટ અરજીઓ ફગાવાયા પછી એલ.પી.એ.ઓ દાખલ

કરવામાં આવી છે, અને તે અપીલોમાં અપીલકર્તાઓ આ મુદ્દો ઉઠાવવા માંગે છે કે અદાલત બરતરફીના હુકમની માન્યતા અંગે ફરી એકવાર વિચારણા કરી શકે છે. ચાર પ્રકારના પ્રકરણો હોવાથી, અમારું માનવું છે કે પ્રથમ તો તે જૂથનો નિર્ણય કરવો જોઈએ જેમાં નવી રિટ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી છે, અને જો અમે એવું ઠરાવીએ કે નવી રિટ અરજીઓ જાળવી રાખી શકાય તેવી છે, તો ત્યારબાદ સામાવાળાઓએ દાવો કરેલ વિશેષાધિકારના પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવો પડશે. જો નવી રિટ અરજીઓને જાળવી રાખી શકાય તેવી માનવામાં આવે, તો પછી તે જૂથ પણ વિચારણા માટે હાથ ધરવામાં આવી શકે જેમાં વિલંબ માફીની અરજીઓ સાથે અપીલો દાખલ કરવામાં આવી છે. એક પ્રકરણમાં વિલંબજન્ય ઉદાસીનતાનો પ્રશ્ન નક્કી કરવાનો છે, જ્યારે બીજા પ્રકરણમાં વિલંબ માફી માટે પૂરતું કારણ છે કે નહીં તે પ્રશ્ન વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થાય છે. પેન્શનમાં કાપ મૂકતા આદેશોને પડકારતા પ્રકરણોમાં, ઉપર ઉલ્લેખિત અન્ય ત્રણ જૂથોમાં અદાલત જે દૃષ્ટિકોણ અપનાવે તે જોવાનું પક્ષકારો માટે રહેશે, જેથી તેઓ એવી એક અથવા બીજી રાહતનો અનુસરણ કરી શકે જેને અદાલત સ્વીકારી શકે.

આથી, અમે પ્રથમ સંપૂર્ણ અદાલતના ચુકાદા અને સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પસાર થયા બાદ દાખલ કરવામાં આવેલી નવી રિટ અરજીઓ હાથ ધરીશું.

૧૦. ત્યારબાદ નવી સિરેથી દાખલ કરવામાં આવેલી બે રિટ અરજીઓ, એટલે કે મેજર સુભાષ જૂનેજા અને હરિશ લાલ સિંહના કેસોમાં, અલગથી સાંભળવામાં આવી હતી અને તેમાં પૂર્વનિર્ણયથી વિવાદ નિવારણના સિદ્ધાંત તથા રચનાત્મક પૂર્વનિર્ણયથી વિવાદ નિવારણના સિદ્ધાંતનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. જણાવેલ રિટ અરજીઓ કાયદાથી અવરોધિત હોવાનું તા. ૮.૩.૧૯૯૬ના ચુકાદા દ્વારા ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. અન્ય સંબંધિત અરજીઓ પણ જાળવવા યોગ્ય ન હોવાનું માનીને બીજી વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા તા. ૭.૯.૧૯૯૨ના હુકમથી નામંજૂર કરવામાં આવી હોવાનું પણ જણાતું હતું.

૧૧. જે લેટર્સ પેટેન્ટ અપીલો દાખલ કરવામાં આવી હતી તેમાંથી વિલંબ માફી માટેની અરજીઓ તેમજ અંતિમ લાભોમાં ૫% કટ-ઓફ સૂચવતા ચુકાદા વિરુદ્ધની બાબતો પણ અન્ય વિભાગીય ખંડપીઠ સમક્ષ સાંભળવામાં આવી હતી અને તેણે નીચેનો હુકમ પસાર કરીને ૧૪.૮.૧૯૯૮ના રોજ ચુકાદો અનામત રાખ્યો:

"એલ.પી.એ. નં.૪/૮૭, ૪૩/૮૭, ૧૩૯/૮૭, ૧૪૮/૮૭, ૨૧/૮૮, ૭૭/૮૩, ૮૬/૮૪ અને સી.ડબલ્યુ. નં.૩૦૬૩/૮૫, ૪૦૮૨/૮૫:

સંક્ષિપ્ત નોંધો નોંધપોથી પર મુકવામાં આવી છે. શ્રી ટિક્કુ જણાવે છે કે તારીખ ૧૭.૮.૧૯૯૮ સુધીમાં સંબંધિત નોંધપોથીની ફોટોકોપી અદાલતને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. મૂળ દસ્તાવેજો અમને બતાવવામાં આવ્યા છે.

ચુકાદો અનામત રાખ્યો.

૧૨. જે વિભાગીય પીઠે ઉક્ત ચુકાદો અનામત રાખ્યો હતો, તેણે લગભગ ૩ વર્ષ પછી તે ચુકાદો આપ્યો અને મંજૂરી આપી હતી

અપીલો. તેમાં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે રિટ અરજદારો તેમજ અન્ય અધિકારીઓ વિરુદ્ધ, જે અન્ય એલ.પી.એ.માં અપીલકર્તાઓ હતા, શરૂ કરાયેલી કાર્યવાહી દૂષિત હતી, કારણ કે વિવાદિત સેવા સમાપ્તિના આદેશોને આધાર આપવા માટે કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ નહોતી, જે છઠ્ઠરૂપે કરવામાં આવ્યા હતા, અને તેથી તે ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન હતા. તદનુસાર, તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦ના ચુકાદા દ્વારા, સેવા સમાપ્તિનો હુકમ રદ કર્યા પછી અનુસંગિક લાભોની રાહત મંજૂર કરવામાં આવી હતી. તેનો સંબંધિત ભાગ અહીં ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે:

"તમામ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના વિચાર પર, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે એવું કહેવા સિવાય અન્ય કોઈ નિષ્કર્ષ શક્ય નથી કે જે આદેશો રિટ અરજીઓમાં અને લેટર્સ પેટન્ટ અપીલોમાં વિવાદનો

વિષય છે, તે માત્ર દેખાવ પૂરતા છે અને સમાપ્તિના નિર્દોષ સ્વરૂપ ધરાવતા આદેશોના આડમાં અસંગત કારણોસર આદેશો કરવામાં આવ્યા છે. વિશ્વસનીયતાનો આભાસ આપવા માટે સામાવાળાઓએ કોર્ટ માર્શલની કાર્યવાહી હાથ ધરી હતી, જે સંપૂર્ણપણે રદબાતલ છે.

તદનુસાર, અમે જાહેર કરીએ છીએ કે બે રિટ અરજીઓમાં અરજદારો સામે શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી કાયદાની દૃષ્ટિએ શૂન્ય છે અને અન્ય અધિકારીઓ, જે એલ.પી.એ.માં અપીલકર્તાઓ છે, તેમના વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલા આદેશો કોઈ પણ સામગ્રી વિના અને માત્ર ઢાંકપીછોડા સ્વરૂપના હોવાથી દૂષિત છે. અધિકારીઓને નિર્દોષ છૂટકારો મળવાની સંભાવના છે તે સારી રીતે જાણતા હોવા છતાં કોર્ટ માર્શલની કાર્યવાહી પૂર્ણ ન કરવાની કલ્પના તજીને, સંબંધિત સત્તાધિકારી સમક્ષ સંબંધિત નોંધપોથી રજૂ કર્યા વિના, તમામ નિયમોનો ભંગ કરીને સેવા સમાપ્તિના આદેશો કરવામાં આવ્યા હતા. એલ.પી.એ.માં અપીલકર્તાઓ અને બે રિટ અરજીઓમાં અરજદારો તમામ અનુસંગિક લાભો મેળવવા હકદાર છે. અમે આથી વધુમાં જાહેર કરીએ છીએ કે એલ.પી.એ.માં અપીલકર્તાઓ વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલા આદેશો કાયદાની દૃષ્ટિએ શૂન્ય છે અને રિટ અરજદારો વિરુદ્ધ જી.સી.એમ. દ્વારા આપવામાં આવેલ દોષિત

ઠરાવ તથા સજા કાયદાની દૃષ્ટિએ શૂન્ય છે. પરિણામે, જે વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદાઓ લેટર્સ પેટન્ટ અપીલોમાં વિવાદનો વિષય છે, તેઓ રદ કરવામાં આવે છે અને તે કેસોમાં રિટ અરજીઓ મંજૂર કરવામાં આવે છે અને લેટર્સ પેટન્ટ અપીલો પણ મંજૂર ગણાશે અને બે રિટ અરજીઓ પણ મંજૂર ગણાશે. ઉપર દર્શાવેલ હદ સુધી તમામ રિટ અરજીઓ મંજૂર કરવામાં આવે છે અને પ્રાર્થના કરાયેલા અન્ય રાહતો આ અદાલત દ્વારા વિચારણીય નથી અને તે બાબતે કાયદાનિર્માતાઓએ ધ્યાન આપવાનું રહેશે. ખર્ચ બાબતે કોઈ હુકમ રહેશે નહીં."

૧૩. ન્યાયિક સંઘર્ષની આ યાત્રામાં ઉદ્દેખ કરવા યોગ્ય બીજી સંબંધિત ઘટના એ છે કે બે અધિકારીઓ, એટલે કે, સુભાષ જુનેજા અને હરીશ લાલ સિંહ, જેમની રિટ અરજીઓ રચનાત્મક રેસ જુડિકેટના આધારે ફગાવી દેવામાં આવી હતી, તેમણે સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓ દાખલ કરી હતી, જેઓને સિવિલ અપીલ ક્રમાંક ૧૯૩૧ અને ૧૯૯૭ની ૧૯૩૨માં રૂપાંતરિત કરવામાં આવી હતી અને આ અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા તા. ૨૩.૪.૨૦૦૩ના હુકમથી અંતે ફગાવી દેવામાં આવી હતી, જે નીચે મુજબ ઉદ્ઘૂત કરવામાં આવે છે:

આ અપીલોમાં અપીલકર્તાઓ જે વ્યથા ઉઠાવવા માંગે છે, તે અપીલકર્તાઓએ પોતે જ દાખલ કરેલી એક રિટ અરજીમાં દિલ્લી વડી

અદાલતના અગાઉના ચુકાદાથી પહેલેથી જ નિશ્ચિત થઈ ચૂકી છે. અહીંના અપીલકર્તાઓએ સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓ દાખલ કરીને ઉક્ત ચુકાદાને પડકાર્યો હતો અને આ અદાલતે તે સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓ નામંજૂર કરી દીધી હોવાથી, તેમની દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોનો અંતિમ નિર્ણય અહીંના અપીલકર્તાઓના વિરુદ્ધ થઈ ચૂક્યો છે.

અપીલકર્તાઓ હવે તે મુદ્દાઓને ફરીથી ઉઠાવવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા છે કારણ કે હાઈકોર્ટે કોઈ અન્ય કેસમાં ભિન્ન અભિપ્રાય અપનાવ્યો છે. અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી યોગેશ્વર પ્રસાદ જણાવે છે કે આ કેસોની સુનાવણી યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયાના તે કેસો સાથે કરવામાં આવવી જોઈએ, જે વડી અદાલતના અનુવર્તી અભિપ્રાય વિરુદ્ધ બાકી છે. અમને આવું કરવા માટે કોઈ કારણ જણાતું નથી. અપીલકર્તાએ ઉઠાવેલ આ દલીલને રચનાત્મક પૂર્વનિર્ણિત બાબતના સિદ્ધાંતો લાગુ કરીને હાઈકોર્ટે પડકારિત ચુકાદામાં યોગ્ય રીતે નામંજૂર કરી હતી. તે અનુસાર અપીલો નામંજૂર કરવામાં આવે છે."

(ભાર મૂકવામાં આવ્યો)

૧૪. આથી, ઉપરોક્ત તથ્યોના વર્ણન પરથી એવું જોવામાં આવે છે કે આ જ ઘટનામાં સંકળાયેલા કેટલાક અધિકારીઓ અંગે, જે પુરાવા પહેલેથી જ હતાં

વડી અદાલત દ્વારા તેનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવ્યું હતું, તેની તપાસ કરવામાં આવી હતી અને એવું નિર્ધારિત થયું હતું કે પ્લેઝરનો સિદ્ધાંત અગાઉના વિવાદચક્રમાં માન્ય ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, મુદ્દો અંતિમ રીતે નિશ્ચિત થઈ ગયો હતો તથા તેને ફરીથી ખોલી શકાતો ન હતો. તેથી, હાલની અપીલકર્તા એવા ભારત સંઘ અને એ જ ઘટના સમૂહમાં સંકળાયેલા અધિકારીઓ વચ્ચેનો નિરાકરણ આ સર્વોચ્ચ અદાલત સુધી અંતિમતા પામી ચૂક્યો હતો. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, ભારત સંઘે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦ના ચુકાદા વિરુદ્ધ વર્ષ ૨૦૦૧માં અપીલો દાખલ કરી હતી. તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦નો ચુકાદો તમામ બાબતોના સંબંધમાં

હાઈકોર્ટે તેના દિનાંક ૨.૫.૧૯૯૫ના હુકમમાં જે ચાર સમૂહના વાદવિવાદોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, તેથી, તે ઉપર અહીં ઉતારવામાં આવ્યા છે.

૧૫. ભારત સંઘ દ્વારા તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦ના ચુકાદા વિરુદ્ધ આ અદાલતમાં લંબિત દાખલ કરાયેલ અપીલોને, આ અદાલતના તા. ૧૪.૨.૨૦૦૬ના હુકમ દ્વારા, બે ભાગોમાં વહેંચવામાં આવી હતી, જે અહીં ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે:

"સી.એ. નં.૨૯૪૯-૨૯૫૦/૨૦૦૧:

દલીલો સાંભળવામાં આવી.

ચુકાદો અનામત રાખવામાં આવ્યો.

રજિસ્ટ્રાર (ન્યાયિક) દ્વારા તાત્કાલિક ફેક્સ અથવા ટેલિફોનિક સંદેશા દ્વારા વહીવટી રસીદો સહિતનો સમગ્ર મૂળ રેકૉર્ડ મંગાવવામાં આવે.

સી.એ. ક્રમાંક ૨૯૫૧-૨૯૫૭/૨૦૦૧:

અલગ કરવામાં આવ્યું.

આ મામલાઓની અલગથી સુનાવણી કરવામાં આવશે. ચાર મહિનાં પછી ચાલીબઢ્ઢ કરો.

૧૬. અનુરૂપ રીતે, રણબીર સિંહ રાઠૌર અને અશોક કુમાર રાણા દ્વારા દાખલ કરાયેલી બે રિટ અરજીઓમાંથી ઉદ્ભવેલા મામલામાં દલીલો સાંભળવામાં આવી અને ચુકાદો અનામત રાખવામાં આવ્યો, જેના સાથે અલગ કરવામાં આવેલી સાત એલ.પી.એ.નો પણ નિકાલ કરવામાં આવ્યો, છતાં આ અદાલતે એવું નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે તે બધાં એક જ ઘટનામાંથી ઉદ્ભવેલા હતા. ભારત સંઘ અને અન્ય વિ. રણબીર સિંહ રાઠૌર અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૧૧ એસ.સી.સી. ૬૮૬ કેસમાં તા. ૨૨.૩.૨૦૦૬ના ચુકાદા દ્વારા આ અદાલતે વડી અદાલતના તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦ના ચુકાદાને, બે રિટ અરજીઓ સંબંધે, પલટાવ્યો અને નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

વડી અદાલતના હુકમ અને રિટ અરજીઓમાં કરાયેલા કથનોના સાદા વાંચનથી એક વાત સ્ફટિક જેવી સ્પષ્ટ થાય છે કે કહેવાતી ચેડાંબાજી માટે જવાબદાર કોઈપણ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ કોઈ નિશ્ચિત આક્ષેપ નહોતો. રિટ

અરજીઓમાં અરજદાર પક્ષકારો કોણ હતા તે બાબત પણ સ્પષ્ટ નથી. રિટ અરજીઓમાં દર્શાવાયેલા આધારોએ એવું જણાવાયું હતું કે રિટ અરજદાર વિરુદ્ધ કરાયેલા કૃત્યોની માન્યતા અંગે તપાસ કરવા માટે વડી અદાલત દ્વારા અરજદારના કેસ તેમજ સંલગ્ન કેસોની પુનઃસમીક્ષા કરવામાં કોઈ પ્રતિબંધ કે અવરોધ નથી. તેથી, સ્વીકારેલ સ્થિતિ એવી હતી કે રિટ અરજદારો વડી અદાલતના હુકમની પુનઃસમીક્ષા ઇચ્છતા હતા, જે સ્પષ્ટ રીતે માન્ય નથી. આવી પુનઃસમીક્ષા માંગવા માટેનો કોઈ આધાર, પ્રથમ દ્રષ્ટ્યે, સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો નહોતો. કોઈપણ સ્થિતિમાં, અમને એવું જણાય છે કે વડી અદાલતનો અભિગમ સ્પષ્ટપણે ભૂલભર્યો છે. હાલના અપીલકર્તાઓએ દાખલ કરેલા જવાબી સોગંદનામાં રિટ અરજીઓની જાળવાપાત્રતા અંગે પ્રાથમિક આક્ષેપ ઉઠાવ્યો હતો અને જો એવી આવશ્યકતા ઊભી થાય તો પ્રાથમિક આક્ષેપોનો નિર્ણય થયા પછી વિગતવાર જવાબી સોગંદનામું દાખલ કરવાની વધુ તક આપવા વડી અદાલતને વિનંતી કરી હતી. વાસ્તવમાં, હાઈકોર્ટે તેના એક હુકમમાં સ્પષ્ટપણે દર્શાવ્યું હતું કે પ્રાથમિક આક્ષેપોનો પ્રથમ નિર્ણય કરવો હતો. પરંતુ વિચિત્ર રીતે તેણે એવું કર્યું નહીં. તેણે ચુકાદો અનામત રાખ્યો અને લગભગ ત્રણ વર્ષ પછી અંતિમ ચુકાદો આપ્યો. સંબંધિત દસ્તાવેજો રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા કે નહીં તે બાબતે પણ વિવાદ છે. અમને અચંબામાં મુકે એવી વાત એ છે કે વડી અદાલતમાં મૂળ દસ્તાવેજો સાથેનો રેકૉર્ડ તેને બતાવવામાં આવ્યો હતો અને ખંડપીઠે તેની નકલો દાખલ કરવા ઇચ્છી

હતી. આક્ષેપિત ચુકાદામાં હાઈકોર્ટે એવી આધારભૂત માન્યતા પર આગળ વધ્યું જાણે ફાઈલોના માત્ર થોડાં પાનાં જ તેને બતાવવામાં આવ્યા હોય. જો હકીકતમાં સ્થિતિ એવી જ હોત, તો હાલના અપીલકર્તાઓને નકલો દાખલ કરવા માટે વડી અદાલત દ્વારા નિર્દેશ આપવાની કોઈ આવશ્યકતા નહોતી. જો દસ્તાવેજોની તપાસ પછી વડી અદાલતને એવું લાગ્યું હોત કે તે પૂરતા નથી, તો તે બાબત જણાવવામાં આવી હોત. પરંતુ એવું કરવામાં આવ્યું હોવાનું દેખાતું નથી. હાઈકોર્ટે આ બાબતની પણ ચર્ચા કરી નથી કે જે મુદ્દાઓ અંતિમરૂપે નિષ્પન્ન થઈ ચૂક્યા હતા, તેવા મુદ્દાઓને કરાચેલ રીતથી ફરી કેવી રીતે ખોલી શકાય. હાઈકોર્ટે આવું કરવું આવશ્યક કેમ સમજ્યું તે અંગે પૂરતા આધાર તો દર્શાવ્યા પણ નથી. અંતિમતા પ્રાપ્ત થઈ ગઈ હોવા છતાં ન્યાય ઊંચા પાયે હતો એવું કહેવું, વડી અદાલતને પુનઃ ખોલવાનો અધિકાર હતો કે નહીં, તે મૂળ પ્રશ્નનો જવાબ નથી.

સમગ્ર મુદ્દો, જે નિષ્પન્ન થઈ ચૂક્યો હતો. જે વ્યક્તિઓને હાઈકોર્ટે કથિત હેરફેર માટે જવાબદાર ગણ્યા હતા અથવા ખોટી રીતે સંડોવણી પાછળ હોવાનું માન્યું હતું, તેઓને પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવ્યા નહોતા. અખબારી અહેવાલોને પુરાવા તરીકે માનવામાં આવવાના નથી. અખબારી અહેવાલોની પ્રામાણિકતા રિટ અરજદારો દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવી નહોતી. ઉપરાંત, વિવાદિત હકીકતોના પ્રશ્નો સ્પષ્ટપણે સંકળાયેલા હોવાથી, રિટ અરજીમાં આવું કરવામાં આવી

શકતું નહોતું. જે બાબતોને હાઈકોર્ટે સ્થાપિત થયેલી ગણાવી હતી, તે વાસ્તવમાં એવી નહોતી. નિષ્કર્ષો અજમાયા વગરની સામગ્રી પર આધારિત હતા, અને રિટ અરજદારોએ તેને પુરાવાથી સ્થાપિત કર્યા નહોતા. કારણ કે હાઈકોર્ટે મામલાને યોગ્ય દૃષ્ટિકોણથી વિચાર્યો નથી, અમને લાગે છે કે હાઈકોર્ટે મામલાની ફરી સુનાવણી કરવી યોગ્ય રહેશે. વડી અદાલત સૌપ્રથમ હાલના અપીલકર્તાઓ દ્વારા રિટ અરજીઓની અગ્રાહ્યતા અંગે ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રાથમિક આક્ષેપોનો નિર્ણય કરશે. સામાન્ય રીતે એવો માર્ગ અપનાવવાનો હોતો નથી. પરંતુ સંકળાયેલા વિશિષ્ટ તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતા, હાલના કેસમાં અપનાવવાનો તે યોગ્ય માર્ગ રહેશે. તેથી, અમે મામલો નવી સુનાવણી માટે વડી અદાલતને પરત મોકલીએ છીએ. અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે અમે જે કંઈ નિરીક્ષણો કર્યા છે, તેને વિવાદના વિષય અંગેના અંતિમ નિષ્કર્ષો તરીકે માનવામાં ન આવે. અપીલો ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કર્યા વગર મંજૂર કરવામાં આવે છે. કારણ કે મામલો લાંબા સમયથી લંબિત છે, અમે વડી અદાલતને વિનંતી કરીએ છીએ કે ચુકાદો પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી શક્ય તેટલી વહેલી તકે, શ્રેષ્ઠ તો ચાર મહિનાની અંદર, મામલો નિપજાવે. કોઈ ખર્ચ નહીં." (ભાર મૂક્યો)

૧૭. પરત મોકલ્યા પછી, હાઈકોર્ટે તા. ૨૦.૧૨.૨૦૦૭ના ચુકાદા દ્વારા રિટ અરજીઓ ફગાવી દીધી હતી અને તે જ અપીલકર્તાઓ દ્વારા રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવ્યું છે.

૧૮. જ્યાં સુધી આ અપીલોનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી હાઈકોર્ટે તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦ના આક્ષેપિત સામાન્ય હુકમ દ્વારા માત્ર સેવામુક્તિના આદેશો જ રદ કર્યા નહોતા, પરંતુ કેટલાક અધિકારીઓ વિરુદ્ધ યોજાયેલી અદાલતી સૈનિક કાર્યવાહી પણ રદ કરી હતી.

૧૯. આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે, પક્ષકારોની તરફેણી હાજર રહેલા વકીલોને સાંભળ્યા બાદ અને રજૂ કરાયેલા કાનૂની તર્કોને ધ્યાનમાં લઈને, વિશાળ ખંડપીઠ દ્વારા વિચારણા માટે નીચેના મુદ્દાઓ નિર્ધારિત કર્યા હતા [યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એસ.પી. શર્મા, (૨૦૧૩) ૧૦ એસ.સી.સી. ૧૫૦]:-

“૩૧. ઉપરોક્ત પરસ્પર વિરોધી તથ્યાત્મક અને કાનૂની દલીલોને ધ્યાનમાં લેતા, આ અપીલોમાં વિચારણા માટે નીચેના મુદ્દાઓ ઊભા થાય છે:

૩૧. ૧. શું ફર્સ્ટ અપીલકર્તા દ્વારા કોઈ પ્રમાણભૂત પુરાવા વિના તથા સત્તાનો અયોગ્ય ઉપયોગ કરીને પસાર કરવામાં આવેલા સેવા સમાપ્તિના આદેશો સામાવાળા અધિકારીઓ સામે કરવામાં આવેલ કપટ સમાન ઠરે છે

અને કાનૂની ોષભાવ તથા કાનૂની દુભાવના કારણે કાયદાની દષ્ટિએ દૂષિત ગણાય છે?

૩૧. ૨. શું અગાઉની રિટ કાર્યવાહી ફગાવવાનો હુકમ અને તે જ સામાવાળા અધિકારીઓ સંબંધે આ અદાલતે તા. ૧-૯-૧૯૮૦ના હુકમ દ્વારા સી.એ. નં. ૨૯૫૧, ૨૯૫૪, ૨૯૫૫, ૨૯૫૬ અને ૨૯૫૭/૨૦૦૧માં તેની પુષ્ટિ કરવાથી વિલયના સિદ્ધાંતનો અમલ થાય છે અને વર્તમાન અપીલો વિરુદ્ધ પુનઃનિર્ણયિત બાબત તરીકે કાર્ય કરે છે?

૩૧. ૩. શું, સામાવાળા અધિકારીઓ સામે કોઈપણ પ્રકારના તત્વાધારિત પુરાવાના અભાવે તથા આ અધિકારીઓ સંબંધિત સંબંધિત રેકૉર્ડો/ફાઈલો રજૂ ન કરવામાં આવ્યા હોવા છતાં, ફર્સ્ટ અપીલકર્તા દ્વારા આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ ને બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦ સાથે વાંચીને ‘ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર’ ના સિદ્ધાંતનો કરાયેલો ઉપયોગ, સેવા સમાપ્તિના આદેશોને ગેરકાયદેસર અને અમાન્ય બનાવે છે?

૩૧. ૪. શું સેવા સમાપ્તિનો હુકમ મનસ્વી, ચંચળ, અયોગ્ય અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૬, ૧૯ અને ૨૧નો ભંગ કરનાર છે?

૩૧. પ. શું વડી અદાલતનો પડકારિત ચુકાદો અને હુકમ ખોટી તર્કસરણીના કારણે અથવા કાનૂની ભૂલના કારણે દૂષિત થયો છે અને શું તે આ અદાલત દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવાનું વોરંટ કરે છે?"

૨૦. વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલે શરૂઆતમાં જ રજૂ કર્યું હતું કે રાજ્યની સુરક્ષાથી સંબંધિત પ્રશ્નો અત્યંત જટિલ હતા અને આ મુદ્દો એવા અધિકારીઓને સેનામાં જાળવી રાખવાની યોગ્યતા અને ઇચ્છનીયતા સાથે સંબંધિત હતો, જેઓ સુરક્ષા સંદિગ્ધ બની ગયા હતા. સામાવાળા અધિકારીઓના આ વર્તમાન મામલાઓની સેનાના મુખ્યાલયના વિવિધ સ્તરે તેમજ કેન્દ્રીય સરકારમાં તપાસ કરવામાં આવી હતી અને સેવાઓ સમાપ્તિનો હુકમ પસાર કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો અંતિમ નિર્ણય તેના દ્વારા સૈના અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ લેવામાં આવ્યો હતો. વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના બી.પી. સિંઘલ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૨૦૧૦) ૬ એસ.સી.સી. ૩૩૧ ના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો અને દલીલ કરી કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળ સત્તાના ઉપયોગ માટે ધ્યાનમાં લેવા જરૂરી પરિમાણો વિવિધ છે. આમાંના કેટલાંક પરિમાણોમાં રાજ્યની સુરક્ષા સંબંધિત પ્રશ્નોના મૂલ્યાંકનનો સમાવેશ થાય છે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળ સત્તાના ઉપયોગનો આધાર બનતા પરિબળોને એવા નિષ્પક્ષ પરિમાણો કહી શકાય નહીં કે જે ન્યાયિક રીતે સંચાલિત માપદંડોને અનુરૂપ હોય. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળ સત્તાના ઉપયોગનો આધાર બનતા કારણો

રાજ્યની સુરક્ષા સંબંધિત પ્રશ્નો બાબતે વિશેષજ્ઞ જ્ઞાન જરૂરી બને તેવી વિવિધ સ્તરની વ્યક્તિનિષ્ઠ આંકલનો અને મૂલ્યાંકનઓ સુધી વિસ્તરી શકે છે. આ દૃષ્ટિએ, રજૂઆત કરવામાં આવી કે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં, સદ્ભાવપૂર્વક સક્ષમ અધિકારીઓએ પોતાની ફરજો નિભાવતાં કરેલા મૂલ્યાંકનને વિશાળ છૂટછાટ આપવામાં આવવી જોઈએ. સેવાઓ સમાપ્તિનો હુકમ પસાર કરવાનો તેમનો નિર્ણય જે અભિપ્રાય પર આધારિત હતો તેની યોગ્યતા અથવા તે માટેના સામગ્રીના પર્યાપ્તતાને વડી અદાલત કે આ અદાલત પૈકી કોઈપણ દ્વારા ન્યાયિક તપાસના વિષય તરીકે લેવામાં આવવી નહીં જોઈએ. વધુમાં, બી.પી. સિંઘલ કેસ (પૂર્વોક્ત) પર મજબૂત આધાર મૂકીને, વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલે દલીલ કરી કે અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળ ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ અત્યંત સંકુચિત છે અને તે માત્ર એક જ પરિમાણ સુધી મર્યાદિત છે, એટલે કે, સંવિધાનવાદના મૂળભૂત તત્વોના ભંગ સુધી. કાર્યપાલક અથવા વૈધાનિક અથવા અર્ધ-ન્યાયિક સત્તાના ઉપયોગના મામલામાં જે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનનો ધોરણ લાગુ પડે છે, તે અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળની સંવિધાનિક સત્તાના ન્યાયિક પુનર્વિલોકનના મામલામાં વિસ્તૃત કરી શકાય નહીં. વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે અનુચ્છેદ ૩૧૧ અધિકારીઓ/કર્મચારીઓના મામલે લાગુ પડતો નથી તેવી હકીકત

સશસ્ત્ર દળોના સંદર્ભમાં, કલમ ૩૦૯ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ પણ કલમ ૩૧૦ના વ્યાપને મર્યાદિત કરવા માટે કરી શકાતો નથી. આર્મી અધિનિયમ

કલમ ૩૦૯ હેઠળ બનાવેલ કાયદો છે. ઉપરોક્ત કાનૂની સિદ્ધાંતનું આ અદાલતના અનુગામી તમામ નિર્ણયો માં સતત પાલન કરવામાં આવ્યું છે. આ સંદર્ભમાં, વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના મોતી રામ ડેકા વિ. નોર્થ ઈસ્ટ ફ્રન્ટિયર રેલવેઝ, (૧૯૬૪) ૫ એસસીઆર ૬૮૩ ના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હતો. વધુમાં, આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે રામ સરુપ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, એઆઈઆર ૧૯૬૫ એસસી ૨૪૭ માં, બંધારણની કલમ ૩૩ના સંદર્ભમાં, બંધારણની કલમો ૧૪, ૧૬ અને ૨૧ હેઠળ તથા આર્મી અધિનિયમની કલમ ૨૧ હેઠળ સેનાના અધિકારીઓ/કર્મચારીઓને ખાતરી આપેલા મૂળભૂત અધિકારોની એપ્લીકેબિલિટી અંગે નિર્ધારિત મર્યાદાઓ પ્રતિપાદિત કરી છે. તેમણે વધુમાં દલીલ કરી છે કે આર્મી અધિનિયમની દરેક જોગવાઈને પણ બંધારણના ભાગ ૩ હેઠળ સમાયેલ અન્ય તમામ મૂળભૂત અધિકારોની એપ્લીકેબિલિટીના વિરોધમાં સંસદની માન્યતા પ્રાપ્ત છે, એટલી હદ સુધી કે મૂળભૂત અધિકારોમાં રહેલા અધિકારો આર્મી અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત હોય. ઉપરોક્ત કાનૂની નિરૂપણનું પણ આ અદાલતે અનુગામી નિર્ણયો માં સતત પાલન કર્યું છે.

૨૧. વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલે વધુમાં એવી દલીલ કરી હતી કે નાગરિક કર્મચારીઓના મામલામાં, કલમ ૩૧૧ કલમ ૩૧૦માં સમાવિષ્ટ ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંતની નિરપેક્ષતામાં એક મર્યાદા દર્શાવે છે. મોતી રામ ડેકા (ઉપરોક્ત) તથા અનુગામી કેસોમાં, આ અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું હતું

કે કલમ ૩૧૧ કર્મચારી/અધિકારીના હિતમાં ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંતના અમલ સંબંધે દ્વિગુણ પ્રક્રિયાત્મક સુરક્ષા પ્રદાન કરે છે. તેમ છતાં, કલમ ૩૧૧ માત્ર દંડના કેસોમાં જ લાગુ પડે છે, અન્યથા નહિ. કલમ ૩૧૧ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સુરક્ષાઓની ઉપલબ્ધતા તેવા કેસો પર નિર્ભર છે અને તેવા કેસો સુધી મર્યાદિત છે, જેમાં કર્મચારી/અધિકારીની સેવા સમાપ્તિ કરવાની સત્તા શિસ્ત અધિકારી દ્વારા દંડરૂપે વપરાય છે. બંધારણની કલમ ૩૧૧ની એપ્લીકેબિલિટી તે હકીકત પર આધારિત હોવાથી કે સેવા સમાપ્તિનો હુકમ દંડના સ્વરૂપનો છે કે નહીં, નાગરિક કર્મચારીઓના કેસોમાં હાથ ધરાવી ન્યાયિક સમીક્ષા માટે આ બાબત નક્કી કરવાની આવશ્યકતા તથા સત્તા બંને અંતર્ભૂત થાય છે કે પડકારવામાં આવેલ હુકમ દંડના સ્વરૂપનો છે કે નથી. તેથી "ફાઉન્ડેશન", "કેમોફ્લાજ" ના સિદ્ધાંતો તથા ન્યાયિક સમીક્ષાના સિદ્ધાંતો, જેમાં પડકારવામાં આવેલ હુકમ દંડરૂપે છે કે નહીં તે નક્કી કરવાની આવશ્યકતા અને સત્તાનો સમાવેશ થાય છે, તેવા તપાસના સ્વરૂપમાંથી સીધો ઉદ્ભવ અને તર્કસંગત અનુસંગ છે, જે ત્યારે આવશ્યક બને છે જ્યારે કલમ ૩૧૧ કોઈ કેસમાં લાગુ પડે છે.

૨૨. સંવિધાનની કલમ ૩૧૧ ની જોગવાઈઓ સ્વીકાર્ય રીતે આ કેસોમાં લાગુ પડતી નથી, કારણ કે તે નાગરિક કર્મચારીઓ/અધિકારીઓની સેવા-ન્યાયશાસ્ત્રની પરિધિ સાથે સંબંધિત છે, જે કલમ ૩૧૧ દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે, અને સશસ્ત્ર દળોના કર્મચારીઓ/અધિકારીઓના કેસમાં તેનો

આશરો લઈ શકાતો નથી. સશસ્ત્ર દળોના કર્મચારીઓના મામલામાં કલમ ૩૧૧ નું રક્ષણ દાવો કરી શકાતું ન હોવાથી, હુકમ દંડરૂપે આપવામાં આવ્યો છે કે નહીં તેની તપાસ, જે કલમ ૩૧૧ ની લાગુ પડતાની અનિવાર્ય પૂર્વશરત છે, જરૂરી બનેતી નથી. આ અદાલત સમક્ષ ઉદ્ભવતો કાનૂની મુદ્દો એ પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં વિચારણા પાત્ર છે કે કલમ ૩૧૦ ની ભાષામાં સમાયેલ કોઈ બાબત અથવા સંવિધાનની અન્ય જોગવાઈઓના બળે, કલમ ૩૧૦ હેઠળની સંવિધાનિક સત્તાને માત્ર સાદી સેવા સમાપ્તિના કેસો સુધી મર્યાદિત ગણાવી શકાય કે કેમ. અપીલકર્તાઓની તરફથી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ન તો કલમ ૩૧૦ ની ભાષા અને ન તો સંવિધાનની અન્ય કોઈ જોગવાઈ આવી સંકુચિત વ્યાખ્યા સ્વીકારવા માટે આધાર આપે છે. વધુમાં, વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર જનરલે દલીલ કરી છે કે આ અદાલતે સતત એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે કલમ ૩૧૦ હેઠળ સમાયેલ ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરનો વિસ્તાર પૂર્ણ સત્તારૂપ છે, સિવાય કે સંવિધાનની કોઈ સ્પષ્ટ જોગવાઈથી અન્યથા નક્કી કરવામાં આવ્યું હોય. કલમ ૩૧૦ ની સત્તા ઉપર એકમાત્ર સ્પષ્ટ મર્યાદા સંવિધાનમાં કેટલીક સંવિધાનિક પદાધિકારીઓના કાર્યકાળના સંદર્ભમાં અસ્તિત્વમાં છે, જેમ કે વડી અદાલત અને સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ન્યાયાધીશો. તેઓ વધુમાં મોટી રામ ડેકા (ઉપરોક્ત) પર આધાર રાખીને દલીલ કરે છે કે આ અદાલતે કાનૂની સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કર્યો છે કે કલમ ૩૧૦ નો વિસ્તાર માત્ર કલમ ૩૧૧ ની જોગવાઈઓથી જ મર્યાદિત થાય છે અને કલમ ૩૦૯ પણ ઉક્ત સત્તાને મર્યાદિત કરતી નથી. કલમ ૩૧૦ હેઠળ

ભારતના રાષ્ટ્રપતિને સત્તાનું પ્રદાન સંપૂર્ણ શબ્દોમાં કરવામાં આવ્યું છે. તેથી, કલમ ૩૧૦ હેઠળની સત્તાની એવી વ્યાખ્યા કરવાનું કે જેમાં કર્મચારી અથવા અધિકારીને દુરાચાર બદલ બરતરફ કરવાની સત્તાનો સમાવેશ ન થાય, તે સૂચવવા માટે કોઈ આધાર નથી. કલમ ૩૧૦ કર્મકાળને રાષ્ટ્રપતિના સંપૂર્ણ રાજીખુશીને સબબ છે એ જ હકીકતનો અર્થ એ થાય છે કે રાષ્ટ્રપતિ કોઈપણ કારણસર અને કોઈ કારણ દર્શાવ્યા વિના ઉક્ત સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે છે, અને આ જ વાત આ અદાલતે બી.પી. સિંઘલ (ઉપરોક્ત) માં સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કરી છે. તેઓ વધુમાં દલીલ કરે છે કે કલમ ૩૧૦ હેઠળની સત્તામાં દુરાચાર બદલ કર્મચારી અથવા અધિકારીને બરતરફ કરવાની સત્તાનો પણ સમાવેશ થાય છે અને સશસ્ત્ર દળોના કર્મચારી અથવા અધિકારીના સંદર્ભમાં કલમ ૩૧૧ લાગુ પડતી નથી. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે સશસ્ત્ર દળોના મામલામાં કલમ ૩૧૦ હેઠળ પસાર કરાયેલા હુકમની તપાસમાં ન તો હુકમના આધાર અંગે તપાસ જરૂરી બને અને ન તો હુકમ દંડસ્વરૂપ છે કે કેમ તેની તપાસ જરૂરી બને. તેથી, તેઓ રજૂ કરે છે કે તેનો આવશ્યક અનુસંગ એવો થાય છે કે સક્ષમ સત્તાધિકારી પણ કોઈપણ તબક્કે કોઈ વૈધાનિક પ્રક્રિયા તજી શકે અને સશસ્ત્ર દળોના કર્મચારી/અધિકારીની સેવા સમાપ્ત કરવા માટે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા કલમ ૩૧૦ હેઠળની સંવિધાનિક સત્તાનો આશરો લઈ શકે. આવી સત્તાનો વિસ્તાર નાગરિક કર્મચારીઓ/અધિકારીઓના સંદર્ભમાં સત્તાના ઉપયોગને શાસન કરતા સિદ્ધાંતોના આધાર પર મર્યાદિત કરી શકાય નહિ.

૨૩. વિદ્વાન અતિરિક્ત સોલિસિટર જનરલે ચીફ ઓફ આર્મી સ્ટાફ વિ. મેજર ધરમ પાલ કુકેટી, (૧૯૮૫) ૨ એસ.સી.સી. ૪૧૨ પર આધાર મૂક્યો, જેમાં આ સર્વોચ્ચ અદાલતે પણ સક્ષમ સત્તાધિકારીની આ શક્તિને માન્ય ઠેરવી હતી કે તે પોતાની કર્મચારીગણ/અધિકારીઓ સામેની જી.સી.એમ. કાર્યવાહીનો ત્યાગ કરવામાં આવ્યા બાદ આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળની પોતાની શક્તિનો આશ્રય લઈ શકે. જ્યાં તેમના દ્વારા આરંભવામાં આવેલી કોર્ટ માર્શલની કાર્યવાહી નિષ્ફળ બની જાય, એવા કેસમાં સત્તાધિકારીઓ કલમ ૧૮ હેઠળની તેમની વૈધાનિક શક્તિનો આશ્રય લેવા સક્ષમ છે. અધિકારી તરફથી એવો વાદ કરી શકાય નહીં કે જ્યાં આવી પરિસ્થિતિઓમાં અધિનિયમ હેઠળની વૈકલ્પિક શક્તિઓનો આશ્રય લઈ શકાય છે, ત્યાં સત્તાધિકારી બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળની પોતાની બંધારણીય શક્તિનો આશ્રય લઈ શકશે નહીં અને આર્મીના અધિકારી વિરુદ્ધ સેવાનિવૃત્તિનો હુકમ પસાર કરી શકશે નહીં. આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ સહિતની આવી વૈધાનિક શક્તિની જોગવાઈઓ આર્મી અધિનિયમની યોજનાની મર્યાદાઓને આધીન ગણાવી શકાય. અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળની શક્તિ, જે બંધારણીય શક્તિ છે, વધુ વ્યાપક છે અને નિશ્ચિતપણે આર્મી અધિનિયમની યોજનામાંથી ઉદ્ભવતી બાધાઓને આધીન બની શકતી નથી. વધુમાં એવો પણ વાદ કરવામાં આવ્યો છે કે આ સર્વોચ્ચ અદાલતે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળની શક્તિનો ઉપયોગ કરીને પસાર કરવામાં આવેલા સમાન સેવાનિવૃત્તિ આદેશોની કાયદેસરતા અને માન્યતાની

તપાસ કરી છે અને ઉપરોક્ત બંધારણીય તથા વૈધાનિક જોગવાઈઓના પ્રયોગમાં પસાર કરાયેલા સેવાનિવૃત્તિ આદેશોને યથાવત્ રાખ્યા છે.

૨૪. સામાવાળા મેજર એસ.પી. શર્મા તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી પી.પી. રાવે, સૌપ્રથમ, આ સામાવાળા અંગે અત્યાર સુધી બનેલ ઘટનાઓનો ક્રમ અમારા ધ્યાન પર મૂક્યો. વિદ્વાન વકીલના કહેવા મુજબ, નિષ્કલંક કારકિર્દી અને શૈક્ષણિક અનુભવ હોવા છતાં, મેજર શર્માને ૧૯૭૯માં ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને તેમને એક કોઠરીમાં રાખવામાં આવ્યા હતા તથા તેમને મૂળભૂત સુવિધાઓથી વંચિત રાખવામાં આવ્યા હતા. ઉક્ત સામાવાળાએ અમાનવીય વર્તન અંગે સેના પ્રમુખ તથા ડેપ્યુટી ચીફ ઓફ આર્મી સ્ટાફ-જી.ઓ.સી. સમક્ષ પ્રતિનિધિત્વ કર્યું હતું. તેમ છતાં, ૧૯૭૯માં, જે બાબતે તેમની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી તે માટે ૧૪.૦૪.૧૯૭૯ના રોજ સામાવાળાને આરોપ અહેવાલ સોંપવામાં આવ્યો હતો. સામાવાળા દ્વારા એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે સેનાધિકારીઓએ ખોટી, માનહાનિકારક અને બનાવટી પત્રકાર નિવેદન જાહેર કર્યું હતું, જેમાં જણાવાયું હતું કે સામાવાળા ૧૫ અન્ય લોકો સાથેના જૂથનો મુખ્ય સૂત્રધાર હતો અને તે પાકિસ્તાન માટે જાસૂસી કરતો હતો તથા ભારતીય સેનાની માહિતી પાકિસ્તાનને પહોંચાડવા બદલ તેને ભારતીય ચલણમાં ભારે રકમ પ્રાપ્ત થઈ હતી. સામાવાળાને બીજો આરોપ અહેવાલ પણ સોંપવામાં

આવ્યો હતો. ત્યારબાદ, ખોટા આક્ષેપોના આધારે પુરાવાનો સંક્ષિપ્ત સાર શરૂ કરવામાં આવ્યો.

શ્રી રાવે ત્યારબાદ દલીલ કરી કે ફરિયાદ પક્ષના અંદાજે ૨૭ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી હતી અને તેઓ સૌએ તેની પ્રામાણિકતા, અખંડિતતા અને સફળતા અંગે જણાવ્યું હતું. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું કે હાલના સામાવાળા વિરુદ્ધના આરોપો સાબિત ન થતા તેને અટકાયતમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો અને ફરજોમાંથી સસ્પેન્ડ કરવામાં આવ્યો હતો. તેને રજા મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ ૧૧.૦૧.૧૯૮૦ની નોટિસ સામાવાળાને બજાવવામાં આવી અને તેને સોંપવામાં આવી. અનુસંધાને, એક સુધારાપત્ર દ્વારા સામાવાળાની બરતરફીનો હુકમ બદલીને સેવામુક્તિનો હુકમ મૂકવામાં આવ્યો હતો.

૨૫. શ્રી રાવએ એ હકીકતનો વિવાદ કર્યો નથી કે ઉક્ત સામાવાળા મેજર એસ.પી. શર્માએ ૧૧.૦૧.૧૯૮૦ના બરતરફીના હુકમને પડકારતાં ૧૯૮૦ની રિટ અરજી નં. ૪૧૮ દાખલ કરી હતી. ઉક્ત રિટ અરજી દિલ્લી વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવી હતી અને ઉક્ત હુકમ સામે સામાવાળાએ આ અદાલત સમક્ષ ૧૯૮૦ની સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશન નં. ૭૨૨૫ દાખલ કરી હતી, જે પણ ફગાવી દેવામાં આવી હતી. જ્યારે બરતરફીનો હુકમ અંતિમ બન્યો, ત્યારે સામાવાળાને એ બાબતે કારણ દર્શાવતી નોટિસ પાઠવવામાં આવી કે તેની સેવા સંતોષકારક ન હોવાથી નિવૃત્તિ ગ્રેયુદ્ધટી અને

મૃત્યુ-સહ-નિવૃત્તિ ગ્રેયુઈટીમાં ૫% ની કપાત શા માટે લાદવામાં ન આવે. સામાવાળા શર્માએ ફરીથી ઉક્ત નોટિસને પડકારતાં વડી અદાલતમાં ૧૯૮૨ની રિટ અરજી નં. ૧૬૪૩ દાખલ કરી. ઉક્ત રિટ અરજીમાં સામાવાળાએ ૦૩.૦૩.૧૯૮૦ના હુકમને પણ પડકાર્યો હતો, જેના દ્વારા બરતરફીના હુકમના સ્થાને સેવાની સમાપ્તિનો હુકમ મૂકવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત રિટ અરજી હાઈકોર્ટે ૨૨.૦૩.૧૯૮૫ના રોજ આ ઠરાવ સાથે ફગાવી દીધી હતી કે ઉક્ત સમાપ્તિનો હુકમ કોઈ કલંક જોડાયેલો વિના સામાન્ય સમાપ્તિનો હુકમ છે. ઉક્ત હુકમને સામાવાળાએ ૧૯૮૩ની લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં. ૭૭ દાખલ કરીને પડકાર્યો હતો. ત્યારબાદ મામલો પૂર્ણ પીઠ સમક્ષ ગયો અને અંતે દિલ્હી વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા પસાર કરાયેલા આક્ષેપિત હુકમથી તેનો નિષ્કર્ષ આવ્યો.

૨૬. શ્રી પી.પી. રાવ, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે આ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા મુદ્દાઓ પર પોતાની દલીલ રજૂ કરી અને રજૂઆત કરી કે બીજી રિટ અરજી કોઈપણ રીતે કલ્પના કરતાં પણ પૂર્વનિર્ણિત મુદ્દાના સિદ્ધાંતો દ્વારા અવરોધિત ગણાવી શકાય નહિ. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી કે બરતરફીના સ્થાને સેવાસમાપ્તિનો હુકમ જારી કરવામાં આવતાં, બરતરફીના હુકમ પર વિચારણા કરતી વખતે અદાલતે નોંધેલા સમગ્ર નિષ્કર્ષનો આધાર નષ્ટ થઈ ગયો; તેથી પૂર્વનિર્ણિત મુદ્દો લાગુ પડી શકે નહિ.

૨૭. શ્રી રાવે ત્યારબાદ વડી અદાલત સમક્ષ અપીલકર્તા ભારત સંઘ દ્વારા દાખલ કરાયેલ પ્રત્યુત્તર સોગંદનામા તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું અને રજૂ કર્યું કે જો ગુનો એટલો ગંભીર હતો, તો સામાવાળાને સેવામાંથી બરતરફ કરવાની બદલે દંડિત કરવો જોઈએ હતો.

૨૮. શ્રી રાવે હાઈકોર્ટે નોંધેલ આ નિષ્કર્ષનો સંદર્ભ આપી જોરશોરથી દલીલ કરી કે સેવાસમાપ્તિનો હુકમ પસાર કરવા માટે જે નોંધપોથીઓ અને સામગ્રી આધારરૂપ હતી, તેની રજૂઆત ન કરવી સંપૂર્ણપણે ગેરકાયદેસર, મનસ્વી અને અયોગ્ય છે. તેમણે ફરીથી દોહરાવ્યું કે અદાલતના નિર્દેશ હોવા છતાં સામગ્રી અને નોંધપોથીઓ રજૂ ન કરવામાં આવતાં, પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવું આવશ્યક છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા મુજબ, સંવિધાનિક સત્તાધિકારી અને સરકાર દ્વારા દસ્તાવેજો દબાવી રાખવા ગંભીર બાબત છે અને તેથી હાઈકોર્ટે સેવાસમાપ્તિનો હુકમ કાયદેસર રીતે ખોટો ગણાવ્યો છે. આ સંદર્ભે વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના ગોપાલ કૃષ્ણાજી કેતકર વિ. મહોમદ હાજી લતીફ અને અન્ય, ૧૯૬૮ (૩) એસ.સી.આર. ૮૬૨ તથા ઘાઈઓ મલ એન્ડ સન્સ વિ. દિલ્હી રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૫૯ એસ.સી.આર. ૧૪૨૪ ના નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપી તેના ઉપર આધાર મૂક્યો.

૨૯. ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના પ્રશ્ન અંગે, શ્રી રાવે સૌપ્રથમ દલીલ કરી કે બંધારણની કલમ ૩૦૯, ૩૧૦ અને ૩૧૧માં સમાવિષ્ટ

બંધારણીય જોગવાઈઓ બંધારણની કલમ ૧૪ને આધીન છે. વિદ્વાન વકીલના મતે, કલમ ૧૪, ૧૫ અને ૨૧ મૂળભૂત મૂલ્યોનું કેન્દ્રીય તત્વ રહે છે અને ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના બહાને આવા અધિકારથી વંચિત કરી શકાય નહીં. આ સંદર્ભમાં તેમણે આઈ. આર. કોએલ્હો વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ, (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. ૧ પર આધાર મૂક્યો.

૩૦. શ્રી રાવે ત્યારબાદ દલીલ કરી કે બંધારણનો અનુચ્છેદ ૩૩ અપવાદના સ્વરૂપનો છે, પરંતુ તે મૂળભૂત અધિકારોને નાબૂદ કરતો નથી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, અનુચ્છેદ ૩૩ બંધારણના મૂળભૂત માળખા વિષે કંઈ કહેતો નથી. વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના બી.પી. સિંઘલ વિ. યુ.ઓ.આઈ., (૨૦૧૦) ૬ એસ.સી.સી. ૩૩૧ના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો.

૩૧. શ્રી રાવએ ત્યારબાદ દલીલ કરી કે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં અનુચ્છેદ ૩૩ ને મર્યાદિત અર્થઘટન આપવું જોઈએ, કારણ કે જે કોઈ કાયદો મૂળભૂત અધિકારોને મર્યાદિત કરે છે તેનો કડક અર્થઘટન કરવો જોઈએ. આ સંદર્ભે વિદ્વાન વકીલે ઉલ્લેખ કર્યો

(૧૯૭૪) ૧ એસ.સી.સી. ૬૪૫: ભૂત નાથ મેટે વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય. શ્રી રાવે કાયદેસરની દુર્ભાવના અને કાયદામાં દુર્ભાવના વિષે દલીલ કરી અને સર્વોચ્ચ અદાલતના રવિ ચશવંત ભોઈર વિ. જિલ્લા કલેક્ટર, રાયગઢ અને અન્ય, (૨૦૧૨) ૪ એસ.સી.સી. ૪૦૭ ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો.

૩૨. શ્રી રાવે રજૂઆત કરી કે વડી અદાલત સમક્ષ માત્ર નોંધો જ રજૂ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ જેના આધારે અભિપ્રાય રચવામાં આવ્યો હતો તે સામગ્રી રજૂ કરવામાં આવી નહોતી. પુરાવાનો વિગતવાર સાર, વિવિધ સ્મરણપત્રો અને કોર્ટ માર્શલ કાર્યવાહીમાં રજૂ કરવામાં આવેલા અન્ય દસ્તાવેજો પણ વડી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા નહોતા. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે વડી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલી આ નોંધો સામગ્રી નથી, પરંતુ સલાહકાર સામગ્રી છે. વિદ્વાન વકીલે એસ. આર. બોમ્માઈ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, (૧૯૯૪) ૩ એસ.ઈ.સી. ૧ માં આપવામાં આવેલા ચુકાદાના કેટલાક પરિચ્છેદોનો ઉલ્લેખ કર્યો.

અંતમાં વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે, ભલે અપીલકર્તાએ ગ્રેચ્યુઇટીમાં ૫% કપાત પાછી ખેંચી લીધી હોય, તેમ છતાં સેવાનિવૃત્તિ સમાપ્તિ ગેરકાયદેસર ગણવી જ પડે.

૩૩. શ્રી દીપક ભટ્ટાચાર્ય, જેઓ ૨૦૦૧ ની સી.એ. નં. ૨૯૫૩ માં મેજર અજવાણી તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ છે, તેમણે પ્રાથમિક રીતે રજૂ કર્યું કે આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળનો સેવામુક્તિનો હુકમ સત્તાનો દેખાવટી ઉપયોગ છે, જે મનસ્વી, ચંચળ અને અયોગ્ય છે. વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરનો સિદ્ધાંત સંવિધાનની કલમ ૫૩ હેઠળ રહેલી અવશેષ કાર્યપાલક સત્તા છે અને તેથી એ બાબતની ખાતરી કરવા માટે કે તેવી સત્તાનો ઉપયોગ રાષ્ટ્રપતિએ યોગ્ય મનન-વિચાર પછી પ્રાપ્ત થયેલા સંતોષના આધારે

કર્યો છે અને સત્તાનો કોઈ મનસ્વી, ચંચળ તથા અયોગ્ય ઉપયોગ થયો નથી, તે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનને આધીન છે. વિદ્વાન વકીલના કહેવા મુજબ, સામાવાળા મેજર અજવાલીને કોઈ કારણની જાણ કર્યા વગર ધરપકડ કરવામાં આવી અને તેમને એકાંત અટકાયતમાં રાખવામાં આવ્યા અને તે પછી તેમની વિરુદ્ધ ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી. એમ દલીલ કરવામાં આવી કે તેમની વિરુદ્ધની ફોજદારી કાર્યવાહી કોઈ કારણની જાણ કર્યા વગર જ પડતી મૂકવામાં આવી અને અંતે આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ તેમની ગેરકાયદેસર રીતે સેવામુક્તિ કરવામાં આવી.

૩૪. રેસ જુડિકેટના પ્રશ્ન અંગે, વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે અપીલકર્તા દ્વારા રેસ જુડિકેટની દલીલ ક્યારેય કરવામાં આવી નથી. તેમ છતાં, વિદ્વાન વકીલે રેસ જુડિકેટના પ્રશ્ન અંગે શ્રી પી.પી. રાવ દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવેલી દલીલ સ્વીકારી હતી.

૩૫. સુશ્રી કિરણ સૂરી, જેઓ સન ૨૦૦૧ ની સી.એ.નં. ૨૯૫૪ અને સન ૨૦૦૧ ની સી.એ.નં. ૨૯૫૭ માં કેપ્ટન અરુણ શર્મા અને કેપ્ટન જે.એસ. ચાંદવ તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલ છે, તેમણે પ્રથમ દલીલ કરી કે અગાઉની રિટ અરજીમાં ગુણદોષના આધારે કોઈ નિર્ણય થયો નથી અને તેથી પૂર્વનિર્ણિત વિવાદના સિદ્ધાંતના લાગુ પડવાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. રિટ અરજી ફગાવી દેવામાં આવી હતી કારણ કે ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરનો સિદ્ધાંતનો આશ્રય લેવાયો હતો અને તે ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન

છે. વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના મથુરા પ્રસાદ બાજુ જયસવાલ વિ. દોસીબાઈ એન.બી. જીજીભોય (૧૯૭૦) ૧ એસ.સી.સી. ૬૧૩; સુપ્રીમ કોર્ટ એમ્પ્લોયીઝ વેલ્ફેર એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય એક (૧૯૮૯) ૪ એસ.સી.સી. ૧૮૭; ઈઝાબેલા જોનસન (સુશ્રી) વિ. એમ.એ. સુસાઈ (મૃત) તેમના કાનૂની વારસદારો દ્વારા (૧૯૯૧) ૧ એસ.સી.સી. ૪૯૪ અને કિશન લાલ વિ. જમ્મુ અને કાશ્મીર રાજ્ય (૧૯૯૪) ૪ એસ.સી.સી. ૪૨૨ ના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો. ત્યારબાદ વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે અનુવર્તી કાર્યવાહીમાં સંકળાયેલ મુદ્દો અગાઉની કાર્યવાહીમાં મુદ્દો નહોતો, કારણ કે અનુવર્તી રિટ અરજી અનુગામી હુકમને પડકારવા માટે દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં બરતરફીના હુકમને સેવાના સમાપ્તિના હુકમમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવ્યો હતો, અને સાથે જ ગ્રેયુઈટીમાં કપાત અંગેની જાહેરનામુંને પણ પડકારવામાં આવી હતી.

૩૬. સુશ્રી સુરીએ ત્યારબાદ રજૂ કર્યું કે પ્રથમ કાર્યવાહીનો હુકમ એવો હુકમ છે, જે અપીલકર્તાએ દસ્તાવેજો/તથ્યો દબાવી રાખવાના પરિણામે થયો છે, જ્યારે આ તથ્યો/દસ્તાવેજો માત્ર અપીલકર્તાના જ જ્ઞાનમાં હતા. તેથી, તથ્યો અને દસ્તાવેજોના દમનને કારણે અપીલકર્તાને રેસ જુડિકાટાની તકનિકી દલીલ ઉઠાવવાનો અને તેનો લાભ લેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી. એવી દલીલ કરવામાં આવી કે અપીલકર્તા ઉપર અદાલત સમક્ષ સાચા

તથ્યો જાહેર કરવાની જાહેર ફરજ છે, જેનું પાલન કરવામાં આવ્યું નથી, અને તે છેતરપીંડી દ્વારા હુકમ મેળવવા બરાબર ગણાશે.

૩૭. ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝરના મુદ્દે શ્રીમતી સુરીએ રજૂ કર્યું કે સામાવાળા વિરુદ્ધ કોઈપણ દ્રવ્યમાન પુરાવાના અભાવે અને આ અધિકારીઓના સંબંધિત રેકૉર્ડ રજૂ ન કરવામાં આવતા, ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝરનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોવાથી સમાપ્તિનો હુકમ ગેરકાનૂની અને અમાન્ય બને છે. વિધાવંત વકીલે રજૂ કર્યું કે કાર્યપાલક સરકાર દ્વારા કરાયેલ કાર્યવાહી દુરાશયના આધાર પર પડકારવા માટે ન્યાયિક તપાસને પાત્ર છે અને એ પણ કે અભિપ્રાયની રચના અસંબંધિત સામગ્રીના આધારે કરવામાં આવી છે. આ સંદર્ભે વિધાવંત વકીલે આ અદાલતના બી.પી. સિંઘલ (ઉપરોક્ત) તથા જય લક્ષ્મી સોલ્ટ વર્ક્સ (પી) લિ. વિ. ગુજરાત રાજ્ય (૧૯૯૪) ૪ એસ.સી.સી. ૧ કેસના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો. અંતે, એવો દાવો કરવામાં આવ્યો કે સંબંધિત સામગ્રી રજૂ કર્યા વગર રાષ્ટ્રપતિને ભ્રમિત કરવામાં આવ્યા હતા અને ખોટી તથા ભ્રામક નોંધના આધારે હુકમ મેળવવામાં આવ્યો હતો, જે છેતરપિંડી અને કાનૂની દુરાશય સમાન છે.

૩૮. ઈ.કે. પાંડા, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, જેઓ ઈ.એ. નં. ૨૯૫૬/૨૦૦૧ માં સામાવાળા કેપ્ટન વી.કે. દિવાનની તરફેણી હાજર હતા, તેમણે બંધારણના કલમ ૩૦૯, ૩૧૦ અને ૩૧૧ ના અર્થઘટન અંગે પોતાની રજૂઆત કરી. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા મુજબ કલમ ૩૧૦ કોઈ કાયદાકીય

જોગવાઈથી નિયંત્રિત નથી; તેના વિરુદ્ધમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી કે કલમ ૩૧૦ બંધારણની કલમ ૩૦૯ અથવા ૩૧૧ ને આધીન છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી કે જો કોર્ટ-માર્શલની કાર્યવાહી આગળ વધારવામાં આવી હોત, તો સામાવાળાને દોષમુક્ત ઠેરવવામાં આવ્યા હોત. પરંતુ માત્ર કોર્ટ-માર્શલ ટાળવા માટે અપીલકર્તાએ 'ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર' સિદ્ધાંત લાગુ કરીને સેવા સમાપ્ત કરવાનો આશ્રય લીધો. રેસ જ્યુડિકેટના મુદ્દે વિદ્વાન વકીલે વી. રાજેશ્વરી (સ્મટ.) વિ. ટી.સી. સારવાનબાવા, (૨૦૦૪) ૧ એસ.સી.સી. ૫૫૧ તથા મણેકા ગાંધી વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, (૧૯૭૮) ૧ એસ.સી.સી. ૨૪૮ ના કેસોમાં અપાયેલા નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો.

૩૯. શ્રી પાંડા, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં દલીલ કરી કે દિલ્લી હાઈકોર્ટે અનેક તકો આપ્યા છતાં, અપીલકર્તાઓ વર્તમાન સામાવાળાઓ વિરુદ્ધ કોઈપણ સામગ્રી રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા, જેથી અદાલત સંતુષ્ટ થઈ શકે કે સેવા સમાપ્તિ ન્યાયસંગત હતી. વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે હાઈકોર્ટે મામલાના તમામ તથ્યોનું સાવધાનીપૂર્વક વિશ્લેષણ કર્યું છે અને એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો છે કે સેવા સમાપ્તિ સંપૂર્ણપણે દુર્ભાવનાપૂર્ણ હતી અને કોઈપણ તત્વથી રહિત હતી.

૪૦. સન ૨૦૦૯ ની સી.એ. નં. ૨૯૫૨ માં અત્યારે અવસાન પામેલ પૂર્વ મેજર આર.કે. મિઠા તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી કામેશ્વર ગુમ્બરે શરૂઆતમાં જ રજૂ કર્યું કે, સામાવાળાનું હવે અવસાન થઈ ગયું હોવા

છતાં, હાલની અપીલનો વિરોધ માત્ર તેમની તથા તેમના પરિવારની ઈજ્જત પુનઃસ્થાપિત કરવા અને તેમના ઉપર તથા પરિવાર ઉપર લગાવવામાં આવેલ કલંક દૂર કરવા માટે જ કરવામાં આવી રહ્યો છે. તેમ છતાં, વિદ્વાન વકીલે સ્વીકાર્યું કે અવસાન પામેલ સામાવાળાના પરિવારને તમામ પેન્શન સંબંધિત લાભો મળતા રહ્યા છે.

૪૧. સુશ્રી અમૃતા સાંઘી, અપીલ ક્રમાંક ૨૦૦૧ ના ૨૯૫૫ માં સામાવાળા તરફથી હાજર થયેલ વિધાવંત વકીલે, પૂર્વનિર્ણયના પ્રશ્ન અંગે, પ્રથમ તો દલીલ કરી કે સામાવાળાએ બરતરફીના હુકમને પડકારતી અગાઉની રિટ અરજી દાખલ કરી હતી, જે કેસના ગુણદોષમાં પ્રવેશ્યા વિના આ સર્વોચ્ચ અદાલત સુધી રદ કરવામાં આવી હતી અને દુર્ભાવનાનો પ્રશ્ન ચર્ચાયો નહોતો. વધુમાં દલીલ કરવામાં આવી કે બરતરફીના હુકમ તથા ગ્રેયુઈટીમાંથી ૫% કપાત કરવા અંગેની કારણ દર્શાવો નોટિસને પડકારતી બીજી રિટ અરજી નવી કારણસર્જિત હકીકતના આધારે હતી, કારણ કે આ સર્વોચ્ચ અદાલત સુધી રિટ અરજી રદ થઈ જવાથી બરતરફીની કાર્યવાહીનો અંત આવી ગયો હતો, જ્યાં સુધી સરકારે ગુમ હેતુઓથી સેવા સમાપ્તિનો હુકમ બહાર પાડ્યો નહોતો. ત્યારબાદ વિધાવંત વકીલે દલીલ કરી કે આ સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનમાં તા. ૧૭.૧૧.૧૯૯૪ ના હુકમ દ્વારા પૂર્ણ ખંડપીઠ સાથે સહમતિ વ્યક્ત કરી હતી અને મામલો ગુણદોષના આધારે નિર્ણય માટે વડી અદાલતને પરત મોકલવામાં આવ્યો હતો. પ્રથમ

વખત અપીલકર્તા-યુનિયન ઑફ ઈન્ડિયાએ એવો મામલો ઊભો કયો કે અરજદારો જાસૂસી પ્રવૃત્તિ કરતા પકડાયા હતા અને તેથી તેમને સુરક્ષા શંકાસ્પદ ગણવામાં આવ્યા હતા. શ્રી પી.પી. રાવ, વિધાવંત વરિષ્ઠ વકીલની દલીલ સ્વીકારીને, એ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે બંધારણની કલમ ૩૩ બંધારણની મૂળભૂત રચના અથવા બંધારણના કેન્દ્રીય મૂલ્યોને મર્યાદિત કરવા અથવા નાબૂદ કરવાની કલ્પના કરતી નથી.

૪૨. સર્વપ્રથમ, અમે ઉપર ઉલ્લેખિત આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત નીચેના મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓનો વિચાર કરીશું, એટલે કે

(એ) શું આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ તથા બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦ સાથે વાંચવામાં આવતાં ડોક્ટ્રાઈન ઑફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ, સામાવાળા-અધિકારી વિરુદ્ધ કોઈપણ સામગ્રીરૂપ પુરાવાના અભાવે અને આ અધિકારીઓના સંબંધિત રેકૉર્ડો/ફાઈલો રજૂ ન કરવામાં આવવાને કારણે, સેવા સમાપ્તિનો હુકમ ગેરકાયદેસર અને અમાન્ય બન્યો હતો?

(બી) શું સેવામાંથી હટાવવાનો હુકમ મનસ્વી, ચંચળ, અયોગ્ય અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૬, ૧૯ અને ૨૧નું ઉલ્લંઘન કરનાર છે.

અનુવાદ ઉપલબ્ધ નથી.

(ડી) ફર્ટ અપીલકર્તા દ્વારા મહત્વપૂર્ણ પુરાવાના અભાવે અને સત્તાનો અયોગ્ય ઉપયોગ કરીને પસાર કરાયેલ સેવા સમાપ્તિનો હુકમ, સામાવાળા અધિકારીઓ સામે કરવામાં આવેલ છેતરપિંડી સમાન ગણાય છે કે કેમ અને કાનૂની દુર્ભાવના તથા કાનૂની ભ્રષ્ટ્રતા આધારે કાયદાની દૃષ્ટિએ દૂષિત બને છે કે કેમ?

૪૩. આ ત્રણેય મુદ્દાઓ પરસ્પર સંકળાયેલા છે અને તેથી, તેમની સાથેસાથે ચર્ચા કરવામાં આવશે. નિર્વિવાદ રીતે, વિભાગીય ખંડપીઠે મામલાની સુનાવણી દરમિયાન અપીલકર્તા પાસેથી સંબંધિત રેકૉર્ડ મંગાવ્યા હતા અને તે અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. વિભાગીય ખંડપીઠે તે ફાઈલોનો નોંધ લીધો અને આ મુજબ અવલોકન કર્યું:—

"૫૫. સામાવાળાઓએ અમારી અવલોકન માટે યોગ્ય પાનાક્રમાંકન અને સૂચીકરણ વિના ચાર પાતળી ફાઈલો રજૂ કરી હતી.

૫૬. ફાઈલોનું વાંચન કરતાં એવું જણાય છે કે સેના અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૧૮ હેઠળ કેટલાક અધિકારીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવા બાબતનો પ્રસ્તાવ આર્મી હેડક્વાર્ટર્સના મિલિટરી ઇન્ટેલિજન્સ નિર્દેશાલય તરફથી આવ્યો હતો અને તે સંબંધિત મંત્રાલય દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો. મિલિટરી ઇન્ટેલિજન્સ નિર્દેશાલયે કયા પરિસ્થિતિઓમાં એવો અભિપ્રાય બનાવ્યો હતો તે જાહેર કરવામાં આવ્યું નથી. ૧૭.૧૨.૧૯૮૦ના રોજ અગાઉ લેવાયેલા નિર્ણયની

સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી તે દર્શાવવા માટે એક પાનાની ફાઈલ રજૂ કરવામાં આવી છે અને કોઈ સત્તાધિકારીના હસ્તાક્ષર વિના ટાઈપ કરાયેલ એક નોંધ પરથી એવું જણાય છે કે કાર્યવાહીનો પ્રસ્તાવ મૂકનાર મિલિટરી ઇન્ટેલિજન્સના ડિરેક્ટર પોતે જ સમીક્ષા બેઠકમાં પક્ષકાર રહ્યા હતા. રજૂ કરાયેલા અભિલેખોમાંથી અધિકારીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવા અંગે સંબંધિત સત્તાધિકારીઓએ કયો નિર્ણય લેવો જોઈએ તે બાબતે કોઈ સત્તાધિકારી કોઈ નિષ્કર્ષે આવી શકે તેમ નથી. મિલિટરી ઇન્ટેલિજન્સ નિર્દેશાલયે જે આધાર પર કાર્યવાહી પ્રસ્તાવિત કરી હતી તે અંગે અમે પોતાને સંતોષવા માંગતા હતા. દેખીતી રીતે, મિલિટરી ઇન્ટેલિજન્સ નિર્દેશાલયે એવું માન્યું કે અદાલત સમક્ષ કોઈ અભિલેખ રજૂ કરવાની તેમની ઉપર કાયદાકીય ફરજ નથી અને મિલિટરી ઇન્ટેલિજન્સ નિર્દેશાલયના નિર્ણયની આ અદાલત દ્વારા તપાસ કરી શકાતી નથી.

XXXXXX

XXXXXX

૧૨૯. હવે સામાવાળાઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા અભિલેખોનું ધ્યાનમાં લેવું સંપૂર્ણપણે આવશ્યક બની ગયું છે. જ્યારે વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલે રજૂ કર્યું કે સામાવાળાઓએ વિશેષાધિકારનો દાવો કર્યો હોવા છતાં, સામાવાળાઓએ કાયદા અનુસાર કાર્ય કર્યું હતું

કે કેમ તે અંગે આ અદાલત સંતોષ પામે તે માટે તમામ અભિલેખો આ અદાલતના અવલોકનાર્થે મુકવા અંગે તેમને કોઈ વાંધો નહોતો. નોંધવું થોડું ચિંતાજનક છે કે સામાવાળાઓએ કેસોમાં સંકળાયેલા અધિકારીઓ સંબંધિત સંબંધિત અભિલેખો રજૂ કરવા બદલે માત્ર ત્રણ ફ્લેપ્સ રજૂ કર્યા હતા. કોઈ નંબરો આપવામાં આવ્યા નથી. એક ફ્લેપમાં ત્રણ પાનાં છે. પ્રથમ પાનાંને સૂચક પાનું તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવ્યું છે. સૂચક પાનામાં ૪ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ફાઈલમાં માત્ર એક ૪ પાનું છે. બીજા પાનામાં એક નોંધ છે, જેમાં જણાવાયું છે કે બધા કેસોની સેના મુખ્યાલય ખાતે સઘન સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. ત્રીજું પાનું દર્શાવે છે કે આ વિષય પર ૧.૧૦.૧૯૮૦ના રોજ ગૃહ સચિવના કક્ષમાં યોજાયેલી બેઠકમાં ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.

૧૩૦. ' આગળનો ખિસ્સો ખાલી છે. અગાઉના ખિસ્સામાં મળેલી જેવી ૪ નોંધ આ ખિસ્સા પર ૪ પિન કરેલી જોવા મળે છે. ત્રીજા ખિસ્સામાં ૧૫ પત્રકો છે. પ્રથમ પત્રક સૂચિ પત્રક તરીકે ટાઈપ કરાયેલું છે. તેમાં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે "આ ફાઈલમાં કુલ ૧૨ પાનાં છે". જ્યારે સૂચિ પત્રક સિવાય ૧૪ પત્રકો છે અને કેટલાક પત્રકોની બંને બાજુ ટાઈપ કરેલી છે. તેથી, આ ખિસ્સામાં ૧૨ પાનાં છે એવું દર્શાવવું ચોક્કસ નથી.

આ શીટો પણ સામાવાળાઓ દ્વારા લેવાયેલ કાર્યવાહી અંગે અમને કોઈ સંબંધિત સામગ્રી આપતી નથી જેથી અમે કોઈ અભિપ્રાય રચી શકીએ. અતએવ, અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ એ છે કે સામાવાળાઓએ આ અદાલત પાસેથી મહત્વપૂર્ણ નોંધપોથી દબાવી રાખી છે અને અદાલતના અવલોકન માટે તે જ સોંપવા અથવા રજૂ કરવા ઈચ્છુક નથી. સામાવાળાઓ એવો દાવો કરી શકતા નથી કે આ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલ ત્રણ ફ્લેપ્સ સિવાય તેમની પાસે અન્ય કોઈ ફાઈલો ઉપલબ્ધ નથી, કારણ કે વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ દ્વારા રજૂ કરાયેલ લેખિત નોંધોમાં ફાઈલ ક્રમાંક ૯, ૧૦, ૧૮, ૧, ૨ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને તે લેખિત નોંધોમાં ફાઈલોનાં પાનાંઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાંથી કેટલીક ફાઈલોમાં ૬૦૦ કરતાં વધુ પાનાંઓ છે.

૪૪. ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષોના આધારે, દ્વિ-ન્યાયાધીશ પીઠે ઠરાવ્યું હતું કે સામાવાળા-અપીલકર્તાએ તેમની કાર્યવાહીનું સમર્થન કરે તેવી કોઈ સામગ્રી રજૂ કરી નથી. તેથી, અદાલતે ચુકાદાના ફક્ત ૧૬૮ માં પોતાનો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો છે, જે નીચે પુનઃરજૂ કરવામાં આવે છે:—

"૧૬૮. હાલની આ કેસોની સમૂહિત શ્રેણીમાં તથ્યોનો સમગ્ર ગૂંચવાડો એવો જણાય છે કે મિલિટરી ઇન્ટેલિજન્સ ડિરેક્ટોરેટની છબી ઉભી કરવા માટે રચાયેલ એક સંવેદનાત્મક કથા છે, અને અંતે અમને એવી અનિશ્ચિત

સ્થિતિમાં મૂકી દે છે કે જેમાં અપીલકર્તાઓ અને અરજદારોની સંડોવણી અંગે કોઈ મત બનાવવામાં મદદરૂપ થાય તેવી સામગ્રીનો લેશમાત્ર અંશ પણ ઉપલબ્ધ નથી. તેમણે રજૂ ન કરવાની પસંદગી કરી છે

સમગ્ર રેકૉર્ડ તેમની બંધારણીય ફરજને સમજ્યા વિના. માત્ર માફીરૂપે કંઈક રજૂ કરવા માટે તેમણે થોડાં કાગળોના પૂર્ણાં રજૂ કર્યા છે, જાણે કે તે જ આ કેસના બધા રેકૉર્ડ હોય. જ્યાં કાયદાનું શાસન સર્વોપરી હોય તેવી પ્રણાલીમાં સામાવાળાઓનું આવું વર્તન કદી સહન કરી શકાય તેમ નથી. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા ની સર્વોચ્ચ અદાલતના જસ્ટિસ હોલ્મ્સે, વિસ્કોન્સિન વિ. ઇલિનોઇસ, ૨૮૧ યુએસ ૧૭૮, માં સર્વોચ્ચ અદાલત તરફથી બોલતાં જણાવ્યું હતું.

"રાજ્ય" એ "... રાજ્ય કરતાં સર્વોપરી એવા અધિકાર સમક્ષ મસ્તક નમાવવું જ પડે".

જપ. શ્રી પરાસ કુહાડ, વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલે ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષને ખોટો હોવાનું કહીને આક્ષેપ કર્યો અને રજૂઆત કરી કે તમામ સંબંધિત સામગ્રી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી હતી અને સુનાવણી પૂર્ણ થયા પછી તે તમામ મૂળ દસ્તાવેજો અપીલકર્તાને પરત આપવામાં આવ્યા હતા. અપીલકર્તાએ તમામ સંબંધિત સામગ્રીની ફોટોકૉપી રજૂ કરી હતી.

૪૬. સુનાવણી દરમ્યાન, વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર જનરલે વડી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલી તે તમામ ફાઈલો અને દસ્તાવેજો અમારી સમક્ષ રજૂ કર્યા. એડિશનલ સોલિસિટર જનરલે અમારી સૂચના મુજબ લિંક ફાઈલ પણ રજૂ કરી.

૪૭. સુશ્રી કિરણ સુરી, સન ૨૦૦૧ ની સિવિલ અપીલ ક્રમાંક ૨૯૫૪ પૈકીની એકમાં હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે એક નોંધ રજૂ કરી હતી, જેમાં તેમણે ઉલ્લેખ કર્યો છે કે ૩.૧.૨૦૦૧ના રોજ અપીલકર્તાએ એલ.પી.એ. ક્રમાંક ૪૩ સન ૧૯૮૭ તથા અન્ય સંકળાયેલા મામલાઓમાં રજૂ કરેલી પાવતી અનુસાર વકીલને વડી અદાલતમાંથી નીચેની મૂળ ફાઈલ પરત મળી હતી.

(૧) કેપ્ટન એ.કે. રાણા આઈસી ૨૩૪૪૦એચ અંગેની જીસીએમ કાર્યવાહી (પાનું ૧-૬૧૫)

(૨) કેપ્ટન આર.એસ. રાઠોર આઈસી ૨૩૭૨૦ એન સંબંધિત જીસીએમ કાર્યવાહી (પાનું ૧- ૫૭૭)

(૩) જાસૂસી અપીલકર્તાઓના કેસોના વિશ્લેષણ ધરાવતી તમામ બાબતો અંગેની ફાઈલ (પાનું ૧-૧૩)

(૪) સાંબા જાસૂસી કેસોનો સંક્ષેપ (પૃષ્ઠ ૧-૬)

(પ) તમામ કેસોના સંદર્ભમાં આર્મી સ્ટાફના ચીફની મંજૂરી દર્શાવતી ફાઇલ. (પાનું ૧-૯)

(ડ) સર્વ કેસોના સંદર્ભમાં ભારત સરકારની મંજૂરી દર્શાવતી ફાઇલ. (પાનું ૧-૧૨)

(ડ) પીએમઓના કાર્યાલયની તે ફાઇલ, જેમાં ગૃહ સચિવના કાર્યાલયમાં સમીક્ષા અંગેની નોંધની સમીક્ષા બાબતની નોંધ દર્શાવવામાં આવી છે (પાનું ૧-૨)

૪૮. અમે એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી લિંક ફાઇલ સાથેની નોંધો સહિતના તમામ રેકૉર્ડનું સૂક્ષ્મપણે અવલોકન કર્યું છે. તે તમામ સામગ્રીના અવલોકન અને છલાવટ પરથી અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે હાઇકોર્ટે રેકૉર્ડ અંગે ગંભીર ભૂલ કરી છે અને ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષો નોંધવામાં મનનો સંપૂર્ણ અપ્રયોગ થયો છે. રેકૉર્ડ પરથી સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે કે આ સામાવાળાઓ વિરુદ્ધની તપાસ આર્મી હેડક્વાર્ટર્સ, ડિરેક્ટર ઓફ મિલિટરી ઇન્ટેલિજન્સ દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી હતી. ફાઇલ ચીફ ઓફ ધ આર્મી સ્ટાફ પાસેથી રક્ષા મંત્રાલય સુધી ગઈ હતી અને રાજ્યની સુરક્ષાના હિતમાં સામાવાળાઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાની દૃઢ ભલામણ કરવામાં આવી હતી, કારણ કે આ અધિકારીઓ જાસૂસીના કેસોમાં સંડોવાયેલા હતા તે દર્શાવતું કંઈક સામગ્રી ઉપલબ્ધ હતી. તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાની ભલામણ, જે રક્ષા મંત્રાલય સુધી પહોંચી હતી, અંતે તે સમયના ભારતના રક્ષા પ્રધાન પણ

રહેલા પ્રધાનમંત્રી દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ફાઇલ ભારતના રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી હતી અને તેમણે પોતાના બંધારણીય અધિકારના ઉપયોગથી આ અધિકારીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરી હતી.

૪૯. લિંક ફાઇલ વધુમાં દર્શાવે છે કે કેપ્ટન રાણા તથા અન્ય અધિકારીઓના કબૂલાતી નિવેદનો પણ નોંધવામાં આવ્યા હતા અને જાસૂસી પ્રવૃત્તિઓમાં તેમજ પાકિસ્તાની ઘૂસણખોરો સાથે માહિતી વહેંચવામાં આ અધિકારીઓની સંડોવણી સંબંધિત મજબૂત પ્રથમદષ્ટિયા કેસ મળ્યો હતો.

૫૦. લિંક ફાઇલમાં સમાવિષ્ટ સામગ્રી તથા સંરક્ષણ મંત્રાલય અને પ્રધાનમંત્રીના સ્તર સુધીની સૂચનાઓ અને ભલામણો દર્શાવતી નોંધોની મૂલ્યાંકન કરતાં એવું ધારણ કરી શકાય નહીં કે સેવાઓ સમાપ્ત કરવાનો આક્ષેપિત હુકમ નોંધાયેલ દસ્તાવેજોમાં કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ વિના પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. એ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે ‘ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝર’ના અમલમાં આર્મી કર્મચારી વિરુદ્ધ પસાર કરાયેલ સેવા સમાપ્તિનો હુકમ ન્યાયિક પુનર્વિલોકનને આધીન છે, પરંતુ ન્યાયિક પુનર્વિલોકનનો અમલ કરતી વખતે આ અદાલત નોંધાયેલ દસ્તાવેજોમાં રહેલી સામગ્રીના આધારે પોતાનો જ નિષ્કર્ષ પ્રતિસ્થાપિત કરી શકતી નથી. ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી અદાલત પર કેટલીક મર્યાદાઓ રહેલી હોય છે, ખાસ કરીને આ પ્રકારના કેસોમાં. રાષ્ટ્રની સલામતી અને સુરક્ષા સર્વોપરી છે. જ્યારે રાષ્ટ્રપતિ પોતાની

બંધારણીય સત્તાનો ઉપયોગ કરીને એવા આર્મી અધિકારીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરે છે, જેઓનો સેવાકાલ રાષ્ટ્રપતિના ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર હોય છે, અને આવી સેવા સમાપ્તિ નોંધાયેલ દસ્તાવેજોમાં રહેલી સામગ્રી પર આધારિત હોય, ત્યારે આ અદાલતે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરતાં બંધારણીય સત્તાનો ઉપયોગ કરીને વ્યક્ત થયેલ રાષ્ટ્રપતિની આવી રાજીનુશીમાં હસ્તક્ષેપ કરવા બાબતે સંયમ દાખવવો જોઈએ. બંધારણીય વ્યવસ્થામાં, જ્યારે કોઈ હોદ્દો રાષ્ટ્રપતિની રાજીનુશી ધારણ કરવામાં આવે છે, તેનો અર્થ એ થાય છે કે જે સત્તાધિકારીના રાજીનુશી સુધી તે હોદ્દો ધારણ કરવામાં આવ્યો હોય, તે સત્તાધિકારી કોઈ કારણ દર્શાવ્યા વિના તે અધિકારીને દૂર કરી શકે છે. દૂર કરવામાં આવવા માટે કોઈ કારણ દર્શાવવાનો અથવા કોઈ આધાર જાહેર કરવાનો સત્તાધિકારી પર બાધ્યકારક ફરજ નથી.

૫૧. તેથી, આ એવો મામલો નથી કે જેમાં આ અધિકારીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાનો નિર્ણય અધિકારીઓ વિરુદ્ધ કોઈ સામગ્રી વિના ‘ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર’ હેઠળ લેવાયો હતો. તેના વિરુદ્ધ, ઉપર નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, આક્ષેપો મૂકવામાં આવ્યા હતા કે આ અધિકારીઓ કેટલીક જાસૂસી પ્રવૃત્તિઓમાં સંકળાયેલા હતા.

૫૨. હાલના કેસમાં, લિંક ફાઈલના પરિશીલન પરથી વધુમાં ખુલાસો થાય છે કે વિગતવાર તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી અને નોંધાયેલ

તમામ પુરાવાઓની ગુમચર વિભાગ દ્વારા તપાસ કરવામાં આવી હતી અને અંતે સત્તાધિકારીએ આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા હતા કે આ અધિકારીઓને પદ પર જાળવી રાખવું રાજ્યના હિત અને સુરક્ષાના હિતમાં યુક્તિસંગત નહોતું. અમારા મત મુજબ, આધારની પર્યાપ્તતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાય નહીં, ખાસ કરીને એવા કેસમાં જ્યાં પદચ્યુતિનો હુકમ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા ડોક્ટ્રાઇન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંત હેઠળ જારી કરવામાં આવ્યો હોય.

પૃ. આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન એન્ડ ઓર્સ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓર્સ. ૧૯૭૭ (૩) એસ.સી.સી. પદ્મ ના કેસમાં, બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૫૬ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની બંધારણીય સત્તાનો વિચાર કરતાં, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:-

"૮૧. બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૫૬ હેઠળ જાહેરાત બહાર પાડવાની સત્તાના ઉપયોગને પડકારવા બાબતનો વિચાર કરવો, અનુચ્છેદ ૩૫૬(૧) હેઠળના પડકાર કરતાં તો વધુ મુશ્કેલ થશે, કારણ કે ત્યારે આ બધા વિચારપ્રસંગો ઉપસ્થિત થશે, જેને અદાલતો ધ્યાનમાં લે છે જ્યારે કારોબારી, જે એકલી જ એવા પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા માટેની જરૂરી બધી માહિતી અને સાધનો ધરાવી શકે છે, અદાલતોને જણાવે છે કે રાષ્ટ્ર ગંભીર રાષ્ટ્રીય આપત્કાળનો સામનો કરી રહ્યું છે, જેના દરમિયાન તેની અસ્તિત્વતા અથવા સ્થિરતા જ જોખમમાં હોઈ શકે. આ જ તે સિદ્ધાંત હતો

જેના આધારે હાઉસ ઓફ લોર્સે લિવરસિજ વિ. એન્ડરસન માં નિર્ણય આપ્યો હતો. આ સિદ્ધાંતનો સાર આ હિતકારી સૂકિતમાં સમાયેલ છે: સેલસ પોપ્યુલી સુપ્રીમા લેક્સ. અને આ જ તે સિદ્ધાંત હતો જેના આધારે આ અદાલતે, આવી જાહેરાતો કયા આધારો પર આધારિત હોઈ શકે તેના કોઈપણ સામગ્રીનું પરીક્ષણ કે પ્રશ્નોત્તરી કરવાની સત્તાથી વંચિત રહીને, એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ, જબલપુર વિ. શિવકાંત શુક્લા માં કાર્ય કર્યું હતું. આપણી સમક્ષ માત્ર અનુચ્છેદ ૩૫૬(૧) હેઠળની જાહેરાત હોય ત્યારે અમને એટલું દૂર જવાની જરૂર નથી.

XXXXXXXXXX

XXXXXXXXXX

૮૭. અદાલતોએ સતત એવું ધારણ કર્યું છે કે કાર્યપાલક કાર્યવાહી માટેના માત્ર આધારની પર્યાપ્તતા સંબંધિત પ્રશ્નો, જેમ કે અનુચ્છેદ ૩૫૬(૧) હેઠળનો પ્રશ્ન, નિઃસંદેહ ન્યાયપરીક્ષણયોગ્ય ગણાતા નથી. બંધારણના સંશોધિત અનુચ્છેદ ૩૫૬(૫) પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે બંધારણ-રચયિતાઓ એવો પ્રશ્ન, જેમાં માત્ર આધારની પર્યાપ્તતાનો જ મુદ્દો ઊભો થાય, તેને ન્યાયપરીક્ષણયોગ્ય બનાવવો ઈચ્છતા નહોતા. એ જ અસર ધરાવતા ઉપબંધો અનુચ્છેદ ૩૫૨(૫) અને ૩૬૦(૫) માં પણ સમાવિષ્ટ છે. તેવી જ રીતે, અનુચ્છેદ ૧૨૩(૪), ૨૧૩(૪), ૨૩૯ બી(૪) કાર્યપાલકના વિવેકાધિકારના ક્ષેત્રમાં આવતા વિષયોનું પરીક્ષણ કરવાની

અદાલતોની અધિકારિતા અવરોધે છે. એવો વિવેકાધિકાર નીતિના વિશાળ તત્વથી નિયંત્રિત થાય છે, જે સ્પષ્ટ અથવા નિર્વિવાદ દુર્ભાવના અથવા સત્તાના અતિરેકના કિસ્સાઓ સિવાય અદાલતોની અધિકારિતાને અનુરૂપ નથી. તેનો ઉપયોગ એવા સામગ્રી પર આધારિત હોય છે, જે અદાલતો દ્વારા પરીક્ષણયોગ્ય નથી. ખરેખર, જ્યારે અનુચ્છેદ ૭૪(૨) એવું નિર્ધારિત કરે છે કે “મંત્રીઓએ રાષ્ટ્રપતિને કોઈ સલાહ આપી હતી કે નહીં, અને આપી હોય તો કેવી સલાહ આપી હતી, તે પ્રશ્ન કોઈપણ અદાલતમાં પૂછપરછનો વિષય બનશે નહીં”, ત્યારે અનુચ્છેદ ૩૫૬(૧) હેઠળની કાર્યવાહી માટેના આધારનું પરીક્ષણ કેવી રીતે થઈ શકે તેની કલ્પના કરવી પણ મુશ્કેલ છે.

૫૪. સંરક્ષણ સેવાઓના સંદર્ભમાં બંધારણીય જોગવાઈઓની મૂલ્યાંકન કરવા માટે, બંધારણની કલમ ૩૦૯, ૩૧૦ અને ૩૧૧ ઉદ્ઘૂલ કરવી યોગ્ય રહેશે. આ કલમો નીચે મુજબ છે:—

અનુચ્છેદ ૩૦૯:— સંઘ અથવા કોઈ રાજ્યની સેવા બજાવતા વ્યક્તિઓની ભરતી અને સેવાની શરતો આ સંવિધાનની જોગવાઈઓના આધિન, યોગ્ય વિધાનમંડળના અધિનિયમો સંઘ અથવા કોઈ રાજ્યના કારભાર સાથે સંબંધિત જાહેર સેવાઓ અને પદો પર નિયુક્ત વ્યક્તિઓની ભરતી અને સેવાની શરતોનું નિયમન કરી શકે છે: પરંતું, સંઘના કારભાર સાથે સંબંધિત સેવાઓ અને પદોના કેસમાં રાષ્ટ્રપતિ અથવા તે જે વ્યક્તિને નિર્દેશ આપે તે

વ્યક્તિને, અને રાજ્યના કારભાર સાથે સંબંધિત સેવાઓ અને પદોના કેસમાં રાજ્યપાલ અથવા તે જે વ્યક્તિને નિર્દેશ આપે તે વ્યક્તિને, આ અનુચ્છેદ હેઠળ યોગ્ય વિધાનમંડળના અધિનિયમ દ્વારા અથવા તેના આધારે તે બાબતમાં જોગવાઈ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, તેવી સેવાઓ અને પદો પર નિયુક્ત વ્યક્તિઓની ભરતી અને સેવાની શરતોનું નિયમન કરનાર નિયમો બનાવવાનો અધિકાર રહેશે, અને આમ બનાવાયેલા કોઈપણ નિયમો આવા કોઈપણ અધિનિયમની જોગવાઈઓના આધિન અમલમાં રહેશે.

કલમ ૩૧૦:– સંઘ અથવા રાજ્યની સેવા કરતા વ્યક્તિઓના પદકાળ

(૧) આ બંધારણ દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, જે કોઈ વ્યક્તિ રક્ષા સેવાનો અથવા સંઘની નાગરિક સેવાનો અથવા અખિલ ભારતીય સેવાનો સભ્ય હોય અથવા રક્ષા સાથે સંકળાયેલ કોઈપણ પદ અથવા સંઘ હેઠળનું કોઈપણ નાગરિક પદ ધારણ કરતો હોય, તે રાષ્ટ્રપતિની રાજીખુશી સુધી રહે છે, અને જે કોઈ વ્યક્તિ રાજ્યની નાગરિક સેવાનો સભ્ય હોય અથવા રાજ્ય હેઠળનું કોઈપણ નાગરિક પદ ધારણ કરતો હોય, તે રાજ્યપાલની રાજીખુશી સુધી પદ પર રહે છે.

(૨) સંઘ અથવા રાજ્ય હેઠળના કોઈ નાગરિક પદ પર રહેલો વ્યક્તિ રાષ્ટ્રપતિના અથવા, જેવી પરિસ્થિતિ હોય તે મુજબ, રાજ્યના રાજ્યપાલની રાજીપુશી સુધી પદ પર રહે છે, તે છતાં, આ બંધારણ હેઠળ એવા પદ પર નિમણૂક પામેલ અને જે રક્ષા સેવાનો અથવા અખિલ ભારતીય સેવાનો અથવા સંઘ અથવા રાજ્યની નાગરિક સેવાનો સભ્ય ન હોય એવા વ્યક્તિ સાથે થયેલ કોઈપણ કરારમાં, જો રાષ્ટ્રપતિ અથવા, જેવી પરિસ્થિતિ હોય તે મુજબ, રાજ્યપાલને વિશેષ લાયકાત ધરાવતા વ્યક્તિની સેવાઓ સુનિશ્ચિત કરવા માટે તે જરૂરી જણાય, તો તે માટે એવી જોગવાઈ કરી શકાય છે કે, સંમત થયેલ અવધિ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં જો તે પદ રદ કરવામાં આવે અથવા તેના દ્વારા થયેલ કોઈ દુરાચરણ સાથે સંબંધિત ન હોય એવા કારણોસર તેને તે પદ ખાલી કરવા કહેવામાં આવે, તો તેને વળતર ચૂકવવામાં આવે."

અનુચ્છેદ ૩૧૧ :- સંઘ અથવા રાજ્ય હેઠળ નાગરિક પદોમાં નિયુક્ત વ્યક્તિઓને સેવામાંથી બરતરફી, દૂર કરવું અથવા હોદ્દામાં ઘટાડો

(૧) સંઘની નાગરિક સેવાઓનો અથવા સર્વભારતીય સેવાનો અથવા કોઈ રાજ્યની નાગરિક સેવાઓનો સભ્ય હોય એવો, અથવા સંઘ અથવા કોઈ રાજ્ય હેઠળ નાગરિક પદ ધરાવતો કોઈપણ વ્યક્તિ, જેને દ્વારા તેની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી તે કરતાં અધિનસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા બરતરફ અથવા દૂર કરવામાં આવશે નહિ

(ર) પૂર્વોક્ત કોઈપણ એવી વ્યક્તિને તેની વિરુદ્ધના આરોપોની જાણ કરવામાં આવી હોય અને તે આરોપોના સંબંધમાં તેને ચુકિતચુકત રીતે સાંભળવાની તક આપવામાં આવી હોય તેવી તપાસ પછી સિવાય, બરતરફ કરવામાં નહીં આવે અથવા પદ પરથી દૂર કરવામાં નહીં આવે અથવા પદમાં ઉતારવામાં નહીં આવે: પરંતું એ શરતે કે એવી તપાસ પછી તેના પર આવો કોઈ દંડ લાદવાનો પ્રસ્તાવ હોય, તો એવો દંડ એવી તપાસ દરમિયાન રજૂ થયેલા પુરાવાના આધારે લાદી શકાય અને પ્રસ્તાવિત દંડ અંગે આવી વ્યક્તિને પ્રતિનિધિત્વ કરવાની કોઈ તક આપવી જરૂરી રહેશે નહીં: વધુમાં એ શરતે કે આ કલમ લાગુ પડશે નહીં

(એ) જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને તેના એવા આચરણના આધારે, જેના કારણે તેને ફોજદારી આરોપમાં દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો હોય, પદચ્યુત કરવામાં આવે અથવા સેવામાંથી દૂર કરવામાં આવે અથવા હોદ્દામાં ઘટાડો કરવામાં આવે; અથવા

(બી) જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને બરતરફ કરવા અથવા હટાવવા અથવા તેની પદવિક્રમમાં ઘટાડો કરવા સત્તાપ્રાપ્ત પ્રાધિકારીને, તે પ્રાધિકારી દ્વારા લખિત રૂપે નોંધવાના કોઈ કારણસર, એવી ખાતરી થાય કે આવી તપાસ ચોજવી વાજબી રીતે વ્યવહાર્ય નથી; અથવા

(સી) જ્યાં રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલ, જે મુજબ લાગુ પડે તે મુજબ, આ બાબતે સંતુષ્ટ હોય કે રાજ્યની સુરક્ષાના હિતમાં એવી તપાસ યોજવી યોગ્ય નથી;

(૩) જો ઉપરોક્ત મુજબની કોઈ એવી વ્યક્તિના સંબંધમાં એવો પ્રશ્ન ઊભો થાય કે ખંડ (૨) માં ઉલ્લેખિત એવી તપાસ યોજવી વ્યાવહારિક રીતે યુક્તિસંગતપણે શક્ય છે કે કેમ, તો એવી વ્યક્તિને બરતરફ કરવા અથવા દૂર કરવા અથવા તેની પદશ્રેણી ઘટાડવા માટે સત્તાપ્રાપ્ત પ્રાધિકારીનો તે અંગેનો નિર્ણય અંતિમ ગણાશે."

૫૫. બંધારણની કલમ ૩૦૯ યોગ્ય વિધાનમંડળને સંઘ અથવા રાજ્યના કાર્યો સાથે સંબંધિત જાહેર સેવાઓ અને પદો પર નિયુક્ત થયેલ વ્યક્તિઓની ભરતી અને સેવા શરતોનું નિયમન કરવાની સત્તા આપે છે. પરંતુ કલમ ૩૦૯ બંધારણની જોગવાઈઓને આધીન છે. તેથી, સેવા શરતો સંબંધિત બનાવાયેલા નિયમો અને વિનિયમો બંધારણની કલમો ૩૧૦ અને ૩૧૧ને આધીન છે. કલમ ૩૦૯ની પરંતુક જોગવાઈ સંઘના કાર્યો સાથે સંબંધિત સેવાઓ અને પદોના મામલે રાષ્ટ્રપતિને અને રાજ્યના કાર્યો સાથે સંબંધિત સેવાઓ અને પદોના મામલે રાજ્યપાલને, નિયુક્ત થયેલ વ્યક્તિઓની ભરતી તથા સેવા શરતોનું નિયમન કરતાં નિયમો બનાવવાની સત્તા પ્રદાન કરે છે. સેવા શરતોનું નિયમન આવા નિયમો અનુસાર કરવામાં આવશે.

૫૬. કલમ ૩૧૦ એ જોગવાઈ કરે છે કે દરેક વ્યક્તિ, જે રક્ષા સેવાનો સભ્ય હોય અથવા સંઘની નાગરિક સેવા અથવા સર્વ ભારત સેવાનો સભ્ય હોય, અથવા કોઈ નાગરિક અથવા રક્ષા દળમાં હોય, તે આવી પદવીઓ રાષ્ટ્રપતિની પ્રસન્નતા દરમિયાન ધારણ કરશે. તે જ રીતે, દરેક વ્યક્તિ, જે રાજ્યની નાગરિક સેવાઓનો સભ્ય હોય અથવા રાજ્ય હેઠળ કોઈ નાગરિક પદ ધારણ કરતી હોય, તે રાજ્યના રાજ્યપાલની પ્રસન્નતા દરમિયાન પદ ધારણ કરે છે. અહીં ઉલ્લેખનીય છે કે કલમ ૩૧૦ ના પ્રારંભિક શબ્દો "આ બંધારણ દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય" એ સ્પષ્ટ કરે છે કે બંધારણમાં સ્પષ્ટ રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, સરકારી સેવક રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલની પ્રસન્નતા દરમિયાન પદ ધારણ કરે છે.

૫૭. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૧માં સમાયેલ જોગવાઈઓના માત્ર સાદા અવલોકનથી જ સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે કલમો (૧) અને

(૨) સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૧ દ્વારા સંઘ અથવા રાજ્યની નાગરિક સેવાઓના સભ્ય અથવા સંઘ અથવા રાજ્ય હેઠળના નાગરિક પદ ધારણ કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિને, તેને જે સત્તાધિકારીએ નિયુક્ત કર્યો હોય તેના કરતાં નીચલા સત્તાધિકારી દ્વારા સેવામાંથી દૂર કરવામાં અથવા બરતરફ કરવામાં ન આવે તે બાબત સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે, અને તે દ્વારા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૦(૧) હેઠળ રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યના રાજ્યપાલને પ્રાપ્ય ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરની સત્તાના ઉપયોગ પર પ્રતિબંધો મૂકવામાં આવ્યા છે. વધુમાં,

અનુચ્છેદ ૩૧૧ની કલમ (૨) મુજબ, સંઘ અથવા રાજ્યની નાગરિક સેવાઓના સભ્યોને તેમની સામે લગાવવામાં આવેલા આરોપોના સંબંધમાં યોગ્ય રીતે સાંભળવાની વાજબી તક આપ્યા પછી જ તેમને સેવામાંથી દૂર કરવું, બરતરફ કરવું અથવા પદમાં કક્ષાઘટાડો કરવો શક્ય છે. તેમ છતાં, અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨)ના ઉપબંધથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, જ્યાં રાષ્ટ્રપતિ અથવા, જે તે સ્થિતિમાં, રાજ્યપાલને એવું સંતોષ થાય કે રાજ્યની સુરક્ષાના હિતમાં આવી તપાસ યોજવી યોગ્ય નથી, ત્યાં આ કલમ લાગુ પડશે નહીં.

૫૮. "બંધારણમાં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય" એવો પ્રયોગ, જે અનુચ્છેદ ૩૧૦(૧) માં સમાવેશ પામે છે, તેનો અર્થ એ થાય છે કે આ અનુચ્છેદ માત્ર બંધારણમાં કરવામાં આવેલી સ્પષ્ટ જોગવાઈને જ આધીન છે. કાયદામાં આવેલી કોઈ જોગવાઈ બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦ ની જોગવાઈઓને મર્યાદિત કરી શકતી નથી. આ તબક્કે, હું નીચે મુજબ સેનાધિનિયમની કલમો ૧૮ અને ૧૯ નો ઉલ્લેખ કરવો ઇચ્છું છું:—

"૧૮. અધિનિયમ હેઠળની સેવાની અવધિ – આ અધિનિયમના આધિન રહેલ દરેક વ્યક્તિ રાષ્ટ્રપતિની પ્રસન્નતા સુધી પદ ધારણ કરશે.

૧૯. કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા સેવાકીય સમાપ્તિ. આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ તથા તે હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમો અને વિનિયમોને

આધીન રહીને, કેન્દ્રીય સરકાર આ અધિનિયમને આધીન કોઈપણ વ્યક્તિને સેવાથી બરતરફ કરી શકે છે અથવા સેવાથી દૂર કરી શકે છે.

૫૯. ઉપરોક્ત બે કલમો એટલે કે ૧૮ અને ૧૯ અલગ-અલગ છે અને બે ભિન્ન તબક્કાઓમાં લાગુ પડે છે. કલમ ૧૮ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર સિદ્ધાંતના પ્રયોગ અંગેના પરમ વિવેકાધિકાર વિશે કહે છે. સેના અધિનિયમમાં એવી કોઈ જોગવાઈ નથી જે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૦(૧) માં સમાયેલ સત્તાને મર્યાદિત કરે, નિયંત્રિત કરે અથવા સીમિત કરે. અનુચ્છેદ ૩૦૯ વિધાનમંડળ અથવા કાર્યપાલકને સેવાશરતો અંગે કોઈપણ કાયદો, નિયમ અથવા વિનિયમ બનાવવાની સત્તા આપે છે, શરતે કે તે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૧૦ હેઠળ માન્ય અગ્રસત્તાને આંચકો પહોંચાડતું ન હોય. આ અદાલતની સંવિધાન પીઠે સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ એન્ડ અર્સ વિ. બાબુ રામ ઉપાધ્યાય કેસમાં,

(૧૯૬૧) ૨ એસ.સી.આર. ૬૭૯ માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે બંધારણે પ્રાયોગિક રીતે ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટ, ૧૯૩૫ ની કલમો ૨૪૦ અને ૨૪૧ ની જોગવાઈઓને બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૯ અને ૩૧૦ માં સમાવી લીધી છે. પરંતુ બંધારણે "ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર" ને વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કોઈપણ કાયદાના અધિનસ્ત બનાવ્યું નથી. વિપરીત રીતે, અનુચ્છેદ ૩૦૯ ને સ્પષ્ટપણે અનુચ્છેદ ૩૧૦ ની જોગવાઈઓના અધિનસ્ત બનાવવામાં આવ્યો છે, જે ડોક્ટ્રાઈન ઓફ

પ્લેઝર સિદ્ધાંત માટે જોગવાઈ કરે છે. તેથી, નિશ્ચિતપણે એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય કે આર્મી એક્ટ કોઈપણ રીતે અનુચ્છેદ ૩૦૯ માં સમાવિષ્ટ બંધારણીય જોગવાઈઓને અધિલંઘન કરી શકે તેમ નથી અથવા તેનાથી ઉચ્ચ સ્થાને રહી શકે તેમ નથી અને પરિણામે આર્મી એક્ટની કોઈ જોગવાઈ બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦ માંના ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર મુજબ પદધારણને મર્યાદિત કરી શકે તેમ નથી. આ અદાલતના અન્ય એક બંધારણીય પીઠના ચુકાદામાં, મોતી રામ ડેકા કેસ (૧૯૬૪) ૫ એસ.સી.આર. ૬૮૩ માં, તેમના લોર્ડશીપ્સે અવલોકન કર્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૩૦૯ અનુચ્છેદ ૩૧૦ દ્વારા રાષ્ટ્રપતિને પ્રદાન કરાયેલ ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર હેઠળના અધિકારને ક્ષીણ કરી શકતો નથી અથવા તેને અસર કરી શકતો નથી. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે અનુચ્છેદ ૩૦૯ ને અનુચ્છેદો ૩૧૦ અને ૩૧૧ ના અધિનસ્ત વાંચવો પડે અને અનુચ્છેદ ૩૧૦ ને અનુચ્છેદ ૩૧૧ ના અધિનસ્ત વાંચવો પડે.

૬૦. બી.પી. સિંઘલ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંતના લાગુ પડવા અને તેના હેતુ અંગે વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે અને આ અદાલતે અગાઉ આપેલા મોટા ભાગના નિર્ણયો પર વિચાર કર્યો છે. કેટલાક પરિચ્છેદો અહીં નીચે ઉદ્ઘૃત કરવા યોગ્ય છે:—

"૨૨. સામંતશાહી વ્યવસ્થામાં જે રીતે 'ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર'નો સિદ્ધાંત અસ્તિત્વમાં હતો અને કાયદાના શાસનથી સંચાલિત

લોકશાહીમાં ‘ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર’નો સિદ્ધાંત જે રીતે છે, તે બંને વચ્ચે ભેદ છે. ઓગણીસમી સદીની સામંતશાહી વ્યવસ્થામાં ક્રાઉનની અબાધિત સત્તા અને વિવેકાધિકાર કોઈ અજાણી કલ્પના ન હતી. પરંતુ કાયદાના શાસનથી સંચાલિત લોકશાહીમાં, જ્યાં કોઈ પણ સ્વરૂપની મનમાનીનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં કોઈ સરકાર અથવા સત્તાધિકારીને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જે ગમે તે કરવાની હક નથી. ‘ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર’નો સિદ્ધાંતનો અર્થ મનમાનીપૂર્વક, ચંચળતાથી અથવા મરજીમુજબ વર્તવાનો પરવાનો એવો થતો નથી. એવું માનવામાં આવે છે કે કોઈ પણ જાહેર સત્તાધિકારીને સંપૂર્ણ અને અબાધિત શબ્દોમાં સોંપવામાં આવેલી વિવેકાધીન સત્તાઓનો ઉપયોગ અવશ્ય અને સ્પષ્ટપણે વાજબી રીતે તથા જાહેર હિત માટે જ કરવામાં આવશે.

૩૩. ઇંગ્લેન્ડમાં મૂળરૂપે કલ્પાયેલો ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર હેઠળ પદધારણનો સિદ્ધાંત એક વિશેષાધિકારાત્મક સત્તા હતો, જે અવરોધરહિત હતી. તેનો અર્થ એવો હતો કે ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર હેઠળ પદ ધારણ કરનારને કોઈપણ સમયે, કોઈ નોટિસ આપ્યા વિના, કોઈ કારણ દર્શાવ્યા વિના અને કોઈ કારણ હોવાની જરૂરિયાત વિના, દૂર કરી શકાય. પરંતુ જ્યાં કાયદાનું શાસન પ્રવર્તે છે, ત્યાં અવરોધરહિત વિવેકાધિકાર અથવા જવાબદેહી વિનાની કાર્યવાહી જેવી કોઈ વસ્તુ હોઈ શકતી નથી. કારણની આવશ્યકતાનું પ્રમાણ ભિન્ન હોઈ શકે. ન્યાયિક

પુનર્વિલોકન દરમિયાન તપાસની તીવ્રતાનું પ્રમાણ પણ ભિન્ન હોઈ શકે. પરંતુ કારણની આવશ્યકતા અસ્તિત્વમાં રહે છે. પરિણામે, જ્યારે ભારતનું સંવિધાન એ જોગવાઈ કરે છે કે કેટલાક પદો રાષ્ટ્રપતિના ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર હેઠળ પદ ધારણ કરવાના રહેશે, અને તેમાં કોઈ સ્પષ્ટ મર્યાદાઓ અથવા પ્રતિબંધો ન હોય, ત્યારે પણ તે અનિવાર્ય રીતે "સંવિધાનવાદના મૂળ તત્વો" ને આધીન તરીકે જ વાંચવું પડે. તેથી, સંવિધાનિક બંધારણમાં, જ્યારે કોઈ પદ કોઈ સત્તાધિકારીના ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર હેઠળ ધારણ કરવામાં આવે છે, અને જો "ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર" ના સિદ્ધાંત પર કોઈ મર્યાદા અથવા પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યા ન હોય, તો તેનો અર્થ એ થાય છે કે તે પદધારકને, જે સત્તાધિકારીની રાજીપુશી સુધી તે પદ ધારણ કરે છે તે સત્તાધિકારી દ્વારા, કોઈપણ સમયે, કોઈ નોટિસ આપ્યા વિના અને કોઈ કારણ દર્શાવ્યા વિના, દૂર કરી શકાય છે.

૩૪. તેમ છતાં, ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરનો સિદ્ધાંત મનસ્વી, મનમાનીપૂર્વક અથવા ચંચળ ઈચ્છા મુજબ, અનિયંત્રિત વિવેકાધિકારથી કાર્ય કરવાની પરવાનગી આપતો નથી. તે રાજીપુશીની પરત ખેંચણી માટે કોઈ કારણ હોવાની આવશ્યકતાને દૂર કરતો નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, "ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર"નો સિદ્ધાંત સત્તાધિકારીની રાજીપુશી સુધી પદ ધારણ કરનાર વ્યક્તિને,

સંક્ષિપ્ત રીતે, દૂર કરવામાં આવેલી વ્યક્તિને કોઈ નોટિસ આપવાની કે તેની વાત સાંભળવાની કોઈ ફરજ વિના, તથા દૂરકરણ અથવા રાજીખુશીની પરત ખેંચણી માટે કોઈ કારણ દર્શાવવાની અથવા કોઈ આધાર જાહેર કરવાની કોઈ ફરજ વિના, પદ પરથી દૂર કરવાની સગવડ આપે છે. રાજીખુશીની પરત ખેંચણી સત્તાધિકારીની ઈચ્છા, મનમાની અથવા કલ્પના પર આધારિત હોઈ શકતી નથી, પરંતુ તે માત્ર માન્ય કારણોસર જ થઈ શકે."

૬૧. વાસ્તવમાં, 'ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરનો સિદ્ધાંત' એક બંધારણીય આવશ્યકતા છે, કારણ કે જેમની પદ પર સતતતા રાજ્યહિત માટે હાનિકારક હોય એવા સેવકોને પદચ્યૂત કરવામાં, જો અદાલતના સંતોષાર્થે કોઈ ગુનો સાબિત કરવાની આવશ્યકતા ઊભી થાય, તો એવી મુશ્કેલી ઊભી થાય કે જેના કારણે જાહેર સેવાનું કાર્ય ગંભીર રીતે અવરોધિત થાય.

૬૨. ન્યાયિક સમીક્ષા જે આધારો પર અનુમેય છે તે બાબતમાં ગેરકાયદેસરતા, અવિવેકિતા અને પ્રક્રિયાત્મક પાલનનો અભાવ આધારરૂપ છે, આ કાનૂની સિદ્ધાંત અંગે કોઈ વિવાદ નથી. પરંતુ પ્રશ્ન ન્યાયિક સમીક્ષાની વ્યાપ્તિ અંગેનો છે. આ અદાલતે પ્રતિસાદીઓ દ્વારા આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ પસાર કરાયેલા સેવાનિરસ્તી હુકમને પડકારતી સિવિલ અપીલમાં નોંધ્યું હતું કે સેવાનિરસ્તીનો હુકમ માત્ર દુર્ભાવના ના આધારે જ પડકારી શકાય. વધુમાં એવું પણ નોંધાયું હતું કે

દુર્ભાવના નો આક્ષેપ કરનાર વ્યક્તિએ પ્રથમદર્શનીય કેસ સ્થાપિત કરવો જરૂરી છે. વધુ સુગમ મૂલ્યાંકન માટે, આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમ નીચે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે.

"૧. વિશેષ અનુમતિ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

૨. બન્ને પક્ષોને સાંભળવામાં આવ્યા. અમારા મતાનુસાર, આક્ષેપિત ચુકાદામાં માત્ર એટલું જ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ પસાર કરાયેલ હુકમને દુર્ભાવના ના આધાર પર પડકારવામાં આવી શકે છે. કાયદાનો આ નિવેદન નિર્વિવાદ છે. તેમ છતાં, દુર્ભાવના ના આધાર પર તે હુકમને પડકારનાર વ્યક્તિએ તે બાબતે પ્રથમદ્રષ્ટ્યા પ્રકરણ સ્થાપિત કરવું પડે છે. તે વ્યક્તિ ઉપરોક્ત ભાર ઉતારે ત્યારે જ સરકારને એ દર્શાવવાનું કહેવામાં આવે છે કે તેનો હુકમ તેની સત્તાનો દુર્ભાવનાપૂર્વક ઉપયોગ કરીને પસાર કરવામાં આવ્યો નથી. આવું કરતાં સરકારને તેની કબજામાં રહેલી અને જેના આધારે હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય તેવી સામગ્રી અંગે વિશેષાધિકારનો દાવો કરવામાંથી અટકાવવામાં આવતી નથી. સરકાર માત્ર અદાલતને જ તે સામગ્રી દર્શાવવાનું પણ પસંદ કરી શકે છે. દુર્ભાવના ના આધાર પર હુકમને પડકારવા સંબંધિત અરજીઓમાં કરવાપાત્ર કથનો અંગે કોઈ નિશ્ચિત સૂત્ર નિર્ધારિત કરી શકાય તેમ નથી. આવા કથનો દરેક પ્રકરણના તથ્યો પર આધારિત રહેશે.

૩. અપીલકર્તાઓને અપીલ-ચાદીમાંથી પૃષ્ઠ ૨૨૧ થી ૨૩૨ પાછાં ખેંચવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે, જે વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલના જણાવ્યા મુજબ અચાનક ભૂલથી ચાદી સાથે જોડવામાં આવ્યા હતા.

૪. તે મુજબ, ખર્ચા અંગે કોઈ હુકમ કર્યા વિના, અપીલોનો નિકાલ કરવામાં આવે છે."

૬૩. દિલ્લી વડી અદાલતની પૂર્ણ ખંડપીઠે સંદર્ભનો જવાબ આપતાં પરિચ્છેદ ૩૭ અને ૩૮ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:—

"૩૭. નિઃસંદેહ, કલમ ૧૮ હેઠળની સત્તાનો સામાન્ય રીતે દુર્વર્તનના કેસો સાથે વ્યવહાર કરવા માટે આશ્રય લઈ શકાય નહિ અને આવા કેસો સાથે વ્યવહાર કરવા માટે સેનાધિનિયમની દુર્વર્તનના વિવિધ પ્રકારો સંબંધિત અન્ય જોગવાઈઓનો આશ્રય લેવો જરૂરી છે. કલમ ૧૮ હેઠળની આ સત્તાનો ઉપયોગ મર્યાદિત રીતે અને માત્ર ત્યારે જ થવો જોઈએ જ્યારે આવા કેસો સાથે સેનાધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓ હેઠળ વ્યવહાર કરવો અનુકૂળ ન હોય. સશસ્ત્ર દળોના મામલાઓમાં રાજ્યની સુરક્ષા સંકળાયેલા કેસોની સંવેદનશીલ પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતા એવું કહી શકાય નહિ કે દુર્વર્તનના કોઈપણ કેસમાં કલમ ૧૮નો આશ્રય લઈ શકાય નહિ. એવા કેસો હોઈ શકે છે જેમાં રાજ્યની સુરક્ષા સંકળાયેલી હોય અને દુર્વર્તન સાથે વ્યવહાર કરવા માટે સેનાધિનિયમ

હેઠળ નિર્ધારિત તપાસ ચાલુ રાખવી અનુકૂળ ન હોય. એવું જણાય છે કે ખાસ આ જ કારણસર સેનાધિનિયમમાં કલમ ૧૮નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, ભલે સંવિધાનની કલમ ૩૧૦માં પહેલેથી જ એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે સેનાકર્મચારીનો કાર્યકાળ રાષ્ટ્રપતિની રાજીખુશી સુધી રહેશે. આ સત્તા સશસ્ત્ર દળોના સર્વોચ્ચ સેનાપતિ, એટલે કે ભારતના રાષ્ટ્રપતિને આપવામાં આવી છે, જેથી એવા કેસોમાં તેનો આશ્રય લઈ શકાય જ્યાં અન્ય સ્વરૂપની તપાસ કરવી સલાહભર્યું ન હોય અને અનુકૂળ ન હોય. આ સત્તા સંવિધાનની કલમ ૩૧૧(૨)ના બીજા ઉપબંધ (એ), (બી) અને (સી) સમાન છે, જેમાં નાગરિક સેવાના કેસમાં પણ કેટલાક પ્રસંગોમાં તપાસમાંથી મુક્તિ આપવાની જોગવાઈ છે. સંવિધાનની કલમ ૩૧૧ના ઉપબંધ (૨) દ્વારા સરકારી કર્મચારીને આપવામાં આવેલ રક્ષણ, જ્યારે કલમ ૩૧૧(૨)નો બીજો ઉપબંધ લાગુ પડે છે ત્યારે દૂર થઈ જાય છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે તુલસી રામ પટેલના કેસમાં (ઉપરોક્ત) અવલોકન કર્યું હતું કે "બીજા ઉપબંધનો સંવિધાનમાં ઉલ્લેખ જાહેર નીતિના મુદ્દે અને જાહેર હિતમાં, જાહેર કલ્યાણ માટે કરવામાં આવ્યો છે." સર્વોચ્ચ અદાલતે વધુમાં અવલોકન કર્યું હતું કે ભલે તે સરકારી કર્મચારી માટે કઠોર અને દમનકારી લાગતું હોય, છતાં આવા કેસોમાં અદાલતે કરુણા અને સહાનુભૂતિની ભાવનાઓથી પ્રેરાઈ જવાની લાલચને પરાસ્ત કરવી જોઈએ. તેથી, ભલે દુર્વર્તનના કારણે સંરક્ષણ દળના

કર્મચારીને દૂર કરવા માટે કલમ ૧૮ હેઠળ હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, જો એવું જણાય કે કલમ ૧૮નો આશ્રય લેવા પૂરતા કારણો હતા, તો તે ગુણદોષના આધારે પડકાર માટે ખુલ્લો રહેશે નહિ. સર્વોચ્ચ અદાલતે ચીફ ઓફ આર્મી સ્ટાફ અને અન્ય વિ. મેજર ધરમ પાલ કુકરેટી, ૧૯૮૫ ક્રિએલજે ૯૧૩ માં નિર્ધારિત કર્યું છે કે કોર્ટ માર્શલની કાર્યવાહી પૂર્ણ થઈ ગયા પછી પણ, જનરલ કોર્ટ માર્શલના નિષ્કર્ષને ચીફ ઓફ આર્મી સ્ટાફ દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવી ન હોય અને તે સેનાકર્મચારીને વધુ રાખવો અનિરુદ્ધનીય ગણાતો હોય, તો ચીફ ઓફ આર્મી સ્ટાફ નિયમ ૧૪નો આશ્રય લઈ શકે; આથી એ સૂચિત થાય છે કે કોર્ટ માર્શલની કાર્યવાહીનો આશ્રય લીધા પછી પણ, જો કોર્ટ માર્શલની કાર્યવાહી ચાલુ રાખવી અનુકૂળ ન હોવાનું જણાય, તો સેનાધિનિયમની કલમ ૧૯ હેઠળની કાર્યવાહીનો આશ્રય લેવો ખુલ્લો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું:

અત્યંત મહત્વનો પ્રશ્ન, તેથી, એ છે કે કેન્દ્રીય સરકાર અથવા સેનાના સ્ટાફના મુખ્ય અધિકારી સૈન્ય નિયમોના નિયમ ૧૪ નો આશ્રય લઈ શકે કે નહીં.

જોકે કેન્દ્ર સરકાર અથવા સેનાના પ્રમુખને સંબંધિત અધિકારી વિરુદ્ધ સૈન્ય અદાલત દ્વારા વાદ ચલાવવાનો નિર્દેશ આપ્યા વિના પ્રથમ તબક્કામાં જ તે નિયમનો આશ્રય લેવાનો અધિકાર ખુલ્લો છે,

તેમ છતાં સેનાધિનિયમમાં અથવા નિયમ ૧૪ માં અથવા આર્મી નિયમોના અન્ય કોઈ નિયમમાં એવી કોઈ જોગવાઈ નથી કે જે કેન્દ્ર સરકાર અથવા સેનાના પ્રમુખને આવા કેસમાં નિયમ ૧૪ નો આશ્રય લેવાથી પ્રતિબંધિત કરે. તેમ છતાં, શું એવું કહી શકાય કે આવા કેસમાં સૈન્ય અદાલત દ્વારા ચલાવવાનો વાદ અનુકૂળ નથી અથવા વ્યવહાર્ય નથી? શોર્ટર ઓક્સફર્ડ ઇંગ્લિશ ડિક્શનરી, ત્રીજી આવૃત્તિમાં ‘ઇનએક્સ્પીડિયન્ટ’ શબ્દનો અર્થ “અનુકૂળ ન હોય એવો; પરિસ્થિતિમાં હાનિકારક, સલાહયોગ્ય ન હોય એવો, અશિષ્ટ” એવો દર્શાવ્યો છે. એ જ શબ્દકોશમાં ‘એક્સ્પીડિયન્ટ’ શબ્દનો આંતર અર્થોમાં એક અર્થ “લાભદાયક; કેસની પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ યોગ્ય, યોગ્ય અથવા સુસંગત” એવો દર્શાવવામાં આવ્યો છે. વેબસ્ટર’સ થર્ડ ન્યૂ ઇન્ટરનેશનલ ડિક્શનરીમાં પણ ‘એક્સ્પીડિયન્ટ’ શબ્દનો આંતર અર્થોમાં એક અર્થ “નિર્ધારિત હેતુ સિદ્ધ કરવામાં અનુરૂપતા, વ્યવહારિકતા અને કાર્યક્ષમતા ધરાવતું; પરિસ્થિતિઓ હેઠળ યોગ્ય, યોગ્ય અથવા લાભદાયક” એવો દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

૩૮. આવી સ્થિતિમાં, અદાલતી સૈનિક કાર્યવાહીનો આશરો લીધા પછી પણ જો તેની સાથે આગળ વધવું અનુકૂળ ન હોવાનું જણાય, તો

સામાવાળાને આર્મી અધિનિયમની ધારા ૧૮ અથવા ૧૯ પૈકી કોઈ એકનો આશરો લેવાનો હંમેશા અધિકાર ખુલ્લો રહે છે."

. ૬૪. નિર્વિવાદ રીતે, રક્ષા કર્મચારીઓ એવી શ્રેણીમાં આવે છે જ્યાં તેમની સેવા બંધ કરવાની બાબતમાં રાષ્ટ્રપતિને સંપૂર્ણ રાજીખુશી હેઠળ સત્તા હોય છે. વધુમાં, અમારા વિચારપૂર્વકના મત મુજબ, જ્યાં સુધી સુરક્ષાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧ હેઠળ નાગરિક સેવકોને ઉપલબ્ધ રક્ષણ રક્ષા કર્મચારીઓને ઉપલબ્ધ નથી, કારણ કે ન્યાયિક પુનર્વિલોકન ખૂબ મર્યાદિત છે. એવા પ્રસંગોમાં જ્યાં સુરક્ષાના હેતુસર સેવામાં આર્મી અધિકારીઓને યથાવત્ રાખવું વ્યવહાર્ય ન હોય અને વિશ્વાસનો અભાવ તથા સુરક્ષા સંબંધિત મુદ્દે સંભવિત જોખમ હોય, ત્યારે આવા અધિકારીઓને ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંત હેઠળ દૂર કરી શકાય છે. હકીકતમાં, આર્મી અધિનિયમની કલમ ૧૮ રાષ્ટ્રપતિને પ્રદાન કરવામાં આવેલી બંધારણીય સત્તાઓ સાથે સુસંગત છે અને તેમના ધ્યાન પર લાવવામાં આવેલી સામગ્રીના આધારે રાષ્ટ્રપતિને સેવા સમાપ્ત કરવાની સત્તા આપે છે. આવા કેસોમાં, આર્મી અધિકારીઓને સાંભળવાની તક માંગવાનો હક પ્રાપ્ત થતો નથી. અમારા વિચારપૂર્વકના મત મુજબ, કોઈપણ અધિકારીની સેવા યથાવત્ રાખવી રાજ્યના હિત અને સુરક્ષામાં નથી એવી સંતોષકારક માન્યતા થતા, તપાસના કોઈપણ તબક્કે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરનો સિદ્ધાંત અમલમાં મુકાઈ

શકે છે. તેથી, સામાવાળાઓએ જે રીતે દલીલ કરી છે તે મુજબ આ કોઈ છદ્માવેશ નથી.

૬૫. વિચારણા માટે ઊભો થતો આગળનો પ્રશ્ન એ છે કે અગાઉની રિટ અરજીઓ નામંજૂર કરવાનો હુકમ અને તેની આ અદાલત દ્વારા થયેલ પુષ્ટિ, શું "વિલીનતાનો સિદ્ધાંત" ગણાય છે અને વર્તમાન અપીલો સામે પૂર્વનિર્ણયરૂપે અવરોધક બને છે કે નહીં. ઉપર ચર્ચા મુજબ, વર્તમાન સામાવાળાઓની સેવાઓ, ભારતીય સેનાના અન્ય કાયમી કમિશન પ્રાપ્ત અધિકારીઓ સાથે, જાસૂસી પ્રવૃત્તિઓમાં સંડોવાયેલા હોવાની શંકા જણાતા સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી. સમાપ્તિના હુકમથી વ્યથિત થઈ, વર્તમાન સામાવાળાઓએ, મેજર આર.કે. મિથા અને મેજર એન.આર. અજવાણી સિવાય, દિલ્લી વડી અદાલત સમક્ષ સન ૧૯૮૦ની સી.ડબલ્યુ.પી. નં. ૪૧૮, ૪૧૯, ૪૨૧, ૪૨૪ અને ૪૨૫ તરીકે રિટ અરજીઓ દાખલ કરી હતી. આ સામાવાળાઓએ ઉક્ત સમાપ્તિના હુકમને ગેરકાયદેસર અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ હોવાનું કહી પડકાર્યો હતો. હાઈકોર્ટે તા. ૨૧.૪.૧૯૮૦ના હુકમ દ્વારા આ રિટ અરજીઓ નામંજૂર કરી હતી. તા. ૨૧.૪.૧૯૮૦નો હુકમ નીચે મુજબ છે:—

સેવામાંથી બરતરફી સૈન્ય અધિનિયમની કલમ ૧૮ હેઠળ છે, જે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦ને અનુપૂરક છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે અધિકારીએ રાષ્ટ્રપતિની રાજીખુશી સુધી કાર્યકાળ ધારણ કર્યો હતો.

એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે તે અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ નહોતું અને દુર્વર્તન બદલ બરતરફી માટેની યોગ્ય પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું નહોતું. વિવાદિત હુકમમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું નથી કે બરતરફી દુર્વર્તન માટે છે કે અન્યથા. તેમાં માત્ર ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝરના સિદ્ધાંતનો જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. મામલાની આ દૃષ્ટિએ, હસ્તક્ષેપ માટે કોઈ કેસ બનતો નથી. ફગાવેલ.

૬૬. સામાવાળાઓએ ત્યારબાદ ઉપરોક્ત તા. ૨૧.૪.૧૯૮૦ના હુકમ વિરુદ્ધ ૧૯૮૦ની એસ.એલ.પી. નં. ૭૨૨૫ અને ૭૨૩૩ તરીકે સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓ દાખલ કરી. આ અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની પીઠે તા. ૧.૯.૧૯૮૦ના હુકમથી સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓને ફગાવી દીધી. વર્ષ ૧૯૮૨માં, જેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી એવા અધિકારીઓને તા. ૧૦.૫.૧૯૮૨ની કારણ દર્શાવવાની નોટિસો પાઠવવામાં આવી, જેમાં તેમને જાણ કરવામાં આવી કે પેન્શનરી સત્તાધિકારીએ તેમની સેવાઓ સંતોષકારક ગણેલી નથી અને તેથી ગ્રેયુદ્ધટી અથવા પેન્શનમાંથી ૫% રકમ કેમ ન કાપવામાં આવે. ઉક્ત કારણ દર્શાવવાની નોટિસો પ્રાપ્ત થતાં, જેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી એવા આઠ અધિકારીઓએ ૧૯૮૨ની સી.ડબલ્યુ.પી. નં. ૧૬૪૩-૧૬૪૬, ૧૭૭૭, ૮૦૪ અને ૧૬૬૬ તરીકે રિટ અરજીઓ દાખલ કરીને વિવાદનો બીજો તબક્કો શરૂ કર્યો, જેમાં તેમણે માત્ર કારણ દર્શાવવાની

નોટિસો રદ કરવાની જ નહીં પરંતુ તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાનો હુકમ પણ રદ કરવાની પ્રાર્થના કરી. તે તમામ રિટ અરજીઓની અંતિમ સુનાવણી થઈ અને દિલ્લી હાઈકોર્ટે તા. ૨૨.૩.૧૯૮૫ના ચુકાદા દ્વારા તેમને ફગાવી દીધી. ઉક્ત હુકમથી વ્યથિત થઈને સામાવાળાઓએ દિલ્લી વડી અદાલત સમક્ષ લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ દાખલ કરી. વડી અદાલતની વિભાગીય પીઠે અપીલની સુનાવણી કર્યા પછી કાયદાના પ્રશ્નો નિર્ધારિત કર્યા અને તા. ૧૫.૫.૧૯૮૧ના હુકમથી તે જ કુલ બેન્ચને સંદર્ભિત કર્યા. વિભાગીય પીઠે ઘડેલો કાયદાનો પ્રશ્ન આ મુજબ હતો: “આર્મી એક્ટની કલમ ૧૮ને બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૦ સાથે વાંચીને, રાષ્ટ્રપતિના ડોક્ટ્રાઈન ઓફ પ્લેઝર સિદ્ધાંતનો આશ્રય લઈ, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અને તેમના નામે આપવામાં આવેલ સેવા સમાપ્તિનો હુકમ શું એ આધાર પર પડકારી શકાય કે તે માત્ર છન્ન આવરણ છે અને તેથી કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો તથા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલા મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરે છે?”

૬૭. ઉપરોક્તમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ભારત સંઘે આ અરજીઓનો સતત વિરોધ કર્યો છે અને આ અદાલતે અપીલકર્તાઓની આ દલીલમાં તત્વ હોવાનું માન્યું છે કે હાઈકોર્ટે તા. ૨૧.૧૨.૨૦૦૦નો ચુકાદો આપતાં અંતિમતા સાથે સંકળાયેલા રેસ જુડિકાટના સિદ્ધાંતના આ મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પાસાને અવગણ્યો હતો. અમારા વિચારપૂર્વકના મત મુજબ, આ પાસાને અવગણવામાં આવી શકે નહીં અને હાલના કેસમાં હકીકતનો મુદ્દો

ફરીથી ખોલી શકાય તેમ નથી, જેમ કે પડકારાયેલ ચુકાદા હેઠળ અમુક સામગ્રી પર આધાર રાખીને કરવામાં આવ્યું છે, જેને હાઇકોર્ટે અદાલતો પાસેથી કપટપૂર્વક અટકાવી રાખવામાં આવી હોવાનું વર્ણવ્યું હતું. અમારા મત મુજબ, કપટ કોઈ શબ્દમાત્ર અથવા આભૂષણ નથી અને તે પછીથી શોધાઈ આવી હોવાનું કહેવાતી કોઈ આક્ષેપિત સામગ્રી પરથી ખેંચવામાં આવેલા માત્ર અનુમાનના આધારે અસ્તિત્વમાં હોવાનું ગૃહિત પણ કરી શકાય નહીં. ફરી તપાસવામાં આવેલી હકીકતની શોધ એ જ કાર્યવાહીમાં પુનર્વિચારનો આધાર બની શકી હોત, પરંતુ અમારા મત મુજબ, તે જ બાબતને નવો દાવા-વિવાદ શરૂ કરીને મુદ્દાને ફરીથી ખોલવાના આધાર તરીકે બનાવી શકાય નહીં. તાજી રિટ અરજી અથવા લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ, જે રિટ અરજીની અનુસૂતિમાં હોય, તે જ હાઇકોર્ટે અગાઉના દાવા-વિવાદના ચરણમાં સેવા સમાપ્તિના હુકમને યથાવત્ રાખીને આપેલા ચુકાદાને રદ કરવા માટે આડકતરી રીતે દાખલ કરી શકાય નહીં. અમારા દૃષ્ટિએ, હાઇકોર્ટે રેસ જુડિકાટના સિદ્ધાંતો અને અંતિમતાના સિદ્ધાંતના આધારે નવા દાવા-વિવાદના ચરણની વ્યાપ્તિ કાયદેસર રીતે નિર્ધારિત ન કરીને સ્પષ્ટ ભૂલ કરી છે. કપટ સ્થાપિત કરવા માટે ઉપલબ્ધ સામગ્રી એવી હોવી જોઈએ કે જેના પરથી આ નિષ્કર્ષે પહોંચવામાં આવે કે તે સામગ્રી રજૂ કરવામાં થયેલી નિષ્ફળતા ઇરાદાપૂર્વક હતી અથવા તેને દબાવી રાખવામાં આવી હતી અથવા અન્ય રીતે ન્યાયના નિષ્ફળ થવાનું કારણ બની હતી. આ પ્રયત્ન પણ, જો કાનૂની રીતે માન્ય હોય તો, માત્ર તે જ કાર્યવાહીમાં કરી શકાય અને પ્રથમ

ચરણના દાવા-વિવાદમાં મુદ્દો અંતિમ રીતે નક્કી થઈ ગયા પછી ઉઠાવવામાં આવેલા આડકતરા પડકારમાં નહીં. નોંધ લેવા જેવી વાત એ છે કે ૧૯૮૦માં જે ચુકાદો અંતિમ બની ગયો હતો તેમાં સામાવાળા એસ.પી. શર્મા દ્વારા દાખલ કરાયેલ રિટ અરજી ક્રમાંક ૪૧૮/૧૯૮૦નો પણ સમાવેશ થતો હતો. એકવાર આ અદાલતે તા. ૧.૯.૧૯૮૦ના ચુકાદા દ્વારા તે દાવા-વિવાદ પર અંતિમ મુદ્દા મૂકી દીધી, ત્યારબાદ તે જ સામાવાળાઓ દ્વારા, જેમાં એસ.પી. શર્માનો પણ સમાવેશ થાય છે, રિટ અરજી ક્રમાંક ૧૬૪૩/૧૯૮૨માં કરાયેલ દાવા-વિવાદનો બીજો ચરણ અનુકૂળ સ્થાને નહોતો.

૬૮. અંતિમ લાભોમાં ૫% કપાતના બહાને થયેલ તે જ સેવાનિવૃત્તિની કાર્યવાહી સંબંધિત સમાન પડકારનો મૂળ ઉદ્ભવ જ, વિલયના સિદ્ધાંતની લાગુ પડતાને ઉપરાંત, માન્ય નહોતો. તેથી, અંતિમતાના આ પાસાને પરોક્ષ પડકાર દ્વારા વિચલિત કરી શકાય નહીં.

૬૯. નરેશ શ્રીધર મિરાજકર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૧ માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે બહુમતીના નિર્ણય દ્વારા એવું નિર્ધારિત કર્યું હતું કે જ્યારે કોઈ મામલો તેના નિર્ણયાર્થે તેના સમક્ષ મુકવામાં આવે છે, ત્યારે તે પ્રથમ તે તથ્ય સંબંધિત પ્રશ્નો નક્કી કરે છે જેઓ અંગે પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદ હોય, અને ત્યારબાદ તે ઉક્ત તથ્યો પર સંબંધિત કાયદો લાગુ કરે છે. ન્યાયાધીશે નોંધેલા તથ્યના નિષ્કર્ષો યોગ્ય છે કે અયોગ્ય, અને તેના દ્વારા કઢાયેલો કાયદાકીય નિષ્કર્ષ કોઈ ખામીથી પીડિત છે

કે નહીં, તે બાબતોનો વિચાર કરી તેનો નિર્ણય ત્યારે થઈ શકે, જ્યારે ન્યાયાધીશના નિર્ણયથી પીડિત પક્ષકાર તે મામલો અપીલી અદાલત સમક્ષ લઈ જાય.

૭૦. સક્ષમ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્ણયને આડકતરી કાર્યવાહીમાં આ કારણસર પડકારવામાં આવી શકતો નથી કે જો એવું કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે, તો "ગૂંચવણ અને અવ્યવસ્થા સર્જાશે અને કાર્યવાહીની અંતિમતાનું કોઈ અર્થ જ રહેશે નહીં".

૭૧. મોહદ. અસલમ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૬ એસ.સી. ૧૬૧૧ ના કેસમાં, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલતે આપેલા ચુકાદા ખોટો છે તે આધાર પર તેના પુનર્વિચારની માંગ સાથે રિટ અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. પ્રાર્થનાને નામંજૂર કરતાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૩૨ નિર્ણયની ગુણદોષના આધારે તેની યોગ્યતા પર આક્ષેપ કરવા અથવા તેના પુનર્વિચારની માંગ કરવા માટે ઉપલબ્ધ નથી.

૭૨. બાબુ સિંહ બૈન્સ વગેરે વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય વગેરે, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૭ એસ.સી. ૧૧૬ ના મામલે, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે કાયદાનો સ્થાપિત સિદ્ધાંત પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને આ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ગુણદોષના આધાર પર આપવામાં આવેલ હુકમ એકવાર અંતિમ બની જાય,

પછી તે જ મુદ્દા અંગે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ કોઈ રિટ અરજી ગ્રાહ્ય રહેતી નથી. રચનાત્મક પૂર્વનિર્ણયના સિદ્ધાંતના કારણે તે જ દલીલ ફરી એકવાર ઉઠાવવાનો માર્ગ તેના માટે અવરોધિત રહે છે.

૭૩. ખોડે ડિસ્ટિલરીઝ લિમિટેડ અને અન્ય વિ. ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતના રજિસ્ટ્રાર જનરલ, (૧૯૯૬) ૩ એસસીસી ૧૧૪ માં, આ અદાલતે નીચે મુજબનો અભિપ્રાય પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો:

હાલના જેવા કેસમાં, જ્યાં તાત્પર્યમાં પડકાર અંતિમ બની ગયેલા ગુણદોષના આધારે થયેલા નિર્ણયની યોગ્યતા સામે હોય, ત્યાં કાયદા અનુસાર તેના પરિણામના આધાર પર નિર્ણયના પુનર્વિચારની માગ કરવા માટે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ નો આશ્રય લેવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી .. આવી પરિસ્થિતિઓમાં અંતુલાય (એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ એસ.સી. ૧૫૩૧) ના નિર્ણયનો વારંવાર આશ્રય લેવો સંપૂર્ણપણે ભ્રમિત છે અને આ તથ્ય પર ભાર મૂકવા માટે અમને પ્રેરિત કરે છે.

૭૪. એમ. નાગભૂષણા વિ. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૧ એસ.સી. ૧૧૧૩ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે પૂર્વનિર્ણીત બાબતનો સિદ્ધાંત કોઈ તકનીકી સિદ્ધાંત નહોતો, પરંતુ એવો મૂળભૂત સિદ્ધાંત હતો જે વિવાદપ્રક્રિયામાં અંતિમતા સુનિશ્ચિત કરીને કાયદાના શાસનને આધાર આપે છે. આ સિદ્ધાંતનો મુખ્ય હેતુ ન્યાયના

ન્યાયસંગત વહિવટને પ્રોત્સાહન આપવાનો અને પક્ષકારો વચ્ચે અંતિમ બની ગયેલા મુદ્દાઓ અંગે અદાલતી પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ અટકાવવાનો છે. આ સિદ્ધાંત બે પ્રાચીન સિદ્ધાંતો પર આધારિત હતો, અર્થાત્, 'ઇન્ટરેસ્ટ રિપબ્લિકે ઉત સિટ ફિનિસ લિટિયમ' જેનો અર્થ એવો થાય છે કે વિવાદપ્રક્રિયાનો અંત આવવો રાજ્યના હિતમાં છે અને બીજો સિદ્ધાંત 'નેમો ડેબેટ બિસ વેક્સારી સિ કોન્સ્ટેટ ક્યુરિયે ક્વોડ સિટ પ્રો ઊના એટ એડેમ કોઝા' છે, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે જો અદાલતને એવું જણાય કે એક જ અને સમાન કારણ માટે કાર્યવાહી છે, તો કોઈ વ્યક્તિને એ જ વિવાદપ્રક્રિયામાં બે વખત ઉપદ્રવિત કરવી જોઈએ નહીં.

૭૫. આથી, વાદવિવાદની અંતિમતાનો સિદ્ધાંત જાહેર નીતિના એક સદ્બલ્લ અને સુસ્થિર સિદ્ધાંત પર આધારિત છે. આવા સિદ્ધાંતના અભાવે, કાયદાના આવરણ અને બહાને ભારે અત્યાચાર ઊભો થઈ શકે, કારણ કે તે સ્થિતિમાં વાદવિવાદનો કોઈ અંત જ રહે નહીં. આવી અરાજકતા અટકાવવા માટે રેસ-જુડિકાટાનો સિદ્ધાંત વિકસાવવામાં આવ્યો છે.

૭૬. કાનૂનના શાસનથી સંચાલિત દેશમાં ચુકાદાની અંતિમતા સંપૂર્ણપણે અનિવાર્ય છે અને ચુકાદાની અંતિમતાને વિશેષ પવિત્રતા જોડાયેલી છે; તથા પક્ષકારોને અદાલતના નિષ્પત્ત થયેલા ચુકાદાઓને ફરીથી ખુલા કરવાનો અધિકાર માન્ય નથી, કારણ કે તે માત્ર અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ જ ગણાતો નથી, પરંતુ ન્યાયના વહીવટ પર દૂરગામી પ્રતિકૂળ અસર

પણ પેદા કરે છે. તે ઉપરાંત, તે પૂર્વનિર્ણયના સુસ્થાપિત અને મૂલ્યવાન સિદ્ધાંત એવા સ્ટેરિ ડીસિસના સિદ્ધાંતને પણ નિષ્ફળ બનાવશે, જેના પરથી ત્યાગ કરવો ત્યાં સુધી યોગ્ય નથી જ્યાં સુધી તે માટે પ્રબળ પરિસ્થિતિઓ ન હોય. અદાલતના ચુકાદાઓ, અને ખાસ કરીને કોઈ દેશની સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ, હળવાશથી અસ્થિર કરી શકાય તેમ નથી અને ન કરવાં જોઈએ.

૭૭. પૂર્વદષ્ટાંત કાયદાને અનુમાનયોગ્ય બનાવે છે અને આ અદાલત દ્વારા જાહેર કરાયેલ કાયદો દેશનો કાયદો હોવાને કારણે, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૧ ને ધ્યાનમાં લેતાં, ભારતની તમામ અદાલતો/ન્યાયાધિકરણો અને સત્તાધિકારીઓ પર બંધનકારક છે. ન્યાયિક પ્રણાલી “માત્ર ત્યારે જ કાર્ય કરે છે જ્યારે કોઈને અંતિમ શબ્દ કહેવાની મંજૂરી આપવામાં આવે” અને આ રીતે ઉચ્ચારાયેલ તે અંતિમ શબ્દ સ્વીકારવામાં આવે અને શ્રદ્ધાપૂર્વક અનુસરવામાં આવે. સ્ટોરે ડિસિસિસનો સિદ્ધાંત ન્યાયિક નિર્ણયોમાં નિશ્ચિતતા અને સાતત્ય પ્રોત્સાહિત કરે છે અને તે કાયદાના વિકાસમાં મદદરૂપ થાય છે. વ્યક્તિઓને, તેઓ કાનૂની કાર્યવાહી પસંદ કરે તો તેના શું પરિણામો આવશે તે અંગે માર્ગદર્શિકા પ્રદાન કરવા ઉપરાંત, આ સિદ્ધાંત ન્યાયિક વહીવટની પ્રણાલીમાં લોકોનો વિશ્વાસ પણ વધારે છે. અન્યથા પણ, અનિશ્ચિતતા અને ગૂંચવણ ટાળવા માટે તે અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. ન્યાયિક ઔચિત્ય અને શિસ્ત એ માંગ કરે છે કે દેશની સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પ્રતિપાદિત કાયદાને અમલમાં મૂકવો જ જોઈએ.

૭૮. રૂપા અશોક હુર્ડા વિ. અશોક હુર્ડા અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૧૭૭૧ માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે આ મુદ્દા પર વિચાર કર્યો હતો અને ઠરાવ્યું હતું કે આ સર્વોચ્ચ અદાલતનો એવો ચુકાદો, જેને અંતિમતા પ્રાપ્ત થઈ ગઈ હોય, તેનું પુનર્વિચારણ સામાન્ય રીતે માન્ય નથી. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે કાનૂનની કોઈ બાબત અંગે આપેલો નિર્ણય નિશ્ચિતરૂપે અંતિમ ગણાય અને અનુગામી કેસોમાં અદાલતોને બંધનકારક રહે. અદાલત પોતાના જ ચુકાદા વિરુદ્ધ અપીલમાં બેસી શકતી નથી.

૭૯. મગનલાલ છગનલાલ (પી) લિ. વિ. ગ્રેટર બોમ્બે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એસ.સી. ૨૦૦૯ માં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

તે જ સમયે, આ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે કાનૂનની રાજ્યવ્યવસ્થાના અનિવાર્ય ઘટકો તરીકે નિશ્ચિતતા અને સતતતા છે. જો દેશમાં સર્વોચ્ચ અદાલત અગાઉના પ્રકરણોમાં તેણે વ્યક્ત કરેલા અભિપ્રાયને સહેલાઈથી પલટાવી દે, ભલે તે અભિપ્રાય કેટલાંક વર્ષોથી અમલક્ષેત્રમાં રહ્યો હોય, તો કાનૂનમાં નિશ્ચિતતા નોંધપાત્ર રીતે ક્ષીણ થશે અને તેને ગંભીર આંચકો પહોંચશે. આ અદાલત સમક્ષ આવતાં ઘણાં પ્રકરણોમાં બે અભિપ્રાયો શક્ય હોય છે, અને માત્ર એટલા માટે કે અદાલત માને છે કે અગાઉના પ્રકરણમાં અદાલતે જે અભિપ્રાય સ્વીકાર્યો ન હતો તે વિષય અંગે વધુ શ્રેયસ્કર

અભિપ્રાય હતો, એટલું જ પૂર્વે સ્વીકારેલા અભિપ્રાયને પલટાવવા માટે પૂરતું ન ગણાય. આ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલો કાયદો બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૧ હેઠળ દેશની તમામ અદાલતો પર બંધનકારક છે, અને સમગ્ર દેશમાં અનેક પ્રકરણો આ અદાલતે સ્વીકારેલા અભિપ્રાય અનુસાર નક્કી કરવામાં આવે છે. ઘણાં લોકો પોતાના કાર્યોનું આયોજન પણ આ અદાલતે સ્વીકારેલા અભિપ્રાયની યોગ્યતા પર વિશ્વાસ રાખીને કરે છે, અને મોટી સંખ્યામાં વ્યવહારો પણ તે જ આધારે થાય છે. જો આ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલો તે કાયદો, જેના આધારે અનેક પ્રકરણોનો નિર્ણય થયો છે અને ઘણા વ્યવહારો થયા છે, યોગ્ય કાયદો નથી એમ માનવામાં આવે, તો તે અનિશ્ચિતતા, અસ્થિરતા અને ગૂંચવણ ઊભી કરશે.

આથી, ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું ઠરાવી શકાય કે અંતિમતાનો સિદ્ધાંત કડક કાનૂની અર્થમાં લાગુ કરવો જરૂરી છે.

૮૦. આ મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે આ અદાલતે અંબિકા પ્રસાદ મિશ્રા વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ એસ.સી. ૧૭૬૨, માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૬. એ વાત યાદ રાખવી સમજદારીની છે કે અગાઉના ચુકાદાઓ દ્વારા મૌન કરાયેલ જીવલેણ ખામીઓ મૃત્યુ પછી ટકી રહી શકતી નથી, કારણ કે કોઈ નિર્ણય માત્ર એટલા માટે તેનું પ્રાધાન્ય

ગુમાવતો નથી કે 'તેનું દલીલીકરણ ખોટી રીતે કરવામાં આવ્યું હતું, તેનું પૂરતું વિચારણા કરવામાં આવ્યું નહોતું અને તેનું તર્કનિર્માણ ભ્રાંતપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હતું'.

૮૧. આ જ કાર્યવાહીમાં, સુભાષ જુનેજા અને હરિશ લાલ સિંહની સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓ તારીખ ૨૩.૪.૨૦૦૩ના હુકમ દ્વારા ફગાવતા, આ સર્વોચ્ચ અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા આ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદાની અંતિમતાનો સિદ્ધાંત અને નિર્ણયબદ્ધતાનો સિદ્ધાંત લાગુ કર્યો હતો અને આ જ કાર્યવાહીને ફરીથી ખોલવાનો ઇનકાર કર્યો હતો.

૮૨. સુશ્રી કિરણ સુરી, સામાવાળા તરફથી હાજર રહેલા વિદ્યાવંત વકીલે, આ અદાલતના મથુરા પ્રસાદ બજૂ જેસવાલ અને અન્ય વિ. દોસીબાઈ એન.બી. જીજીભોય, (૧૯૭૦) ૧ એસ.સી.સી. ૬૧૩, ના નિર્ણય પર ભારે નિર્ભરતા મૂકી, એ તત્ત્વ માટે દલીલ કરી કે અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત પ્રશ્નને અદાલતના ભૂલભર્યા નિર્ણય દ્વારા અંતિમ રીતે નક્કી થયેલ માનવો શક્ય નથી. વધુમાં, જો અદાલત ભૂલભર્યા નિર્ણય દ્વારા એવો અધિકારક્ષેત્ર ધારણ કરે છે, જે તેને અધિનિયમ હેઠળ પ્રાપ્ત નથી, તો પછીનો પ્રશ્ન, ત્યારબાદની કાર્યવાહીનું કારણ એકસરખું હોય કે ન હોય, એ જ પક્ષકારો વચ્ચે પૂર્વનિર્ણિત પ્રશ્ન તરીકે અમલમાં આવી શકતો નથી. અમારા મતે, ઉપરોક્ત નિર્ણય સામાવાળાને કોઈ

મદદરૂપ થતો નથી, તેનું સરળ કારણ એ છે કે હાલના કેસમાં અને અગાઉના ચક્રની વાદપ્રક્રિયામાં સંકળાયેલા તથ્યો અને કાયદો એકસરખા છે. ઉપરોક્ત ચુકાદાના અનુચ્છેદ ૫ માં, આ અદાલતે જે સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કર્યો છે, તે નીચે મુજબ છે:—“૫. પરંતુ પૂર્વનિર્ણિત પ્રશ્નનો સિદ્ધાંત કાર્યવાહીક્ષેત્રને સંબંધિત છે: તેને પક્ષકારો વચ્ચે વિધાનાત્મક નિર્દેશના દરજ્જે ઊંચો ઉઠાવી શકાય નહીં, જેથી તેમની વચ્ચે અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને અસર કરતી કાનૂની જોગવાઈના અર્થઘટન સંબંધિત પ્રશ્નને અંતિમ રીતે નક્કી કરી શકાય, ભલે તે દ્વારા કોઈ તથ્યપ્રશ્ન, અથવા કાયદો અને તથ્યનો મિશ્ર પ્રશ્ન, તથા પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદિત હકને સંબંધિત પ્રશ્ન નક્કી થયો ન હોય. મુદ્દામાં રહેલી બાબતે સક્ષમ અદાલતનો નિર્ણય, એ જ પક્ષકારો વચ્ચેની બીજી કાર્યવાહીમાં પૂર્વનિર્ણિત પ્રશ્ન બની શકે છે: “મુદ્દામાં રહેલી બાબત” તથ્યનો પ્રશ્ન હોઈ શકે, કાયદાનો પ્રશ્ન હોઈ શકે, અથવા કાયદો અને તથ્યનો મિશ્ર પ્રશ્ન હોઈ શકે. સક્ષમ અદાલત દ્વારા નક્કી કરાયેલ તથ્યનો પ્રશ્ન અથવા કાયદો અને તથ્યનો મિશ્ર પ્રશ્ન પક્ષકારો વચ્ચે અંતિમ રીતે નક્કી થઈ જાય છે અને બીજી કાર્યવાહીમાં તેમની વચ્ચે ફરીથી ખોલી શકાતો નથી. માત્ર મુદ્દામાં રહેલી બાબત અંગેનો અગાઉનો નિર્ણય જ પૂર્વનિર્ણિત પ્રશ્ન બને છે: નિર્ણયના કારણો પૂર્વનિર્ણિત પ્રશ્ન નથી. પક્ષકારો વચ્ચે મુદ્દામાં રહેલી બાબત એ છે કે એક પક્ષ જે હકનો દાવો કરે છે અને બીજો તેનો ઇનકાર કરે છે, અને હકનો દાવો તેના સ્વભાવથી જ તથ્યોના પુરાવા અને તેમના

પર લાગુ પડતા સંબંધિત કાયદાના પ્રયોગ પર આધારિત હોય છે. એવા તથ્યોથી અસંબંધિત, જે હકને જન્મ આપે છે, કાયદાનો શુદ્ધ પ્રશ્ન, મુદ્દામાં રહેલી બાબત ગણાવી શકાય નહીં. જ્યારે એવું કહેવામાં આવે છે કે અગાઉનો નિર્ણય પૂર્વનિર્ણિત પ્રશ્ન છે, ત્યારે તેનો અર્થ એવો થાય છે કે હક

દાવો કરવામાં આવેલ બાબતનો નિર્ણય થઈ ચૂક્યો છે અને તે જ પક્ષકારો વચ્ચે તેને ફરીથી વિવાદમાં મૂકી શકાતી નથી. સક્ષમ અદાલત દ્વારા હક્કના આધારરૂપ તથ્યો તથા જે વ્યવહાર હક્કનો સ્ત્રોત છે તેના નિર્ધારણ માટે લાગુ પડતા સંબંધિત કાયદા અંગે આપેલો પૂર્વ નિર્ણય પુનર્નિર્ણય અવરોધ બને છે. વિવાદગ્રસ્ત મુદ્દા અંગેનો પૂર્વ નિર્ણય સંયુક્ત નિર્ણય હોય છે: કાયદા અંગેનો નિર્ણય તે તથ્યો અંગેના નિર્ણયથી, જેના પર હક્ક આધારિત છે, અલગ પાડી શકાતો નથી. કાયદાના મુદ્દા અંગેનો નિર્ણય અનુગામી કાર્યવાહી માં તે જ પક્ષકારો વચ્ચે પુનર્નિર્ણય અવરોધ તરીકે લાગુ પડશે, જો અનુગામી કાર્યવાહીનું કારણ-એ-દાવો પૂર્વ કાર્યવાહી જેવું જ હોય; પરંતુ જ્યારે કારણ-એ-દાવો ભિન્ન હોય ત્યારે નહીં, તેમજ જ્યારે પૂર્વ નિર્ણય પછી સક્ષમ સત્તા દ્વારા કાયદામાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે નહીં, તેમજ જ્યારે તે નિર્ણય પૂર્વ કાર્યવાહીનો વિચાર કરવાનો અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત હોય ત્યારે નહીં, તેમજ જ્યારે

પૂર્વ નિર્ણય કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધિત વ્યવહારને માન્ય જાહેર કરતો હોય ત્યારે નહીં.

૮૩. આ જ કાર્યવાહીમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા, યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. રણબીર સિંહ રાઠોર અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૧૧ એસસીસી ૬૯૬ માં અહેવાલિત પ્રકરણમાં, આ અદાલતે આ મુજબ ઠરાવ્યું:

· (એ) આ અદાલતે અગાઉ પસાર કરેલા આદેશોની સમીક્ષા કરવી "માન્ય નહોતી"; કેસને ફરીથી ખોલવાનો વડી અદાલતનો અભિગમ "ભૂલભર્યો" હતો; અરજીઓની જાળવપાત્રતાનો મુદ્દો સર્વોચ્ચ મહત્વનો હતો:

(બી) હાઈકોર્ટે નોંધેલું કે ભારત સંઘ દ્વારા સમગ્ર રેકૉર્ડ રજૂ કરવામાં આવ્યો નહોતો, તે નિષ્કર્ષ તથ્યાત્મક રીતે યોગ્ય નહોતો;

(સી) એવું કહેવું કે "ન્યાય ઉચ્ચતર પાયાના સ્થાને હતો" તો વિવાદની અંતિમતા એવો જવાબ ન હતો કે જેના આધારે અદાલતને અંતિમ રીતે નક્કી થયેલ કેસ ફરીથી ખોલવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય;

(ડી) ખોટી રીતે ફસાવવામાં પાછળ રહેલા વ્યક્તિઓ નહોતા

(ઈ) કોઈપણ અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવેલ અખબારી અહેવાલો/નિવેદનને પુરાવા તરીકે ગણવામાં આવી શકતા નથી.

૮૪. બંધારણ હેઠળ ખાતરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારોના ભંગથી રક્ષણ આપવું આવશ્યક છે, પરંતુ તે જ સમયે અદાલતનું કર્તવ્ય એ પણ છે કે અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયો વારંવાર પલટાવી દેવામાં ન આવે, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે તે અનુસંગિક રીતે પડકારવામાં આવે, કારણ કે તે સર્વોચ્ચ અદાલતની ન્યાયિક પુનર્વિલોકન સત્તાને સમાવે તેવી બંધારણની મૂળભૂત રચનાને સીધી અસર કરતું હોય છે. આ બાબતમાં કોઈ સંશય નથી કે આ સર્વોચ્ચ અદાલતને ભૂલ સુધારવા અથવા પોતાના નિર્ણયનું પુનર્વિલોકન કરવા માટે વ્યાપક સત્તા છે, પરંતુ તે અંતિમતાના સિદ્ધાંતના ભોગે કરી શકાય તેમ નથી. કાનૂની મુદ્દો પાછળથી અગ્રાહ્ય ઠરાવી શકાય, પરંતુ હકીકતનો પ્રશ્ન અથવા, વર્તમાન કેસની જેમ, સેવાઓની સમાપ્તિ સંબંધિત વિવાદ, એકવાર પક્ષકારો વચ્ચેની કાર્યવાહીમાં આ સર્વોચ્ચ અદાલત સુધી ઈ.સ. ૧૯૮૦ માં અંતિમ રીતે નિશ્ચિત થઈ ગયો પછી, ફરીથી ખોલી શકાય તેમ નથી.

૮૫. મૂળ હુકમમાં 'બરતરફી' શબ્દના સ્થાને 'સેવાની સમાપ્તિ' શબ્દ મૂકી, હુકમ બહાર પાડતી વખતે થયેલી ભૂલને મંજૂરી આપવા માટે શુદ્ધિપત્ર બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું. હકીકતમાં, સક્ષમ પ્રાધિકારીએ માત્ર સેવાની સમાપ્તિ કરવાનો જ નિર્ણય લીધો હતો, અને તેથી શુદ્ધિપત્ર બહાર પાડવું જરૂરી ગણાયું હતું. તેમ છતાં, 'બરતરફી' શબ્દના સ્થાને 'સેવાની સમાપ્તિ' શબ્દની આવી બદલાવણીને ધ્યાનમાં લેતાં, તે સામાવાળાઓના પક્ષમાં તુલા ઢાળતી નથી. વધુમાં, શ્રી પરાસ કુહાડ, વિદ્વાન એ.એસ.જી. દ્વારા દર્શાવ્યા મુજબ, પ્રસ્તાવિત

૫% કપાત પરત ખેંચી લેવામાં આવી હતી, અને તેથી આ પ્રશ્ન જીવંત રહ્યો નહોતો.

૮૬. કેસના સમગ્ર તથ્યો અને સામગ્રીનું મૂલ્યાંકન કરતાં

અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવેલ અને સમગ્ર મામલાનો વિસ્તૃત વિચાર કર્યા પછી, અમારો નિશ્ચિત મત એ છે કે સામાવાળાઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરવા બાબતે રાષ્ટ્રપતિએ ઉપયોગમાં લીધેલી રાજીખુશી હેઠળની સત્તા કોઈ ગેરકાયદેસરતા, પક્ષપાત અથવા દુર્ભાવના થી ગ્રસ્ત નથી અને ન તો તે કોઈ અન્ય બાહ્ય આધાર પર આધારિત છે, અને તેથી તેને માત્ર આ આધારે પડકારવામાં આવી શકતી નથી કે તે એક છદ્મ આવરણ છે. ઉપર ચર્ચ્યા મુજબ, ભાર સામાવાળા-અધિકારીઓ પર હતો કે જેઓ

~ ~

અદાલત સમક્ષ રહેલી સામગ્રી અમને આ નિષ્કર્ષે પહોંચવા પ્રેરિત કરતી નથી કે સેવા સમાપ્તિનો હુકમ આધારવિહોળો અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે.

૮૭. ઉપરોક્ત કારણોસર, આ અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે અને દિલ્લી હાઈકોર્ટે આપેલો ચુકાદો અને હુકમ રદ કરવામાં આવે છે. તે મુજબ હુકમ કરવામાં આવે છે. ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ નહીં.

અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે.

ડી.જી.

*The translation of this judgment has been provided by M/s
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.